

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Vi lærte at arbejde

Arbejderklassens lokalhistorie

redigering og indledning ved Jørgen Burchardt

Vi lærte at arbejde

arbejderklassens lokalhistorie

23 arbejdere fortæller fra sit liv og sin by

Tycho Andersson, Christian Andreasen, Frits Bak,
Elly Bjørnholt, Dorthea Brenneke, Willy Christiansen,
Esther Glinfort, Anna Hansen, Erik Hansen, Stig Hansen,
Hans Jensen, Karl Jensen, Margrethe Jensen, Rasmus Madsen,
Kresten Nielsen, Lauritz Nielsen, Zenia Nielsen,
Thorkild Olsen, Chr. Petersen, Helga Petersen,
Henrik Schwartzbach, Knud Sparre, Carl Svendsen.

Specialtrykkeriet, Viborg 1981

Papir: 120 g Store G print

Sats: Times 11 pkt. Starco fotosats

Lay out: Allan Schnipper

ISBN 87-88063-05-4

Forside: Arbejdere trækker sveller ud af imprægneringsovn.

Collstrup Imprægneringsanstalt ca. 1930.

Erindringerne stammer fra samlingen »Arbejdererindringer, Køge«, hvor originalbånd og -udskrifter findes på Køge Byhistoriske Arkiv og hvor kopi findes på Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser og hos Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. Yderligere oplysninger kan fås via bogen »Arbejdererindringer, Køge. Indhold og indeks«, Køge 1980.

Illustrationer (tallene henviser til sidetal):

Køge byhistoriske arkiv 6, 8, 9, 11, 12, 19, 20, 21, 22, 24, 28, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 53, 54, 55, 58, 66, 68, 71, 74, 75, 78fo., 80, 81, 82, 86, 88, 89, 92, 96, 97, 100, 102, 103, 106, 112, 115, 116, 117, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128.

Codan A/S 15, 84, 90, 93, 94, 104.

Orla Svendsen 16.

Gorm Larsen 17.

Kgl. Bibliotek 21fn., 23, 27, 32, 78fn., 118.

Nationalmuseet, 2. afd. 40, 50.

Carl Svendsen 51.

Kaj Hansen 60.

Kresten Nielsen 62, 63, 64, 65.

Henrik Schwartzbach 69, 70.

Karl Jensen 72.

Hartvig Nielsen 76, 77.

R. Collstrup A/S 83, forside.

Frits Bak 98, 99.

Indhold

Forord	4
---------------------	---

Køge bliver en arbejderby

Industrialismen	6
Køges industrialisering	8
Codan	14
Køges byudvikling	18
Arbejderne organiserer sig	23

Barn

Dreng i byen	30
Pige i byen	37
Dreng på landet	44
Pige på landet	47

Ung

Typograflærling	50
Tjenestepige	52
Malerlærling	55
Dreng på fabrik	58

Voksen

På jagt efter arbejde	62
På valsen som murer	66
Ekstraarbejder ved banen	71
Fabriksarbejder	79
Slakteriarbejder	85
Fabriksarbejderske	90
Vejmand	96
Frisør	98
Maskinarbejder	101
Husmoder	106
Husholderske	108
Fabriksarbejderske	110

Fritid og politik

Arbejderforbundet	112
Brevdueforeningen »Niels Juel«	113
Gymnastik	114
Afholdslogen »Daggry«, IOGT	116
Politik i mellemkrigsårene.....	119
D.S.U.	125
D.S.U. og modstandsbevægelsen	127

Forord

»Kongernes historie har vi. Vi mangler din«. Sådan lød mottoet for en indsamlingskampagne i Køge 1980, hvor målet var at bevare almindelige menneskers historie. I denne bog bringes et uddrag fra samlingen, som giver et billede af Køge og de mennesker, der har levet i byen.

Beretningerne starter ved århundredskiftet, hvor Danmark udviklede sig til at blive en industrialisation. Fritiden var fortsat kort, og det meste af dagen gik med kampen for føden. Men samtidig var folk optaget af at forbedre deres livssituation. Underdanighed var ved at blive afløst af nye holdninger. Det viser bl.a. den øgede tilslutning til arbejderbevægelsens institutioner.

Det er håbet med bogen, at ældre mennesker kommer til at huske tilbage og genopleve den udvikling, de har taget del i, samtidig med at den yngste generation kan få kendskab til historien. Udviklingen i de sidste generationer er gået så stærkt, at børnene tit ikke kender deres forældre eller bedsteforældres barndomsmiljø. Derfor kan bogen også være med til at knytte kontakter mellem generationerne.

Bogens bidrag fortæller om, hvordan dagligdagen har formet sig. Det gælder forholdene i hjem og på arbejdsplads med slid og gode øjeblikke. Men samtidig viser de, at arbejdere havde tro på, at de kunne være med til at forandre hverdagen, og at de havde ret til at gøre det. Der er dog udeladt oplysninger, som ville være gentagelser fra de andre erindringer, der er publiceret i bøgerne »Arbejderliv. 8 arbejdere fortæller« og »Min barndom og læretid som smed«.

Bogen giver et billede af historien, som den er set af den generation, som blev født mellem 1890 og 1920. Det er altså med barnets øjne vi ser tiden omkring århundredskiftet; det er ungdommen, der har oplevet tiden i 1920'erne og den begyndende depression i 1930'erne, og det er den modnes øjne, der har set tiden under besættelsen og efterkrigstiden med den økonomiske fremgang.

Bogen er samtidig et forsøg på at skrive en ny lokalhistorie, hvor historien handler om de mennesker, der har boet på egnen. Det er omkring menneskene og i de nære omgivelser, at den vigtigste del af historien er foregået; det er gennem beretternes øjne, at fortidens virkelighed er set. De bliver således førstehandsvidner om hændelser og forhold det ellers senere ville have været umuligt at få frem, hvis disse erindringer ikke fandtes. Historikerne ville senere have været begrænset til at skrive historie ud fra, hvad især samfundets administratorer mer eller mindre tilfældigt havde overleveret på Rigsarkivet eller i aviser.

Ved redigeringen er det tilstræbt at give en skildring så nær på, hvad bidragsyderne har ønsket at berette. Hovedparten af bidragene er ydet via interview, hvor udskrivere har afskrevet beretningerne efter båndoptager. Det er samtidig forsøgt at bibeholde beretternes eget sprog. Dette viser, at det danske sprog også er mere, end det finpudsede »normaldansk«, som det tales i TV og radio. Alle bidragene fremtræder anonymt, da en del har betinget sig dette, for at deres bidrag måtte bringes.

Bogen starter med en historisk beskrivelse af tiden og specielt Køge-egnen. Herefter følger fire beskrivelser af barndommen, som den oplevedes dels i Køge og dels på landet, hvorfra flertallet af byens indbyggere stammer. Fire bidrag skildrer ungdomsårene, især kampen for en læreplads eller anden fremtidsmulighed. Så følger tolv bidrag om arbejdslivet og dets betydning for hverdagen, og til sidst otte bidrag om fritiden og politiske aktiviteter.

Beretningerne giver ikke den fulde sandhed om arbejderklassens lokalhistorie. Men de er brikker, som beretninger fra andre byer kan supplere, så et samlet billede af *Folkets historie* kan blive skrevet.

Jørgen Burchardt

Køge bliver en arbejderby

»Køge er jo blevet en storby. Dengang i min barndom kendte hele byen hinanden, og Herfølge, min barndomsby, er næsten ukendelig. Men livet skal jo gå videre, selv om alt er forandret. Vi, som nu er over 70, har set mange ting, som engang syntes helt utænkelige. Tænk at man har rendt for at se en bil, og at man var ved at dåne, når »Graf Zeppelin« viste sig, og det er kun 65-66 år siden.«

Alt er forandret, siger en nu 75-årig arbejder. Det kan man godt forstå at vedkommende mener, når hun er opvokset omkring århundredskiftet. På den tid levede børnerige arbejderfamilier under fattige materielle kår, og den lurende arbejdsløshed betød sult og afsavn. I dag bor hun i en rummelig centralopvarmet lejlighed, hun er sikret socialt af en rimelig folkepension og kan nyde mange af forbrugersamfundets tilbud. Den materielle nød er væk, men samtidig er mange af den tidligere tids gode forhold mellem mennesker også forsvundet. Alt i alt nok den største forandring der nogensinde er sket for mennesker i Danmarkshistorien.

Hvad der skete i disse år er beskrevet i denne bog af nogle af dem, der oplevede og tog del i forandringerne. I dette indledende afsnit vil der kort blive givet nogle generelle forklaringer på forandringerne og på hvorledes de foregik i Køge.

Industrialismen

»Industrialismen« hedder det om de forandringer, der skete i tiden. En af de vigtigste ting man kan sige om industrialismen er, at den ikke kun er lokal, men at den på mange måder betød at verden blev større på godt og ondt. De forbedrede transport- og kommunikationsmidler gjorde det muligt at have forbindelse med fjerntliggende lande. F.eks. kunne man afsætte egne varer og få råvarer for sin egen produktion. Men det gav samtidig en større afhængighed, hvor internationale tilbageslag også hørte og hører med. Hændelser mange tusinde kilometer borte kunne få den alvorligste betydning, som da den såkaldte uindskrænke ubådskrig i Atlanten under 1. verdenskrig også for Køge-egnen gav varemangel og arbejdsløshed. Der var også krisen i 20'erne og 30'erne og 2. verdenskrig.

Selv om industrialiseringen var international og skete på et større plan, kan det dog være formålstjenligt at se, på udviklingen i et mindre område. Hvis vi starter med en provinsby som Køge i de første årtier af 1800-årene inden industrialiseringen for alvor kom i gang, foregik byens liv dog ikke på dets egne betingelser. Dens liv var i høj grad sammenvævet med det omgivende landbrugsområde. Byen levede i kraft af og sammen med landdistriktet. Det var landbrugets årlige cyklus, der bestemte byens livsrytme. Ved markedsdagene blev fedkvæget handlet, kornet blev solgt via byens købmænd, som også løbende havde fået bøndernes smør leveret, og en del af landbrugsvarerne blev tilbudt byens borgere ved de to ugentlige torvedage. For de penge bønderne tjente, kunne der købes fremmede varer hos købmanden eller fra nogle af de mange håndværkere, der fandtes i byen og som byen på den tid havde monopol på. I denne tidlige periode var det dog den mindste del af landbrugets produkter, der blev solgt. Man havde en alsidig fremstilling på gårdene og i landsbyen til sit eget forbrug. Man var stort set selvforsynende.

Efter midten af århundredet fik landbruget gradvist en ny struktur. Det blev mere specialiseret f.eks. med en enkelt slags afgrøde. Det gav også større udbytte hjulpet af den ny brug af kunstgødning. Det hører sammen med spe-

cialiseringen, at varerne skulle afsættes på større markeder, som de forbedrede transportmidler – tog og dampskibe – gav mulighed for. Samtidig ophørte den gamle selvforsyning gradvist. De ting, man tidligere selv havde lavet, blev i stedet købt i byen.

Tøjet kom fra væverier, øl fra bryggerier, spiritus fra brænderier, mursten fra teglværker o.s.v. Alt dette gav pengeøkonomien mulighed for. Samtidig skete en langsom mekanisering af landbruget. Brugen af maskiner startede i det små med simple hjælpemidler. Senere kom større maskiner som høstmaskiner og efter århundredskiftet blev damptærskværket almindeligt. Denne udvikling fik en alvorlig betydning for den stadigt stigende gruppe af landarbejdere og daglejere, som ikke selv havde haft råd til at anskaffe sig en gård. De nye maskiner gav dem mindre arbejde for bønderne. F.eks. faldt tærskearbejdet efterhånden bort. Det havde tidligere givet beskæftigelse i den lange vintertid, hvor der ikke var meget andet arbejde. Men den fuldstændige mekanisering skete dog først for alvor efter 2. verdenskrig, hvor traktorer og malkemaskiner afskaffede de sidste »unødvendige« landarbejdere.

I byen mærkede man også den forvandling, landbruget undergik. En af grundene hertil er, at handelen med landbrugets varer i denne periode foregik gennem den nærmeste større by.

Det var noget især købmændene og deres ansatte nød stor gavn af efter midten af århundredet. Samtidig kunne købmændene importere udenlandske industrivarer, som bønderne kunne købe til gengæld. Også byens håndværkere var en samfundsgruppe, der nød godt af den øgede arbejdsdeling i samfundet. De kunne fremstille mange af de produkter, som landboerne tidligere selv havde lavet, ligesom de kunne sælge varer, som landboerne tidligere ikke havde haft råd til at købe. Håndværkerstanden steg derfor stærkt i løbet af 2. halvdel af århundredet.

Denne proces dannede også grundlag for industrivirksomhed, idet kundekredsen nu var så stor, at industrivirksomhed kunne betale sig. Tidligere havde de fleste forarbejdningsvirksomheder været håndværk, hvor mesteren med små simple redskaber kunne lave va-

terne. Måske havde han et par svende og arbejdsfolk til at hjælpe sig. Men ved industrien masseproduceredes varer ved hjælp af maskiner, og hvor mange af de ansatte var maskinbetjenere uden særlig faguddannelse. Arbejderne kom også med i arbejdsdelingen: de blev specialister på hver deres lille felt, og som oftest var det ret simple opgaver, der ikke krævede faguddannelse.

Virkelig store maskinanlæg (fabrikker) var tit de billigste til at fremstille en bestemt vare, og når markedet blev stort nok, kunne de eksistere, hvorved de udkonkurrerede de mindre industrivirksomheder.

En anden ting var, at fabrikkerne også kunne fremstille varer, som en enkelt håndværksmester ikke havde haft mulighed for at frembringe på et lille værksted. Endnu var den tekniske formåen så ringe udviklet, at mange ting kun kunne fremstilles ved håndværket. Men hvor industri og håndværk fremstillede den samme vare, blev det oftest den håndværksfremstillede, der blev udkonkurreret.

Men industri krævede også noget nyt. Der skulle mange penge til for at starte de store anlæg. Der skulle være penge til bygninger, maskiner, lønninger, lager af råvarer etc. Denne

nye forandring blev grundlaget for en ny periode i samfundets økonomiske system: Den kapitalistiske tidsalder. Pengene til de store investeringer blev skaffet ved at sælge anparter, aktier, så mange forskellige mennesker kunne yde deres bidrag. Til at formidle de mange økonomiske transaktioner, oprettedes banker.

Ved salg af industriens varer, fik man penge. Disse skulle i modsætning til tidligere ikke kun gå til lønninger og råvarer, men også til indkøb af nye og bedre maskiner. Man var underlagt den kapitalistiske konkurrence, som ikke kun var lokal, men hvor man skulle producere lige så billigt som landets – måske endda udlandets – fabrikker, for at kunne følge med i konkurrencen, og overleve. Hermed var den kapitalistiske skrue i gang: større fabriksanlæg, flere arbejdere, mere overskud, billigere varer.

Mange flere mennesker end tidligere kunne gennem industrialiseringen ernære sig i byerne, og herved var vandringeren fra land til by i gang. Nye byer skød op, og de gamle provinsbyer blev radikalt ændrede, da boliger til arbejderne sprængte den gamle by. Samtidig blev samfundets sociale struktur omdannet. Fremkomsten af den nye klasse af besiddelses-

Maskiner og motorer var en forudsætning for industrialiseringen. Men de var ikke de eneste. Næsten alle områder af samfundet skulle være udviklet for at den store proces, som industrialiseringen var, kunne komme i gang.

Linds maskinværksted, Brogården.

løse arbejdssælgerne gav nye sociale forhold. Man måtte kæmpe for sine rettigheder gennem dannelsen af politiske og faglige organisationer. Socialdemokratiet blev dannet som partiet, der kæmpede for arbejdernes interesser. Arbejderne sluttede sig sammen i fagforeninger for sammen at kunne opnå rettigheder overfor pengemagtens repræsentanter.

Det nye industrielle samfund krævede også mere af de fælles goder. Veje, transportmidler og uddannelse skulle forbedres, for at industriproduktionen kunne ske. Kommune og stat fik derved i stigende grad flere opgaver og mere indflydelse. Som den vigtige befolkningsgruppe arbejderklassen blev, fik de underste lag i samfundet for første gang i historien en vis indflydelse på, hvorledes denne offentlige udvikling skete. F.eks. var den tidligere tids private forsorg alt for ringe til at kunne afhjælpe den nød, som skete for de besiddelsesløse arbejdere i dårlige tider og i alderdommen. Man tvang samfundet til at forbedre socialvæsenet.

Igennem industrialiseringen fik den enkelte arbejder også større midler til at kunne bruge til sig selv. Ganske vist skulle der betales skat, og han fik ikke alle de penge, som hans arbejde var værd, men da industrialismen samtidig gav billigere varer og især efter 1920'erne, hvor der blev en stadig mindre familie at forsørge, fik man materielt bedre kår. Industrialiseringen gav også fritid og ferie for første gang i arbej-

derklassens historie. Den intensiverede udnyttelse af arbejderne – gennem forøget arbejdstempo, ensformigt arbejde etc. – gjorde mere hvile og fritid til en nødvendighed.

Køges industrialisering

De forhold, der er nævnt i det foregående, kom til at gælde alle byer i landet. Men der var lokale forskelle byerne imellem forårsaget af forskellige forudsætninger, som gjorde, at udviklingen blev fremmet, hæmmet eller gik i en bestemt retning. Hvis man sammenligner Køge med de tre andre købstæder, der ligger 30-40 km fra København, – Helsingør, Hillerød og Roskilde – skiller den sig ud på flere måder. Alle oplevede en kraftig vækst i løbet af industrialiseringen, men Køge var den by, der voksede mindst. Tillige mangler byen af historiske grunde mange af de ting, de andre byer havde: der var ikke noget militær, som Helsingør havde; der var ingen gejstlige institutioner, hvor Hillerød havde bisp; og der var ingen større offentlige institutioner, hvor Hillerød og Roskilde havde amtmand.

I begyndelsen af 1800-tallet havde Køge en ringe betydning lig mange af landets øvrige købstæder. Men den havde en del fordele, som

Yderligere oplysninger om Køges nyere historie findes i »Køge bys historie« 1932 og Hans Primé: »Arbejderbevægelsen i Køge 1870-1920«, der findes som manuskript på Køge Byhistoriske Arkiv.

Mange arbejdsfolk i byen arbejdede ved de omgivende store gårde bl.a. ved høslet, som her på Blegdammen. Køge by ses mod nord hvor Køge å ved sivene var byens grænse mod syd.

Landbruget har gennem tiden givet grundlag for meget arbejde i byen. Et direkte eksempel har været de op til 8 møller, der lå op mod det lave område nord for Køge.

På billedet ses til højre arbejderne ved Køge Dampmølle omkring århundredskiftet. Den ikke-melpudrede herre til højre passede møllens dampmaskine. I midten af billedet mølleren hvor kvinderne til venstre vidstnok er hans familie, hvad deres fornemme tøj kunne tyde på.

den kunne hævde sig på: dens havn var rimelig god, og den havde et stort opland med Stevns og ind mod Ringsted. Det gav byen en stigende handel ligesom håndværket fik bedre kår.

Omkring 1840'erne fik Køge for alvor industri. Der havde tidligere været forsøg på industriel fabrikation; man startede et glasværk i 1810, en stivelsesfabrik i 1820 og en chokoladefabrik i 1833, men alle ophørte efter kort tids drift. Spindehuset skal også nævnes, hvor der fra 1824 især blev vævet gulvtæpper, men da den var oprettet som arbejdsanstalt for fattige under den offentlige forsyning, var den en noget speciel virksomhed.

Den første levedygtige industri – i hvert fald for et længere tidsrum – var papirfabrikken Valdemarshåb, der oprettedes i 1844 ved Ølby

Å (omtrent hvor Codan ligger nu). Den blev datidens største virksomhed med over et halvt hundrede ansatte og med egen vindmølle og to dampmaskiner. Den ophørte dog efter en brand i 1870'erne. Lukning var også den skæbne der i 1866 undergik en anden papirfabrik startet i 1848. I 1842 oprettedes et jernstøberi og maskinfabrik (senere Køge Maskinfabrik). Den fik ganske vist aldrig særlig mange ansatte, men fik dog indirekte betydning ved at levere maskiner og udføre reparationer for andre af byens virksomheder. I 1850 oprettedes Clemmensens tobaksfabrik, der tidligt blev forholdsvis stor. Tobaksforarbejdningen var håndværk langt op i tiden, men virksomheden kunne ikke klare industrialiseringen og ophørte i 1959. Ligeledes oprettedes en del mindre

Fordelingen af arbejdspladser indenfor håndværk og industri 1920, 1935 og 1950.

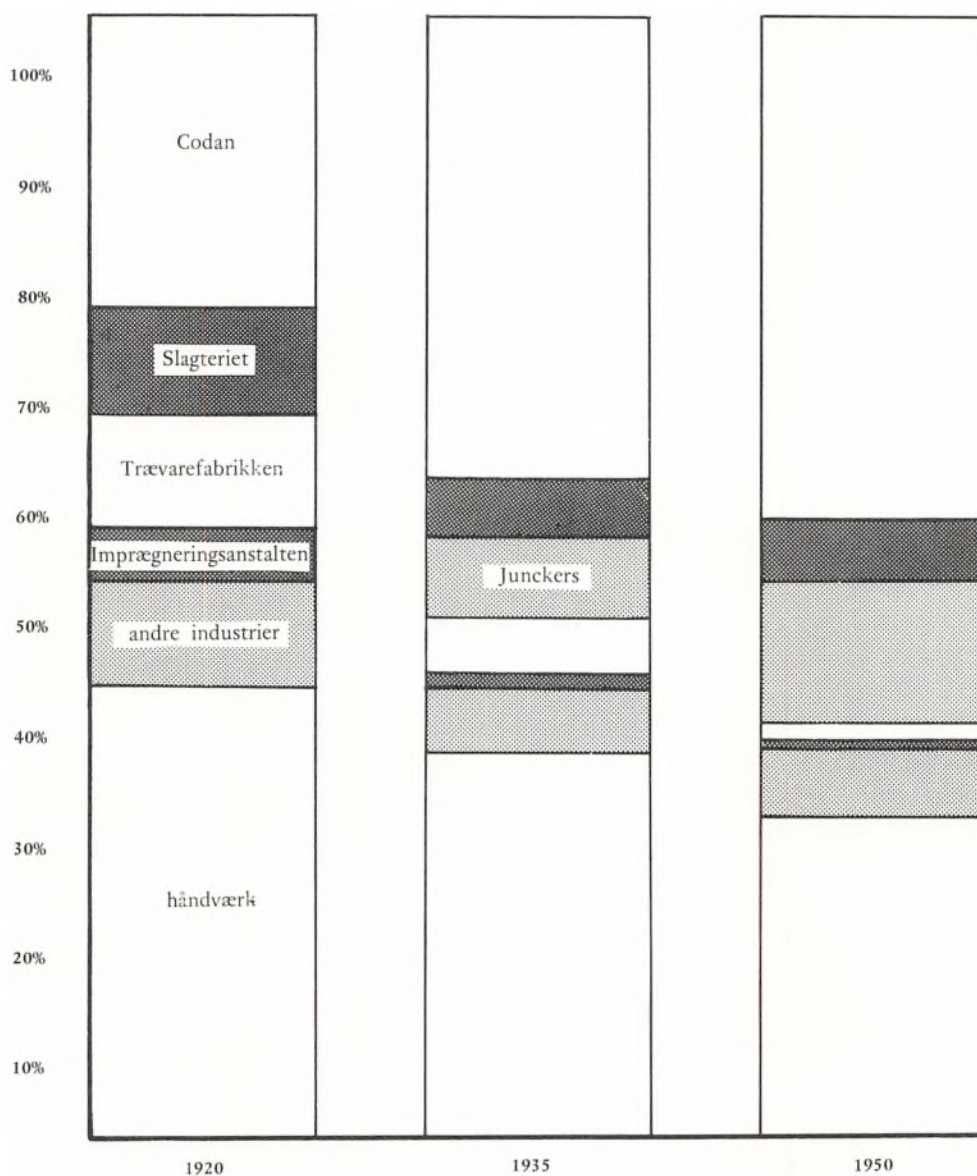
Skemaet viser procenten af ansatte indenfor Køges håndværk og industri. Ud over disse arbejdere har der været en del i arbejde ved handel og ved div. andet arbejde f.eks. havnearbejde og midlertidige anlægsarbejder. Men langt hovedparten af arbejderne er medtaget i ovenstående skema.

For neden er vist virksomheder med under syv ansatte. Håndværket er medtaget her, og man ser, at dets relative betydning er faldet jævnt gennem perioden.

For oven er vist Codan, hvis betydning har været stadig stigende som byens altdominerende virksomhed.

I midten er angivet de øvrige industrivirksomheder. De har haft en relativ jævn betydning. Dog har Trævarefabrikken og Impregneringsanstalten haft faldende betydning, mens en tredje træindustri, Junckers Savværk, efter starten i 30'erne har modvejet denne nedgang.

Det ses, at tiden omfatter en periode med relativ rolig udvikling af erhvervslivet. Skemaet viser dog kun tendensen. I virkeligheden har beskæftigelsen varieret langt mere, end det ses af figuren. Beskæftigelsen har svinget med de generelle konjunkturer i samfundet, og i tider med nedgang har det betydet arbejdsløshed. Det gjaldt tidligere i 1870'erne, omkring 1910, under 1. verdenskrig, igen i krisen omkring 1930 og under 2. verdenskrig. Selv i gode tider kunne man alligevel ikke være sikker på en beskæftigelse hele året rundt.

virksomheder som f.eks. dampmølle, skibsværft, garverier, bomuldsvæveri, nålefabrik og de obligatoriske brændevinsbrænderier. De fleste af disse fik dog en begrænset levetid. Med til industrien skal også nævnes gasværket, som startede i 1867. Og samtidig med de industrielle virksomheder fik også handelen og håndværket et stort opsving. Købmændene og de små håndværksvirksomheder var stadig de vigtigste erhverv med de fleste ansatte.

Men fremgangen fortsatte ikke – i hvert fald ikke med samme hastighed. De andre købstæder omkring København fik jernbane fra hovedstaden tidligt: Roskilde fik jernbane i 1843, i 1864 fik Hillerød en jernbane, der gik videre til Helsingør, og lidt senere fik Helsingør sin direkte bane til København. Men den bane, der i 1870 bringer forbindelse mellem Køge og København, kommer til at gå over Roskilde, og trods megen snak gennem tiden, får man ingen direkte linie før end S-toget i 1980'erne bliver ført igennem. Køge blev således – i forhold til de andre købstæder – mere en provinsby trods

Københavns nære beliggenhed.

Tillige kom jernbanen fra Roskilde til Korsør også til at betyde at Køge mindskede sin betydning. Den formindskede Køges opland, idet Ringstedegnen nu lettere kunne få forbindelse til Korsør med ind- og udførsel af varer.

Industrien slår igennem i 1880'erne

På trods af de forringede vilkår steg industri og håndværk stadig. Der oprettedes et par dampskærerier og i 1882 kom et ølbryggeri på aktiebasis ligesom de fleste andre byer fik deres. Det forblev dog af en relativ ringe størrelse og gik konkurs 1941. De vigtigste industrier blev dem, der var beregnet på et større marked end det lokale. I 1889 oprettes andelssvineslagteri. Dette var i stor udstrækning eksportslagteri, og bortset fra tiden under 1. verdenskrig og i 30'ernes krise var afsætningen fast og sikker. Slagteriet blev et af de vigtigste og mest stabile virksomheder i byen, indtil den blev ramt af strukturrationaliseringer i 1976, hvor det blev slået sammen med slagteriet i Ringsted.

Trods et stigende antal arbejdspladser i industrien i løbet af 1800-årene, havde de fleste arbejde beskæftigelse ved håndværk, handel eller som her ved anlægsarbejde. Billedet viser arbejdere ved havneudvidelse ca. 1910.

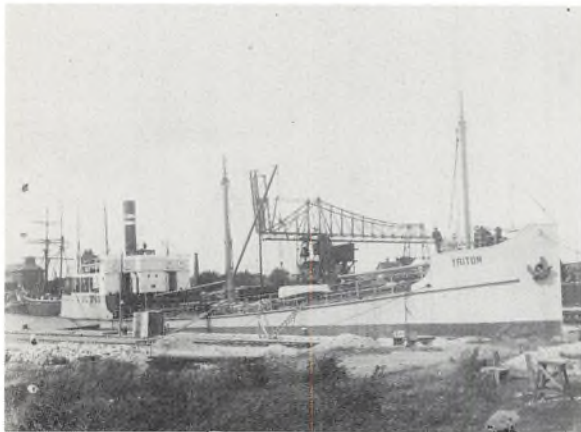

Ved brug af maskiner og gennem arbejderne deling af arbejdet, har industriens masseproduktion givet billige varer. Køge Trævarefabrik, som billedet er fra, har efter starten i 1903 været med til at gøre mange træskomagere arbejdsløse.

Køge har i øvrigt haft særlig mange arbejdspladser inden for træindustrien. Ved siden af Trævarefabrikken fandtes Colstrup Imprægneringsanstalt siden 1889 og Junckers Savværk siden 1931.

Værftperioden betød en hektisk men kort periode i Køges historie. I 1918 begyndte man at bygge to nye skibsværfter, og snart var byggeriet af de store stål-, cement- og træskibe i gang. Værfterne havde på sit højeste 6-700 mennesker i arbejde, men få år efter i 1921 og 1923 nedlægges de. De mange ansatte stod uden arbejde, og mange måtte flytte videre – som da de tog til Køge – til en ny by, hvor der var arbejde.

M/S Triton, Codanværftets første betonskib.

Samme år, 1889, oprettedes en anden af de virksomheder, der fik en relativ stor betydning for byen nemlig R. Colstrup imprægneringsanstalt. Det var i første omgang imprægnering af jernbaneskiner og senere tillige træ til bolværker og telefonpæle etc. Virksomheden har overlevet, men har dog ikke samme betydning for byen som tidligere. I 1893 oprettedes elektricitetsværk, der var det første offentlige værk i landet. I starten var produktionen ikke særlig stor. Det var hovedsagelig til belysning af veje o.l., men under 1. verdenskrig, da andre belysningskilder svigtede, kom elektricitets store gennembrud i de private husholdninger, ligesom industrien i stigende grad gjorde brug af den til drift af maskiner. Der kom nu aldrig særlig mange arbejdspladser på elværket, og da der senere blev stillet krav om stor drift af elværker, blev det ikke i Køge, værket kom til at ligge.

I 1904 startede Køge Trævarefabrik, hvis produktion hovedsagelig var træsko og kapseko. Den blev næsten fra starten byens næststørste arbejdsplads, men mistede dog denne stilling efterhånden som den øvrige industri voksede.

En større brødfabrik fik Køge i Arbejdernes Fællesbageri i 1903, men den holdt sig dog på en mindre størrelse, og da udviklingen i 1970'erne krævede sammenlægninger, var det Køgevirksomheden, der blev nedlagt.

I 1903 oprettedes en oliemølle og sæbefabrik, men som så mange af de andre industrier i byen med et lokalt marked, ophørte den hurtigt sin virksomhed igen. Måske skyldes det, at byens købmænd ikke havde haft mulighed for at opbygge den nødvendige kapital til at investere i konkurrencedygtige virksomheder. De har i ringe udstrækning drevet handel med egne skibe. Derfor fik fremmede kapitalister mulighed for at foretage etableringer af fabrikker, og det i industri, som ikke var lokalt forankret.

Dette kom i hvert tilfælde til at gælde Dansk Afvulkaniseringsfabrik, som i 1908 startede virksomhed i Køge. Den startede med at genindvinde gumme af brugt gummi, og senere desuden fabrikation af forskellige gummivarer. Ganske vist gik den konkurs på et tidspunkt i 1920'erne på grund af manglende kapi-

tal, men den blev reddet af den nationale storkapital, og som det vil blive beskrevet senere, fik denne fabrik den største betydning for byen.

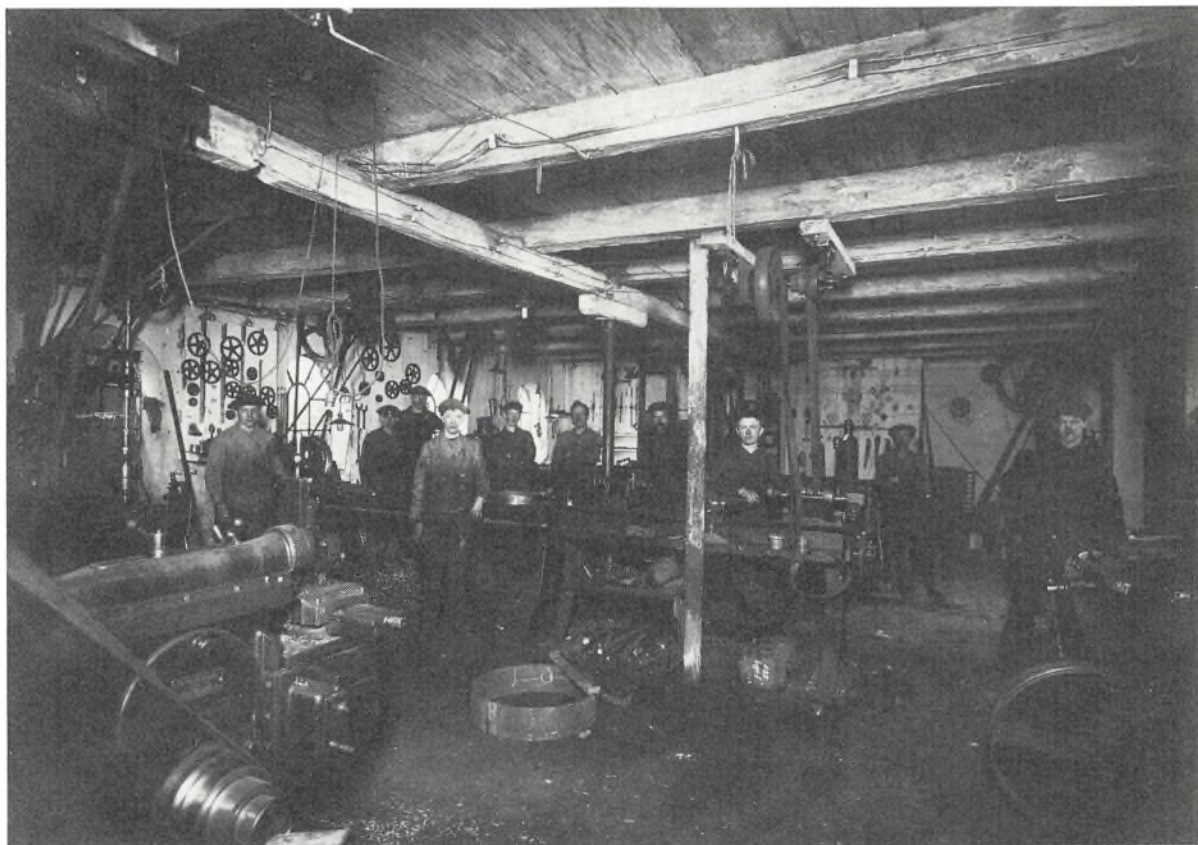
Kvindearbejde fandtes der ikke meget af i byen. De udearbejdende kvinder arbejdede som tjenestepiger, malkekoner eller havde løst arbejde med vask o.l. I håndværket var der få arbejdspladser, ligesom i industrien, der endnu næsten kun var for mændene.

Industrien bliver det ledende erhverv

I forbindelse med 1. verdenskrig skete store omvæltninger med erhvervslivet, selv om det ganske vist ikke var dem, der på længere sigt fik en varig betydning for byen. En af tidens nye fabrikker blev oprettet i 1917 for fremstilling af erstatningsvarer til blyanter og cigarkasser. Da varehandlen efter krigen igen bliver fri, ophører den dog.

En hel revolution skete for Køge, som endnu på det tidspunkt var en lille provinsby, da der efter verdenskrigen blev etableret hele to nye skibsværfter. De danske storkapitalister så mangelen på skibe efter de mange, der blev sænket under krigen, og man valgte at oprette Køge Værft og Codanværftet. Sidstnævnte værft var i øvrigt specielt på den måde, at man hovedsagelig byggede cementskibe. Enorme ressourcer blev satset på etableringen af værfterne. Beddinger, fabrikationshaller etc. skulle bygges, og da byen samtidig ikke havde egnede arbejdere nok for skibsbygning, måtte de skaffes fra andre dele af landet, og til disse mange tilflyttere byggedes hele boligkvarterer. Der blev bygget et par enkelte skibe på hver af værfterne, indtil markedet var dækket og værfterne urentable og blev nedlagt – og arbejderne rejste videre.

I denne første del af 20'erne var håndværket

Arbejdsforholdene for almindelige arbejdere har til alle tider været dårlige. Men med industrialiseringen blev mange forhold endnu værre med kulde, monotont arbejde, dårlig udluftning, støj, og som det ses på billedet fra Scheibys Maskinfabrik, Nørregade i 1915, har dårlig belysning også hørt med. Oplysningen i værkstedet skyldes for det meste fotografens blitz.

ikke steget så meget som industrien. Det stod svagt, og de virksomheder, der i andre byer havde udviklet sig fra håndværksdrift til industri, fik ikke den samme mulighed, men blev måske endda udkonkurreret af industrien. Hertil var den lokale afsætning trods alt for lille. Derimod blev det virksomheder, der satsede på et nationalt og internationalt marked, som blev ført videre og udviklede sig. Gummifabrikken Codan, som Dansk Afvulkaniseringsfabrik kom til at hedde, blev langt den vigtigste for byen. Til tider havde den næsten halvdelen af byens arbejdere ansat, og man kan på sin vis næsten sige, at gummifabrikken var synonym med byen i 50 år – gik det godt for »gummien«, gik det godt for byen. Dens betydning er dog i de senere år formindsket noget. Det skyldes bl.a. to af de to større virksomheder, der blev startet i 30'erne: Junckers savværk, som også i dag er kendt for sine trægulvbelægninger, og Kemisk Værk med fabrikation af farvestoffer og sprøjtegifte.

I denne 3. industrielle fase blev kvinderne også inddraget i produktionen, mens børnearbejdet blev afskaffet. Der havde tidligere stort set kun været tobaksfabrikken og lidt arbejde på systuer, som egentlig industri. Men nu kom de med i arbejdet på lige fod med mændene. Eller næsten på lige fod, for i de første år var de en udpræget reservearbejdsstyrke, der da også fik en del mindre løn end mændene.

I løbet af de sidste 30 år er der kommet en del nye virksomheder til i Køge. Men billedet for dem var som i den tidligere periode: de fabrikerede ikke for et lokalt område, men nationalt og internationalt, og på samme måde var de økonomiske interesser ikke lokale.

Måske er det den samme årsag, der – bortset fra værftsperioden – er skyld i, at der ikke kom »tung« industri til Køge. Maskinfabrikkerne har altid været lille – de har ikke indirekte kunnet fremhjelpe mere industri. Samtidig har den industri, der har været, i hovedsagen været arbejdspladser for ufaglærte.

Og et lille sidespring. I Køge Bys Historie fra 1932 lød afslutningen på en artikel om Køges nyere historie: »Køge By er Byen ved Bugten; den vil værne om sine smukke Strande«. Den megen forurening har vist, at industrien blev prioriteret højere.

Codan

Den industrivirksomhed, der gennem tiderne har haft den største betydning for Køge, blev gummifabrikken Codan. Den startede i Køge i 1908 under navnet Dansk Afvulkaniseringsfabrik efter at være flyttet fra Frederiksberg. Den byggede på en opfindelse til at genbruge gammelt gummi og regenerere det til brugbart gummi af en rimelig kvalitet.

I starten var virksomheden ikke særlig stor. Den havde lokaler i fabriksbygninger ved Ølby å, hvor der tidligere havde været papirfabrik og senere gelatinefabrik. Fabrikationsprocessen var i starten farlig, og på et tidspunkt eksploderede et par af regenereringskedlerne og nogle arbejdere dræbtes. Fabrikken nedbrændte også senere, men blev genopbygget 50 m længere mod nord, da den herved kom til at ligge i en anden kommune. Man blev herved fri for at tage hensyn til luftklagerne fra Køge by.

I 1913 begyndte man at fabrikere gummivarer selv. I første omgang var det cykeldæk og senere også cykelslanger. Under verdenskrigen, hvor andre manglede råvarer, kunne fabrikken delvis selv fremskaffe disse.

Efter krigen så man sig om efter nye fabrikationer og valgte at lave fodtøj. Det blev i første omgang galoscher, der blev den store artikel; på den tid passede man på sit læderfodtøj. Senere fremstilledes der også decideret gummi-fodtøj, ligesom man kom i gang med teknisk gummi (pressede emner f.eks. pakninger, samlestykker).

Men i 1924 måtte virksomheden lukke p.g.a. økonomiske problemer, og de 400 arbejdere stod uden arbejde. Et tema, der er kendt fra Karl Bjarnhofs roman om Køge: »Møl og rust«. Da lukningen ikke skyldtes, at virksomheden var usund, blev fabrikken året efter genåbnet, efter at der var dannet et kapitalstærkt selskab af økonomiske bagmænd, der havde set mulighederne i fabrikken. Navnet blev samtidig ændret til Dansk Galosche og Gummifabrik, mens Codan var det navn, varerne solgtes under. Virksomhedens fremdrift fortsatte, og den forblev byens langt største arbejdsplads.

Hovedparten af arbejdet foretoges af ufaglærte arbejdere, og især efter at man var gået i gang med skotøjsfabrikation, blev virksomhe-

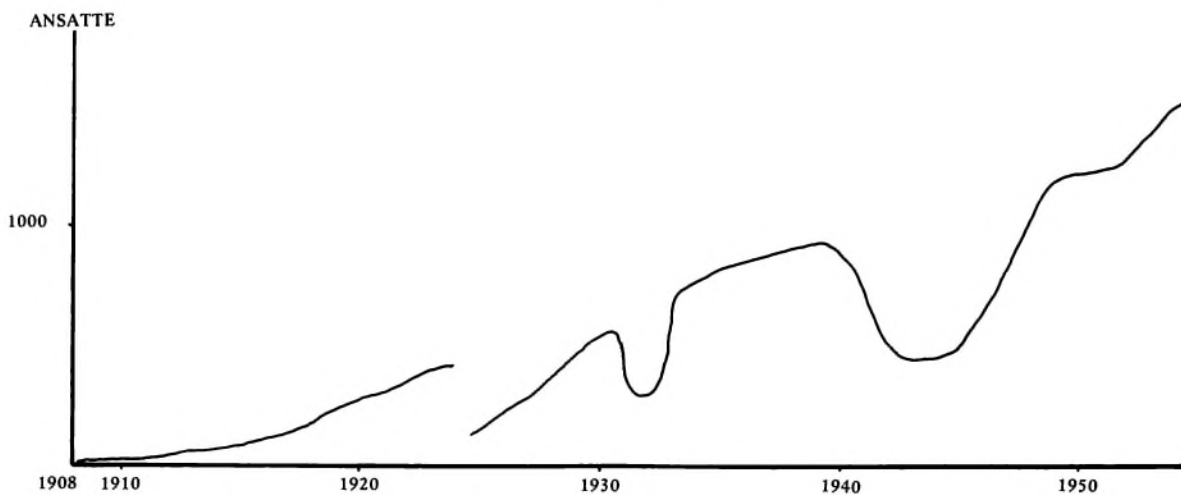
De fleste ansatte arbejdede ved fremstilling af gum-misko og -støvler, der dækkede en god del af lan-dets forbrug. Det var dog de færreste støvler, der blev lavet i den størrelse, som ses på billedet.

Af andre store afdelinger på fabrikken fandtes kalenderafdelingen, hvor gummi blev valset til vi-dere forarbejdning, presseafdelingen, hvor støbte emner fremstilledes, cykelslangeafdelingen, dæk-afdelingen og slangeafdelingen med bl.a. fremstil-ling af vandslanger.

Figuren viser tendensen for arbejdertallet på Codan gennem tiden. Perioden frem til 1924 viser et stadig stigende antal arbejdspladser, men ved lukningen i dette år, blev alle arbejdsløse. Efter et nyt selskab overtog fabrikken året efter, fortsatte fremgangen indtil i begyndelsen af 1930'erne, hvor den uden-landske konkurrence betød en stor tilbagegang. Da denne konkurrence stort set forsvinder efter en toldbeskyttelse, stiger de ansattes tal igen. Under 2. verdenskrigs varemangel falder beskæftigelsen igen og dem, der bliver i arbejde, kommer endda på ar-bejdsfordeling, men efter krigen fortsætter arbej-dertallet igen med at stige.

Det er dog kun et tilnærmelsesvis rigtigt billede som figuren giver. Der var mange, der i kortere eller længere perioder måtte undvære arbejdet. Det ske-te særligt, når de store sæsoner for sko og støvler var overstået.

den en stor kvindearbejdsplads; stort set byens eneste. Samtidig var over 10% af arbejderne ungarbejdere, næsten udelukkende drenge. Det forskellige arbejde på fabrikken var meget alsidigt med megen maskinbetjening og meget samlearbejde. Fra slutningen af 1920'erne blev monteringsarbejdet især af sko og støvler mekaniseret ved indførelsen af transportbånd. For at udnytte maskinerne – og især transportbåndet – var der i store perioder skifteholdsarbejde endda tit treholdsdrift. Modsat var der tidspunkter udenfor sæsonerne, hvor der ikke var så meget arbejde, og hvor mange blev fyret midlertidigt.

I begyndelsen af 1930'erne blev konkurrencen fra udlandet for stor, og man måtte afskedige mange arbejdere. Imidlertid blev den danske gummiindustri toldbeskyttet efter Kanslergadeforliget, hvilket redede Codan som arbejdsplads; man blev stort set sikker på afsætning af sine varer.

Af det store overskud fabrikken herved fik, kunne ledelsen tillade sig at give arbejderne høje lønninger. Disse lønninger holdt sig i mange år på et meget højt niveau og sammen med den stabile ansættelse, blev fabrikken en meget eftertragtet arbejdsplads. I de almindelige krisetider i begyndelsen af 30'erne var der tit stor kø om morgenen ved fabriksporten, hvor ar-

bejdsløse søgte arbejde.

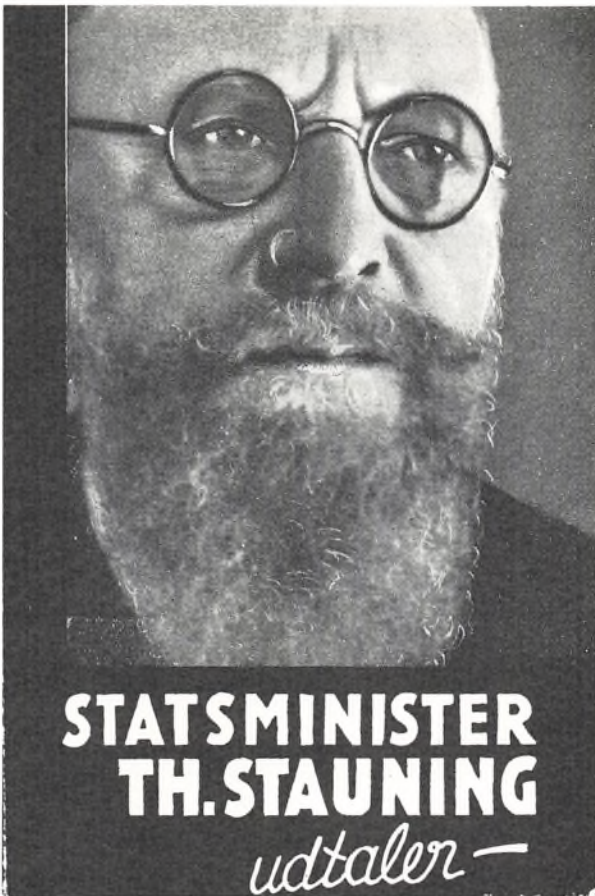
I 1936 skete en begivenhed, som kunne have fået stor betydning. Den del af fabrikken, hvor skotøjet blev fremstillet, brændte, og da mange arbejdede her, så det ikke så godt ud. Men man satsede fra ledelsens side meget på at komme i gang igen, og i løbet af fem uger, var en ny afdeling bygget op, og arbejdet kom i gang igen.

Efter 2. verdenskrigs udbrud kunne man ikke skaffe råvarer til gummifabrikationen. Denne gang fik det imidlertid alvorlige følger for arbejderne. Som på mange virksomheder i samme situation indførtes i første omgang arbejdsfordeling, hvor man arbejdede f.eks. 5 timer om dagen og fik fordelingspenge for de timer, man ikke kunne arbejde. Dette var imidlertid ikke nok til, at alle kunne være i arbejde, og man indførte en ny regel om, at hvis både manden og kvinden i et ægteskab havde arbejde, fyrede man kvinden.

Efter krigen fortsatte de gode tider, og Codan var stadig byens vigtigste arbejdsplads. Denne stilling holdt den helt frem til 1960'erne, hvor de politiske tanker om frihandel gjorde, at toldbeskyttelsen faldt bort. I konkurrencen kunne især fabrikationen af fodtøj ikke betale sig. Denne ophørte derfor og mange blev arbejdsløse.

De gode tider for gummiindustrien i 30'erne betød også forbedrede forhold for arbejderne. Her ses det nye marketenderi på Codan, 1937.

**STATSMINISTER
TH. STAUNING**

udtaler -

*At Kenneget af Beskæftigede
gælder af danske Arbejdere,
men jeg naturligvis
anse det for rigtig
at alle danske Cyklister
bruger danske Ringe
for deres Cykler*

Th. Stauning

At en statsminister reklamerer for et bestemt dansk firmas varer, ville være utænkeligt i dagens EF-Danmark.

Når reklamen på bagsiden roser fabrikkens fremgang med at det skyldes produkternes kvalitet og den rationelle drift, glemmer man at nævne den kraftige toldbeskyttelse denne industri havde fået få år tidligere.

CODAN CYKLEDÆK

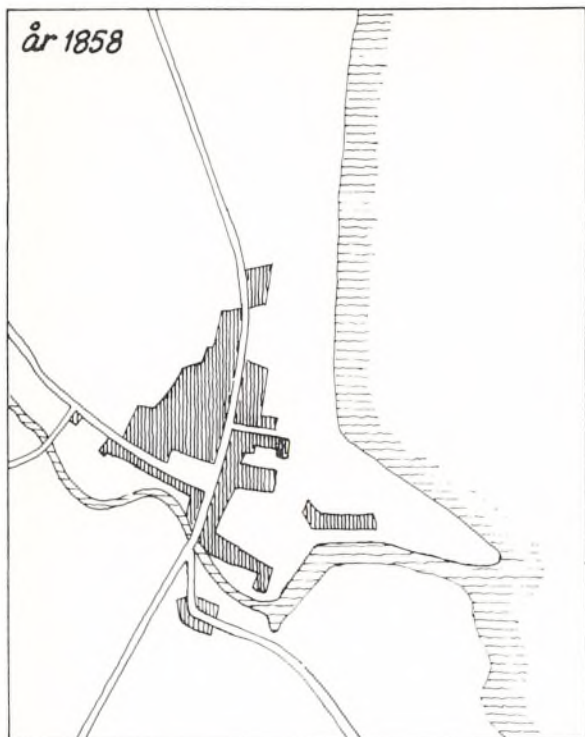
Codan Fabrikernes Fremgang er Eksemplet paa, at dansk Industri udmærket for-
maar at tage Kampen op med Udlandets Stærindustri. Codans Salg er stadig
stigende. Dette skyldes Kvaliteten - og saa den rationelle Drift, der har gjort det
muligt for os at fabrikere til konkurrencedygtige Priser.

Naar De køber Codan Dæk, afhjælper De Arbejdsløsheden. Codan Fabrikkerne
har i Løbet af 1933 antaget yderligere 365 Arbejdere og har nu over 1000
Mand i Arbejde i Treholds-Drift. Over 2 Millioner Kroner udbetalt Arbejds-
løn i 1933. Det er Tal, der taler.

Har De set det nye Codan Silverring Cord
det er bygget som Autodæk.

Køges byudvikling

De ovenstående kort viser det bebyggede område i Køge gennem tiden. Der skete ingen synlige forandringer før omkring 1900. Indtil

da var byen, som den var i middelalderen: Torvet var byens midtpunkt og samlingssted, og indfaldsvejene var Nørregade fra Københavnskanten, Vestergade fra Ringsted og Brogade

fra Vordingborg og St. Heddinge. Gennem porten i rådhuset førte Bygårdsstræde til havnen, og efter jernbanens anlæggelse førte Jernbanegade til stationen. Desuden fandtes mindre sidegader med hovedsagelig én-etages boliger.

Det var småt med fornyelser i bybilledet bortset fra, at ældre huse blev nedrevet og nye opført. Det var stadig de gamle accisesteder, hvor bønder og andre tilrejsende tidligere skulle betale bompeng for at komme ind i byen, der afgrænsede byen. Vesterport lå lidt uden for byen (ved nuværende Jernstøbevænget), Broporten ved broen og Køge å og Nørreport (ved det nuværende Accisevej) med gæstgivergården Norske Løve beliggende udenfor byen.

Omkring Køge lå markerne; mod nord lå byens jorder, hvor byens gårde havde kreaturer, høstede afgrøder eller – ligesom mange af byens købmænd og vognmænd – havde arealer til græs, som blev høstet for foder til hestene. Mod vest og syd havde Gl. Køgegård sine jorder.

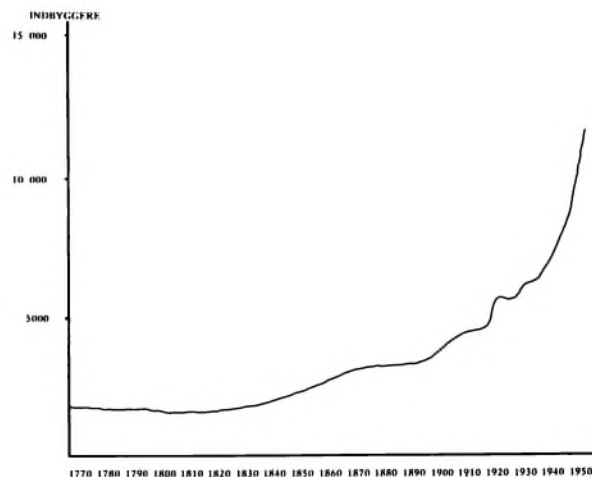
Gennem industrialiseringen kunne langt flere arbejdere få sit udkomme i byen. Herved måtte byen bryde sine gamle rammer, hvilket skete i begyndelsen af århundredet. Men da skibsværfterne blev etableret efter 1919, skete en drastisk ændring. Tusinde nye tilflyttere skulle have bolig. Det gjaldt i første omgang de mange arbejdere, der var med ved anlægsarbejdet, og det gjaldt senere værftarbejderne,

Køges syd-østlige del set fra kirketårnet, ca. 1885.

Køges indbyggertal

Befolkningstilvæksten har siden 1800 været stadig stigende. Den skyldtes befolkningsoverskuddet fra landet og fra byen selv, og efter århundredskiftet tillige de bortmekaniserede folk fra landbruget.

At tilvæksten til tider ikke har været så kraftig, skyldes forskellige lokale forhold. Især har befolkningstallet fulgt de økonomiske vilkår for byens erhvervsliv. Stilstanden i 1870-90 skyldes oprettelse af jernbane, der gjorde byen mindre betydningsfuld. Faldet i midten af 1920'erne skyldes, at der efter den store vækst af arbejdere til værfterne skete et fald ved deres fraflytning. Faldet i begyndelsen af 1930'erne skyldes en kortvarig nedgang i arbejde på byens store virksomhed Codan.

Vestergade set mod Torvet

Denne gade var den fineste gade i byen. Ligesom de andre indfaldsveje Brogade og Nørregade og Torvet var det her byens forretninger fandtes. Der var købmandsgårde med lager i baghusene, og det var her, den meste håndværksvirksomhed og lettere industri fandtes. Det var også her, de velstående borgere boede, samt i en vis udstrækning tillige andre befolkningsgrupper i side- og baghuse. Standarden var byens bedste – gaden var blevet kloakeret allerede i 1896, der var ordentlig brolægning, og elektrisk belysning var installeret.

Laughusstræde med Kirkestræde i forgrunden og Nyportstræde i baggrunden, 1914.

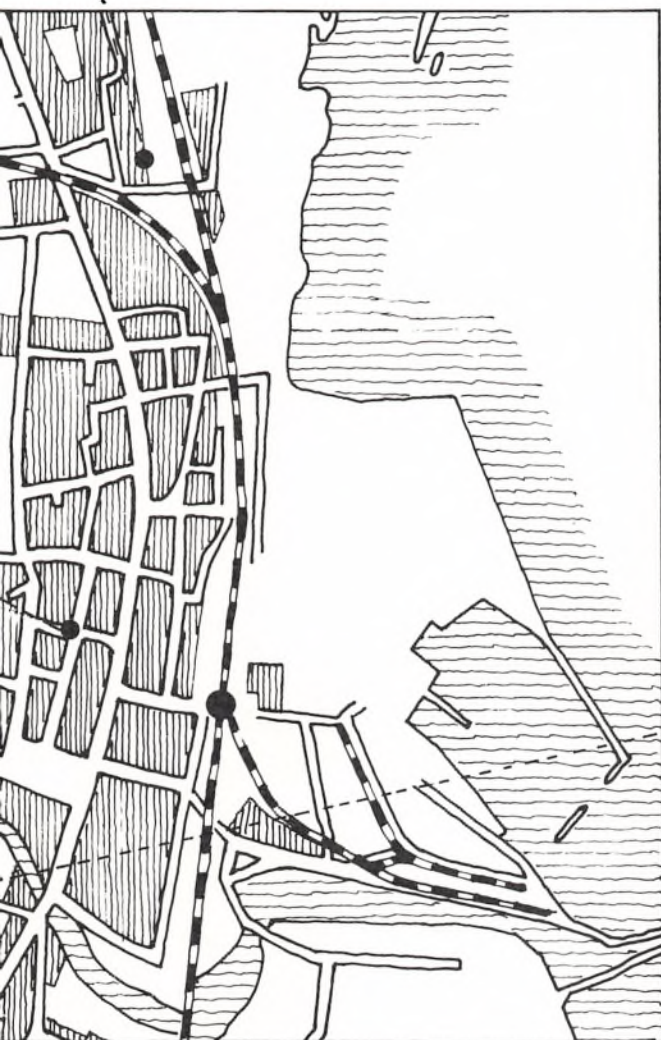
Denne gade tilhørte, ligesom de omliggende gader, de små gader, hvor arbejdere og mindre håndværkere boede. Bebyggelsen var lav, og tit var husene små og faldefærdige. Det var i disse gader, at byens slumkvarter fandtes eller i hvert fald de dårligste boliger. Der var her kun enkelte forretninger, og det varede længe, inden brolægning og kloakering blev foretaget, og belysningen kom også sent.

Pedersvej 12, 1929

En af industrialismens forandringer var, at mange fra borgerskabet flyttede fra byens hovedstrøg og ud i villaeler. Ligesom Ågade og Glæsiersvej blev Pedersvej anlagt udenfor byen. Den starter der, hvor det gamle Vesterport lå, og gik nordpå i et område, der havde tilhørt Gl. Køgegård. Lignende kvarterer med flotte arkitekttegnede huse kom også til at ligge andre steder især syd og vest for byen.

Køge i begyndelsen af 1900-tallet

Værftsgården, Øster Salmarksvej ca. 1924

Byens første større boligkompleks blev bygget her i 1919 til arbejderne ved det ene af de to nyetablerede værfter. Der blev her ved Øster Salmarksvej bygget to store blokke, den Nordre Værftsgård er dog siden blevet revet ned. For funktionærerne ved værftet opførtes boliger i en bedre standard ved Københavnsvej.

I baggrunden ses et af de mange byggeforeningshuse på Stormøllevej, som blev bygget i 1917. Det var arbejdere - de mere velstående med fast arbejde - der stod bag. I 1918 kom en tilsvarende byggeforening i gang med byggeri på Strandvejen og i 1921 en anden med byggeri i den nordre del af Pedersvej.

Blegdammen

Denne vej lå udenfor byen i et andet sogn. Dette sogn havde eget sogneråd, men skolevæsen og fattigvæsenet var dog fælles med Køge købstad. Her fandtes mindre landsbybebyggelse, men da størstedelen af jorden ejedes af Gl. Køgegård, skete Køges byvækst i første omgang ikke i denne retning. Dog foregik en stor udbygning fra 1920'erne her. Det var næsten udelukkende villabebyggelse ligesom byens kolonihaver i stor udstrækning blev placeret her.

da værfterne stod færdige. Boligmanglen blev forsøgt afhjulpet ved, at værfterne byggede boliger for sine arbejdere. Køge værft byggede i den nordlige del af byen og Codanværftet syd for havnen. Arbejderne på byens øvrige virksomheder kom også til at mærke den boligmangel, som værfterne forårsagede, og derfor begyndte slagteriet og gummifabrikken også, at opføre boliger til sine arbejdere.

Da skibsværterne imidlertid efter få års drift ophørte, drog de fleste arbejdere videre til andre skibsværftbyer og lettede hermed presset på boligerne for et stykke tid. I de følgende mange år blev der ikke bygget større komplekser. Nybyggeriet var fortrinsvis villaer og mindre huse. Først i 1939 kom det næste større boligbyggeri og siden 1947 har det sociale boligbyggeri stået for opførelsen af mange boligblokke. Men samtidig byggedes mange enfamiliehuse, som også arbejdere havde råd til at bo i. Køge er stadig en af de provinsbyer, hvor forholdsvis mange bor i eget hus.

Industrialiseringen betød også en ny funktionsdeling af byen gennem adskillelsen af bolig og arbejdsplads. Delingen i kvarterer var ikke så kraftig som for andre byer, men tendensen er alligevel klar. Det gamle blandede bybillede med forretninger, boliger, håndværk og industri blev nu erstattet af ret ensartede

kvarterer. Forretningerne blev, hvor de var, omkring Torvet og de tilstødende gader; industrien flyttede ud til nye industrikvarterer på det opfyldte havneområde eller i industrikvarterer nord for byen, arbejderne til karréerne eller huse i nord og borgerskabet i villakvarterer i vest og syd.

Byudviklingen bestemtes hovedsagelig af ejendomsforholdet til jorden, og af om området hørte ind under Køge købstad eller under et af de omgivende sogne. Mod nord havde Køge byens gamle jorde, og her kunne man lade især arbejder- og industrikvarterer udvikle sig. Mod vest og syd var jorden privat og hørte til en anden kommune. Her blev det mere velstående villabyggeri foretrukket. I engområderne mod nord udenfor Køge kommune mod Ølby, flyttede industri også til. I første omgang Codan, senere Kemisk Værk og flere andre. Omkring disse fabrikker opstod nye kvarterer med énfamiliehuse, og da jorden var billig, fik også mange arbejdere mulighed for at bo her.

Skovparken. Socialt boligbyggeri fra 1953-60

Først sent blev der startet byggeri af sociale boliger i Køge, men i de sidste 35 år har det været en stor del af nybyggeriet.

Arbejderne organiserer sig

Det største problem for den stadig stigende gruppe af besiddelsesløse arbejdere var arbejdsløshed, sygdom og alderdom, og især vinteren var slem. Det velstillede borgerskab forsøgte at hjælpe. Således startede Det borgerlige Velgørenheds Selskab i 1856 Køge Børneasyl for pasning af arbejderbørn, mens forældrene var på arbejde. Der blev også dannet en del stiftelser, hvor fattige på deres ældre da-

ge kunne få bolig. Men muligheden for hjælp i krisetider var ringe, og ellers var der kun fattigvæsenet og fattighuset tilbage som sidste redning.

Disse foranstaltninger var langt fra nok for det voksende proletariat. Der skulle være mere omfattende hjælp. Det første forsøg på en social sikring for arbejderklassen blev gjort i 1867, hvor »5. juni Arbejderforening for Køge og Omegn« blev startet. Det var en kreds af arbejdere og håndværkere, men også hånd-

Love

for

5te Juni Arbejderforening for Køge og Omegn.

§ 1.

Foreningens formål er: **At fremme Arbejdernes Vel.**

For at nå dette formål et det foreningens bestræbelse, hos medlemmerne at fremme: selvagtelse, gensidig velvilje, almenfjends og Fædrelandskærlighed; og, ved at arbejde hen til at forbedre deres timelige kår, gøre det muligt at de kunne nyde uafhængighed, og med bevidsthed, kundighed og lyst saavel hævde som fuldbyrde deres borgerlige og åndelige retigheder og forpligtelser i samfundet.

§ 2.

Midlerne til det formåls opnåelse staves tilveie ved frivillige bidrag af medlemmerne, hvormed dannes et fond som benyttes til fordelagtige indkøb af livsfornödenheder.

Foreningens Kapital dannes af andele paa 5 Rdl. Hvert medlem forpligter sig til at tage 5 andele, hvortil:

a. ethvert Medlem indbetaler, saa meget eller saalidt han vil, dog ikke under, 1 Rdl.;

b. og det øvrige tilveiebringes:

1. ved ugentlige indskud (8 f. ugentlig fra 1ste Mai til 31te Oktober og 4 f. ugentlig fra 1ste November til 30te April).

2. ved tillæg af renterne, som beregnes efter 5 % om året af hvad hvert medlem har indestående ved næstsidste fjerdingårs udgang, og

3. ved tillæg af udbyttet som fremkommer ved omsætningen

c. hvilket alt godskrives medlemmerne indtil det fulde beløb for 5 andele er opnået.

5'te Juni Arbejderforening for Køge og Omegn« blev stiftet i 1867 som den første arbejderorganisation i Køge, selv om der blandt stifterne var flere ikke-arbejdere. Dens virke blev især at sikre billige livsfornödenheder til medlemmerne og som sådan blev den byens første brugsforening.

Demonstrationstog på Torvet ca. 1914.

værksmestre, en distriktslæge og kaptajnløjtnant var med. Formålet var at opspare penge til bl.a. at kunne købe billige livsforbrugsvarer. Herved var Køges første brugsforening skabt. Målet var kun socialt, ikke politisk, og dens levetid var for øvrigt ikke stor. Brugsforeningen stoppede i 1873 og spareforeningen snart efter.

Men der var behov for en mere aktiv hjælp til arbejderne. Der var blevet gjort et forsøg på

at oprette en borgerlig arbejderforening i 1870'erne som modvægt til den begyndende socialistiske agitation. Dette blev dog ikke til noget i Køge, da man henviste til, at man havde »5. juni«-foreningen.

Et mere varigt initiativ for hjælp til selvhjælp blev gjort i 1876, hvor »2. april-Foreningen« blev startet. Den var i begyndelsen udelukkende en sygekasse, men blev fra 1878 udvidet med en begravelseskasse, i 1886 med aldersunderstøttelse og i 1889 med en byggefond, der skulle bygge stiftelser. Foreningen var ikke udelukkende for arbejdere, selv om

selvfølger en meget stor del af arbejderne sluttede op. Foreningen udviklede sig i øvrigt siden hen til Køge Sygekasse.

Men hjælp ved sygdom og billigere livsnødheder var ikke nok. Mere aktivt måtte man kæmpe for sine rettigheder. I 1871 forsøgte det at etablere en afdeling af den Internationale Arbejderforening (forløber for Socialdemokratiet). Det var Berg, der rejste rundt i landet og agiterede for oprettelse af afdelinger. Det lykkedes også at samle 300-400 mennesker til et møde i Køge, men langt fra alle var arbejdere, og da byens overlærer og præster havde talt mod dannelsen, blev det ikke til nogen politisk arbejderforening – den gang.

Op til valget til byrådet i 1885 forsøgte man endnu engang at starte et arbejderparti. Den gang lykkedes det at vælge en bestyrelse i 1884. Foreningen fik ikke nogen lang levetid, men den fik på sin vis indflydelse på valgets resultat. Dengang – og frem til 1906 – valgtes byrådets fem medlemmer af de største skatteydere og seks af de laveste. Det var her blandt de laveste, arbejderne havde mulighed for at få folk valgt. For øvrigt havde tjenstefolk, kvinder og folk, der fik hjælp fra fattigvæsenet, ikke valgret. Samtidig var det de personer med de højeste stemmetal, der blev valgt. Af den grund fandtes der ingen partier ved byrådsvalgene, der opstillede kandidater. Derimod opstillede de forskellige grupper og foreninger i byen, og de samme personer kunne godt være placeret på forskellige lister. Men op til valget i 1885 opstillede »2. april-Foreningen« formanden handelsmand Nielsen. Denne blev også opstillet hos Borger- og Håndværkerforeningen sammen med tre andre kandidater. Af de tre valgte var Nielsen og snedkermester Petersen. Det vides ikke, om de var medlemmer af den socialdemokratiske forening, men de var de første repræsentanter for småkårsfolk, der blev valgt ind, hvilket skete efter en kraftig agitation. Nielsen blev i en lokal avis angrebet af en af de privilegerede borgere for at have opfordret arbejderne til at stille sig op mod deres arbejdsgivere. Anledningen var, at han havde beklaget sig over, at sandgravningen var blevet lagt langt uden for byen, at brændevinsskatten var hævet, og at man havde forbudt svinehold i byen. Det var ikke særlig revolutionerende

krav, men et forsvar for de smås interesser, som de rige ikke syntes om.

Ligesom det varede længe, inden arbejderne begyndte at organisere sig politisk, varede det også længe med den faglige organisering. Der havde tidligere i århundredet været mesterlaug, men efter midten af århundredet var de blevet opløst bortset fra skomagernes. Den første egentlige fagforening blev typografernes, der stiftedes i 1881 eller 1882. Hvor meget den i starten betød fagpolitisk, ved man ikke, men i hvert fald havde man et fagligt fællesskab. Først i 1890'erne begyndte der for alvor at ske noget. Måske hænger det sammen med starten af de to – for den tid – store arbejdspladser, impreneringsanstalten og slagteriet.

1892 er året, hvor der for alvor sker en faglig organisering. Hele syv nye fagforeninger ser dagens lys. De organiserede var hovedsagelig håndværkere, hvor de fleste afdelinger er små med 5-6 medlemmer. Mange flere fandtes heller ikke inden for faget i byen. Disse fagforeninger havde også let ved at kræve overenskomst, som f.eks. snedkernes fagforening gjorde i 1893. Man havde et arbejdsmonopol og gennem sammenhold i denne mindre gruppe kunne man tvinge mesteren til at anerkende overenskomst. Snedkerne måtte dog kæmpe i et par år, før den sidste mester havde underskrevet overenskomsten om at ville betale minimumsløn og kun ansætte organiserede. Man havde blokeret tilgangen til mesteren både for snedkere i Køge og via fagforeningerne i Næstved, Ringsted og Roskilde.

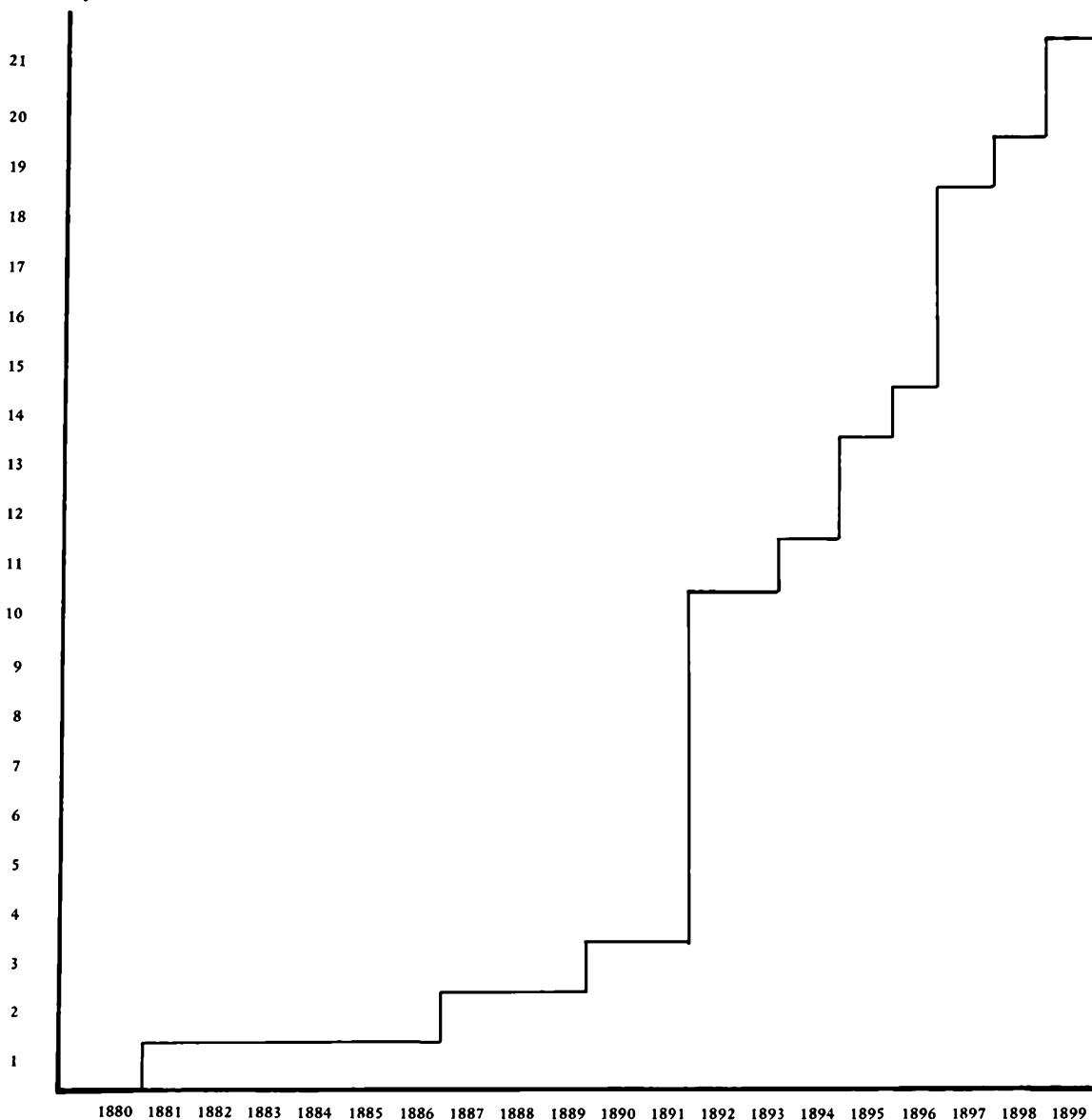
Også arbejdsmændene fik deres fagforening i 1892. Deres stilling var langt svagere end håndværkernes. De havde ingen fælles fagstolthed, de havde mange og forskellige arbejdsgivere (havnen, banen, købmænd, murermestre, tømrermestre og fabrikanter), der var stor arbejdsløshed, lønnen var lav, og før 1896 fandtes ikke noget forbund, hvor der kunne hentes hjælp. Samtidig måtte man afgive medlemmer til nystartede fagforeninger: slagteriarbejderne i 1895 og træindustriarbejderne i 1904. Fagforeningens styrke kunne kun øges ved en klassebevidsthed.

En af foreningens første konflikter kan tages som eksempel på de vilkår, man kæmpede under. En af byens største købmænd F.A.

typograferne	1881
tobaksarbejderne	1887
bødkerne	1890
arbejds mændene	1892
kedel- og maskinpasserne	1892
murerne	1892
skomagersvendene	1892
skrædderne	1892
snedkerne	1892
tømrerne	1892
malerne	1894
lohgarverne	1895
slagteriarbejderne	1895
mølleriarbejderne	1896
bagersvendene	1897
blikkenslagerne	1897
rebslagerne	1897
tobaksspinderne	1897
bryggeriarbejderne	1898
kvindelige arbejdere	1899
jernbanearbejderne	1899

Stiftelsesår for fagforeninger i Køge før 1900.

Den første fagforening blev typografernes, men det egentlige gennembrud skete først i 1892, hvor den faglige bevidsthed var blevet så stærk, at den gav sig udslag i foreningsdannelse.

Hansen fyrer i 1897 13 af sine folk, efter at de havde meldt sig ind i fagforeningen. Fagforeningen svarer med at etablere fysisk blokade af virksomheden, og på grund af episoder med strejkebrydere får flere arbejdere bøder og fængselstraffe. At der var strejkebrydere skyldtes måske ikke alene en manglende solidaritet. Flere var blevet truet til at tage arbejde, da der ellers ikke ville være hjælp at få hos fattigvæsenet eller hos den velgørende dameforening. Sagen endte til slut med et kompromis.

En klassebevidsthed og forståelse for betydningen af medlemskab i fagforening krævede en lang og hård kamp. Ikke før 1908 havde arbejdsmændene f.eks. fået organiseret så mange købmændsfolk, at man kunne gennemføre en lønaktion mod købmændene.

Det var gennem fagforeningerne, at en levedygtig socialdemokratisk forening blev dannet. De samvirkende Fag- og Arbejderforeninger i Køge, der var oprettet i 1892, tog i 1894 initiativet. Ved det følgende byrådsvalg fik man dog ikke sine kandidater valgt, men ved det efterfølgende valg i 1899 fik man to organiserede socialdemokrater valgt og i 1903 endnu én. Ved det sidste valg efter den gamle valglovgled socialdemokraterne ud. De borgerlige kræfter havde agiteret hårdt imod, og samtidig var der indre uenighed hos socialdemokraterne. Men efter den mere retfærdige valglov blev valget i 1909 en triumf for socialdemokratiet med fem medlemmer mod de borgerliges fem og én enlig radikal. Ved de følgende valg holdt partiet stillingen, og i 1921 erobrede flertallet. Det var i årene, hvor værtsarbejderne betød en styrkelse af arbejderklassen. Da den kongevalgte borgmester blev afskaffet til fordel for en folkevalgt, besatte man samtidig denne post, som man har haft siden.

Af øvrige aktiviteter inden for arbejderbevægelsen må også nævnes Østsjællands Socialdemokrat, der startede i 1899 som en aflægger af Sydsjællands Socialdemokrat i Næstved. Men der var dog kun lidt stof fra Køge, og man opnåede aldrig en selvstændig socialdemokratisk avis i Køge.

Lige så svagt kom den tredje del af arbejderbevægelsen, Kooperationen, til at stå i byen. Først i 1902 oprettes Arbejdernes Fællesbageri

efter flere års forberedelse især inden for De samvirkende Fagforeninger. Den kom til at fungere, men da strukturrationaliseringerne krævede større bagerier, blev det ikke køgevirksomheden, der overlevede, men den blev lagt ind under bageriet i Ringsted i 1973.

Den første brugsforening fra 1860'erne opførte hurtigt efter oprettelsen, og først i 1906 blev en ny en realitet. Der var ikke tilslutning fra alle socialdemokrater, men den kom i gang

Foreningens Formaal.

§ 1.

Foreningens Formaal er, ved Sammenslutning i en fast Organisation at sikre Arbejderne i Kjøge det størst mulige Udbytte af deres Arbejde samt at støtte hinanden gjensidig i Sygdoms- eller Ulykkestilfælde.

a. Foreningen skal virke hen til ved de Midler, der staar til dens Raadighed, at holde Lønnen paa en saadan Højde, at den staar i passende Forhold til vort Arbejde og vore Fornødenheder.

b. Foreningen skal søge ved Henvendelse til Arbejdsgiverne og deres Formænd at faa udviklet, at Foreningens Medlemmer tages først i Arbejde, naar de legitimerer sig som saadanne.

c. Efterhaanden skal der stræbes hen til at opspare en Kapital, der paa forskjellig Maade kan komme Arbejderne til Gode.

d. Ved Overarbejde erlægges Gytrabetaling efter Overenskomst mellem Arbejdsgiveren og Arbejderne.

Medlemmerne.

§ 2.

Til Optagelse i Foreningen kan indstilles enhver gift Arbejdsmand, som er bosiddende i Kjøge. Indstillingen sker ved et Medlem.

§ 3.

Kontingentet er 35 Øre maanedlig og 115 Øre i Indstud, der erlægges for den Maaned, hvori vedkommende

Selv om Arbejdsmændenes Fagforening først blev stiftet i 1892, viser den første side i lovene for »Arbejdsmændenes Hjælpe- og Understøttelses-Forening« stiftet 1890, at der egentlig allerede på det tidspunkt var en forening med en fagforenings mål-sætning. Den illustrerer samtidig udviklingen for organiseringen af arbejderne: De første organisationer havde til formål at afhjælpe den akutte nød gennem princippet om hjælp til selvhjælp. Senere udvides denne med arbejdernes politiske krav overfor arbejdsgiverne og det offentlige.

og overlevede diverse kriser.

I løbet af 1800-årene voksede arbejderklassen, men først i 1880' og 90'erne finder arbejderne sammen i faglige foreninger. Endnu var klassebevidstheden for svag til en effektiv kamp for sine interesser. Denne kamp sker derimod i løbet af det første årti af århundredet, og efter 1920 fik arbejderne gennem So-

cialdemokratiet den lokale politiske magt, ligesom fagforeningerne var ligeværdige forhandlingspartnere på byens arbejdspladser. Underdanigheden var væk; nu skulle man være med til at administrere samfundet. Samtidig forsvandt de revolutionære ideer i de ledende kredse til fordel for en pragmatisk reformisme.

Valgtribune på Køge Torv 1908. Så længe den gamle valglov gjaldt, hvor bl.a. fattige, kvinder og tjenestefolk var udelukket fra at stemme, blev arbejderne majoriseret ved valg til byråd og Folketing. Men efter dens afskaffelse – og efter en kraftig politisk organisering – fik arbejderne indflydelse efter deres antal. Således har Socialdemokratiet siden 1921 haft borgmesterposten i Køge.

Barn

Afsnittet omhandler tiden 1900 til 1924. Der er først de rolige, men stadig fattige år i begyndelsen af århundredet med ringe social sikring, og herefter verdenskrigens tid med omvæltninger, der også greb ind i dagligdagen: vareknaphed, bolig-mangel og arbejdsløshed, der også fandtes i de første år i 1920'rne.

Det var i den periode, man voksede op og skulle lære livet at kende. Det betød det første møde med arbejdet enten i tjeneste på landet eller i en budplads o.l. i byen.

I afsnittet berettes om barndommen for en dreng og pige i Køge og en dreng og pige på landet indtil de søger til byen efter arbejde.

Dreng i byen

Beretteren er født i 1911. Han fortæller om sin barndom i Køge frem til begyndelsen af 1920'erne.

Mine forældre kom fra Skælskørkanten, hvor min far var mælkekusk og mor »pige på landet«. Da de kom til Køge, begyndte far at arbejde på Gl. Køgegård, hvor han var nogle år, indtil han kom til skade med det ene ben. Da han blev arbejdsdygtig igen, begyndte han på Havnen, men det var begrænset, hvad han kunne, da benet aldrig blev rigtig i orden. Det han mest blev brugt til var som »friholder«, når der var dampere. Men det var ikke hans tur hver gang, da der var en turnusordning, og det var jo begrænset, hvor mange dampere der kom. Ellers tog han alt forskelligt, han kunne magte. Jeg kan så småt huske, jeg gik i Børne-

asylet i Kirkestræde, men jeg ville kun være der, når far var der og save brænde. Når han var der, var der nemlig ingen frøken, der hev i ørerne.

Min mor var ved min fødsel malkekone på »Vasebækgård«. Det var hun det meste af 20 år, morgen- og aftenmalkning, hverdag og søndag, sommer og vinter. Det var lang vej at gå om vinteren, når de skulle på gården. Om sommeren var dyrene på græs på marken, der gik fra Sygehusvej – Zoffmannsvej – Ølbyvej.

Min mor gik i mange år tillige ud som rengørings- og vaskekone. Det var som regel et hel-dagsjob med vaskebræt, som hun flere steder selv måtte medbringe, og det var til den fyrstelige gage af fem kroner plus kosten. Ja, det var kræs, når hun kom hjem og åbnede madpakken. Det var ikke altid, der var penge med, for de var hentet på forskud. Hendes virke var hos de finere folk over det meste af byen; hos grosserer Poulsen på »Søvang«, materialist Col-

»Lusekasernen« som ejendommen Vestergade 28 kaldtes i folkemunde. Det var i den toværelses kælderlejlighed tv. at artiklens forfatter boede i barndommen sammen med forældre og seks søskende.

ling, arkitekt Langballe o.s.v. Nogle steder var der pige, og så røg der af og til en lækkerbid med, når madam Hansen kom.

Jeg er født i sommeren 1911 som den yngste af syv. Det var ikke noget særsyn dengang med seks-syv børn. Jeg kom til verden i Vestergade 28 (Det gule Palæ), som ejedes af en snedkermester Petersen. Der var ni lejligheder i ejendommen, så der var af og til ballade og ordstridigheder mellem beboerne.

Her boede jeg de første 16 år af mit liv i en ussel to-værelses kælderlejlighed. Der var godt nok indlagt vand, men det var også det eneste gode, der var. Under den sure trævask stod en spand til affaldsvandet. Det måtte bæres op i kloakken. Der var fugtigt og klamt, men på en måde var der hygge, når der blev tændt lys, og kakkellovnsdøren stod åben og sendte varme ud i stuen. Men man gik lige fra gaden og ind; der var ingen entré.

Det var slemme tider dengang. Det første jeg husker fra min barndom, var at jeg og en ældre søster fik lov til at køre med pottemager Johansen hjem fra Ll. Salby, hvor vi havde været ude og tigge mad. Jeg var vel med for at blødgøre dem vi besøgte, men vejen var blevet for lang, og jeg for træet. Vi fik lov til at køre med, men måtte passe på ikke at ødelægge pottevarerne.

Angående kosten vi fik, var det jo pengene, der var afgørende. Dem var der sjældent for mange af, så vandgrød var tit på bordet og til afveksling med rosiner. Der blev gerne lavet så meget, at vi dagen efter fik grøden i varm mælk – eller hvis der var tørre rugbrødsskorpor, blev disse skåret ud og kom i varm mælk, tit med et stykke spegesild til. Grønkålssuppe var med det meste af stokken i, ellers var der byggryn i for at drøje på det.

På slagteriudsalget på Torvet kunne der være langryg – spidskam – som først blev pillet for den smule kød, der var til en gang frikadelles, og benene blev brugt til suppe. En enkelt gang imellem, når der var højvande i pengeskassen, stod det måske på svinehjerter, mellemgulv med svesker eller stegte grisehaler. Far købte næsten hvert efterår en røget lammekølle, som der blev skåret af til pålæg, men tit løb vi i skole med en humpel rugbrød med fedt og salt. Om efteråret, når det blev tidligt mørkt,

Et kik ned i bryggergården Vestergade 30 ca. 1923.

og vi sad ved karbidlampens skær (og lugt) og spiste, kunne der lyde et par pift. Så var det af sted med en humpel rugbrød i hånden og op og lege »fanger« med de andre drenge fra kvarteret, rundt i Vestergade, Nyportstræde, Skt. Gertrudsstræde og Rebslagergade, og så gik vi tit på æbleskud i haverne.

Der er mange erindringer fra barneårene. Vi havde jo som genbo Køge Bryggeri, og det var en svir at komme ind på området og se ølkuken starte deres tur, med ølankre hængende under vognene og ladet fyldt med kasser med bajere; det var dem med prop, der var lukket med ståltråd. Vi kiggede ind på fyrpladsen til den gamle Andersen eller ind, hvor de tappede sodavand, men det allerbedste var, når »Beglars Hansen« ordnede de store kar og brændte dem af med en glødende jernstang, så der lød

et brag og en stor stikflamme kom ud.

Lige nedenfor hvor vi boede ligger Ågade. Dengang var der kun Klosterkirkegården – en dejlig legeplads. Den første villa skulle bygges, og der var lavet kalkgrav med læsekalk til byggeriet. Det var konfirmationsdag, og de store drenge morede sig med at springe over

kalkgraven på tværs. Vilhelm inde fra bryggeriet var blevet konfirmeret den dag, og han ville springe på langs; det var synd for det pæne tøj med kalk op til bæltstedet.

Jeg var vel syv-otte år, da en ældre bror havde samlet en gammel cykel uden skærme. Den havde jeg næsten lært at køre på, og stolt som

Is i Køge havn ca. 1928. Om vinteren sejlede sejlskibene ikke, men var lagt op i »vinterhavn« indtil foråret.

kerforeningen. I nr. 34 boede Jens Larsen; han havde et ishuse, hvor man kunne købe byens bedste hjemmelavede is. Den lille Dagmar – enke med fire børn og Jens Pæsen (farmeren) med tre børn. Han arbejdede ind imellem på mudderprammen i havnen. Han tog sommetider til spritflasken, som skulle bruges til primussen, indtil en dag Stine havde kommet petroleum på, så blev der spytet noget. I nr. 32 boede båndskærer Larsen, og bryggeriet var i nr. 30. Ølkuskene boede på den ene side af porten, og købmandsenken Mourits Hansen på den anden. Det var en stramtandet dame med knold i nakken, men hun havde et mægtigt tag i at lave kræmmerhuse til bolscher. Der var hvidskuret gulv med sand på og spyttebakke på disken. Over hende boede der også en ølkusk. En af hans drenge havde til konfirmationen fået en cykel med garanti, og den skulle prøves ned af trappen fra førstesalen – den garanti var ikke meget værd.

I nr. 28 boede mine forældre. Vi skulle gå til værten, når huslejen skulle betales – vi så aldrig værten ellers. Men en dag havde min far på konto købt en ny kakkelovn (en døgnbrænder). Da kom værten med en dåse olie for at smøre hængslerne i døren, men vel nærmest for at se kakkelovnen, som vi tog med, da vi flyttede.

I nr. 26 boede kalkhandler Knudsen, han solgte læsket kalk. I Rebslagergade lå Teknisk skole; her boede »Den levende avis« – byens trommeslager, som bekendtgjorde, når der var sild i havnen, eller andre nyheder. »I dag er Jernbanehotellet brændt,« bom, bomme, bom, bom.

I nr. 22 boede »fæstemanden«, der til skiftedagen i maj og november havde stort rykind af piger og karle, der ville skifte plads. Nr. 20 var købmandsgård med restauration i porten. I nr. 18 havde Lindgren sin restauration. I nr. 16 boede bl.a. skrædder Hoffmeyer, en flink stilig herre med cykelstyrskæg – i samme ejendom jordemoder Jeppesen. I nr. 14 i baghuset boede Gyd Ole – konen sagde »y« i stedet for

en pave skulle jeg vise, hvor dygtig jeg var. Selvfølgelig væltede jeg i min iver, da træskoene var slidt flade, og den ene fod gled, med det resultat at der gik hul på strømpe og knæ.

Hvem boede ellers i kvarteret: Rosenlund og Alexanderstiftelsen var de sidste huse i Vestergade. Stiftelsen var til medlemmer i Håndvær-

»u«, så det blev til Gyd Ole. Samme Ole kørte rundt på landet med sin glaskiste og satte ruder i. Når han trættes med konen sagde han: »Du er en tidsel i min have – men jeg er en lille guldklump Marie.« I nr. 10 var der bager – så var der blikkenslager, og på hjørnet af Torvet også bager – hvor der var de største muligheder for at få omsat en fem-øre i gammelt brød, ofte med et par flødekager fra dagen før. Rundt om hjørnet boede bogbinder Karl Hansen – i kælderens var der pålægsforretning med alt hjemmelavet og byens bedste forlorne skildpadde. Den forretning blev kaldt Rævekælderens.

Vi børn kom meget i Frelsens Hær, der havde lokaler i Nørregade 10. Her var søndagsskole med lysbilleder. Manufakturhandler Adolf Falk havde lager over Frelsens Hær, og en dag skulle bydrengen gøre rent deroppe, og det var jo nemt at sætte en tændstik til de fjer og dun, han havde fejlet sammen, og så var Frelsens Hær ikke mere.

Da jeg begyndte min skolegang på Brochmands skole, var der ingen at følges med, men savskærer Madsen ovre i nummer 33 havde en dreng, der også skulle begynde, så jeg kunne følges med dem. Så begyndte min syv-årige skoletid blandet med job som mælkedreng i »Svogers-gård« og avisdreng på Østsjællands Avis i Kirkestræde. Avisturen var ikke så lang, men til gengæld varede det længe med at få lønnen.

Vi havde jo en dejlig strand, og jeg kunne svømme, da jeg var ti år. Skolens badehus var på Ndr. Mole, og engang vi var der til badning, kom jeg hurtigt af med skjorte og bukser, og en, to, tre, på hovedet i vandet. »Om forladelse kom lige herop,« sagde læreren, et par raske øretæver og resten af timen i »sildekassen« (et bassin til ikke-svømmere).

Jeg husker også om søndagen, når de polske piger kom fra de store gårde og skulle i kirke med spraglede tørklæder og langskaftede støvler. Fra gårdene kom disse piger barfodede, indtil de nåede bygrænsen, for der skulle spares på fodtøjet.

Mit første biografbesøg var i »Kosmorama« Dannevirkes gård. Her blev senere auktionslokaler, hvor udpantede effekter blev sat under hammeren. »Gamle Hegner« holdt varen frem, og Heno opildnede de forskellige med

glade tilråb: »Hva' sir du til 4½, Kristine?«, eller »kunne du ikke tænke dig, at få denne flotte stegepande med til Højelse?« (den var ræverød). Det var en folkeforlystelse hver gang, der var auktion.

Der kom tit bræddesejlere i havnen, og det skete, at der var stort tømmer i lasten. Dette blev hevet ud gennem en bovport ved slæbestedet inde i bunden af havnen. Det var ofte sejlskibe uden motor, og var det sidst på året, skete det at skibet kom ind på den anden side af klapbroen for at blive lagt op for vinteren. Det var for os drenge en dejlig legeplads, hvor vi legede sømænd og kravlede i riggen. Det var spændende, når vi nåede toppen, men hvor var der langt ned, når vi kiggede. Så der blev taget noget forsigtigt i vævlingerne ved nedturen. Der var to skibsværfter i byen, men de havde ingen lang levetid. Men jeg husker da, at skolen gav os fri ved en stabelafløbning.

Man isede også på havnen, da jeg var dreng. Fiskegrosserer Nielsen havde flere mænd til at save og til at læsse på vogn. Det blev så transporteret ud til en stor barak, der lå udenfor byen, hvor det blev dækket med halm for ikke at smelte. Om sommeren blev det brugt af landevejens riddere »Ryste Peter«, »Karen med sækken«, og hvad de ellers blev kaldt.

Dyrskuet var noget af en festdag for os børn, for en del af dyrene kom med banen, og de blev trukket gennem byen og gennem Vestergade, der dengang havde gasbelysning. Snedker Petersen havde sat karlekammerskabe og kommoder til salg i porten, og »Tætlers« havde lavet en slikbod i deres entré ud mod Alexanderstiftelsen.

Der var markedsdag to gange om året på Torvet. I den nordlige gade var der opstillet borde med legetøj, skraller, serpentiner, hatte og ikke mindst konfetti, som man kastede i hovedet på hinanden. Dagen efter var der et svineri over hele Torvet. På den nordlige side af Torvet var der boder med Christiansfelt-hon-

Alle arbejderbørn havde sideløbende med skolegangen et arbejde som bybud, mælkedreng o.l. Her bybudet hos Køge Sækkelager, Nørregade 5, 1927.

Sækkelager

ningkager og boder med forskelligt gøgl, bl.a. boksekamp – 10 kr. for at slå Carl Svendsen ud – professor Labri »Se skelettet af en kvinde« – det var en kvinde, der lettede en ske. »Se Køge ved nat« – så blev teltdugen løftet lidt, og man kunne se ud i nattehimmelen o.s.v. Altid fup, men en festlig fyr med lorgnetter, høj hat og kun få tænder i munden. Der var flere andre telte, og udråberne overdøvede hinanden for at trække kunder til. Den sydlige del af Torvet var gerne med luftgynger, karruseller og Winters tunnelbane. Alt dette var et familieforetagende med gamle fru Winter med ørenringe af sølvmonter, og hvori der også var en tand fra et vildsvin. Karruselbanen og gyngerne lå gerne flere dage i byen efter markedsdagen. Om eftermiddagen kom piger og karle ind fra landet, og det endte med værtshusbesøg og bal på »Dannevirke« og mange med slagsmål.

Jeg kan huske nogle af alumnerne på »Strandgården« (fattiggården), de skulle bl.a. stille borde op på Torvet onsdag og lørdag. Der var »Skælmen Laurits« Halling, som stillede sig op ved forretningerne og stod og snakkede med sig selv, og ventede på en skilling eller andet godt. Der var Tosse-Pedersen med diplomatrakken – han kunne huske alle fødselsdage, hvor der vankede noget. Når han kom ind og havde fået et par kopper kaffe spurgte man: »Nå, hvad sir du så Pedersen?«

»Mer' endnu, mer' endnu.«

Jeg var også medlem af DUI. Det var med hvid bluse og ditto matroshue. I Køge var der en ret stor afdeling med hornorkester og pige-fløjter – savskærer Rasmussen i Ll. Kirkestræde var lærer, og der vankede tit en på skrinet, hvis man tog fejl af noderne. Men Køge afdeling tog flere præmier hjem ved konkurrencer i form af en sølvplade til afdelingsfanen. Der var også folkedans, gymnastik med opvisning og selvfølgelig fodbold, hvor man trænede på »Lovparken« – det var småt i starten. Jeg husker, at vi kørte med tog til Yderholm, og med en enkelt tromme i spidsen marcherede vi til Spanager børnehjem for at dyste med børnene dér. Der var lejre med DUI, både lokalt og landslejr med dejlige ture.

Pinselejren var til Maglebyskoven. Jeg var blandt andet med på en tre-dages tur til København med indkvartering hos medlemmer fra derværende afdeling. På denne tur så jeg Josefine Baker optræde med bananerne.

Da jeg blev konfirmeret ved pastor Gjørup, var det slut med skolegangen, så var det budpladser hos forskellige forretninger. Efterhånden nåede jeg at blive så gammel, at jeg ville prøve noget andet, men hvor og hvad? Så en dag lå der en tre-mastet skonnert »Orkney« af Thurø i havnen, jeg blev mønstret til 30 kr. om måneden.

Hornorkestret, De unges Idræt, Køge 1927.

Pige i byen

Beretteren er født i 1907. Hun fortæller fra barndommen i Køge frem til begyndelsen af 1920'erne.

Jeg er født i Niels Juelsgade, men det hus skulle jo rives ned, fordi banen skulle udvides, og så skulle vi flytte. Jeg har været godt 6 år, da vi flyttede til Nyportstræde nr. 1, hvor vi boede hele min barndom. Der var to værelser og køkken uden el eller gas. Madlavning foregik på primus, og der var petroleumslamper og gammeldags lokum oppe i gården. Skomager Hansen ejede huset; han havde værksted i gården, og konen havde rulleforretning.

Vi havde megen samvær med skomagerens. De voksne spillede kort sammen, skiftevis hos hinanden, og ved større festlige lejligheder lånte man gensidigt hinandens stue, der var kun en smal gang imellem. På første sal boede skomagerens mor. Til hende har jeg flere gange hentet varm mad hos præsten, som boede i den gamle præstegård ved Lovparken. Der har sikkert ikke dengang været nogen hjælp til ældre

mennesker, for hun fik alt andet af skomageren.

Vi var seks, der skulle have mad, og fra 1. verdenskrig husker jeg mest, at vi ikke havde brød nok, så det var vandgrød til tre hjemme; min far og de to store drenge skulle have madpakke. Under den spanske syge lå vi alle syge og måtte passe os selv; den eneste der ikke var syg, var min far. Men der var noget bekendtskab, hvor sønnen var så syg, at der måtte våges over ham. Min far tog sin tørn også og hjalp dem med at våge over ham. Inden han gik, gav han mor et franskbrød og en pakke smør ind på sengen, så kunne hun ligge og smøre et stykke franskbrød til os.

Da vi begyndte at blive lidt mere kvikke, så snakkede jeg om, at det kunne være dejligt at få en portion grønkål. Så var jeg den, der var mest rask – jeg har vel været otte eller ni år – så kogte jeg grønkål. Min mor lå og dirigerede, hvordan jeg skulle male grønkål og rense gulerødder og kartofler.

Jeg var ikke begyndt at gå i skole, da jeg blev bypige i en pålægsforretning. Denne her dame

Torvet var byens hjerte, hvor køgeborgerne samledes til politiske valgmøder, brandvæsenets opvisning o.s.v. I det daglige handlede man; her fiskehandlere omkring århundredeskiftet.

Nyportstræde, da der endnu var åbne kloakrender. Gaden lå lidt væk fra byens hovedstrøg, Vester-, Nørre- og Brogade, og det var i gader som denne at arbejdere og mindre håndværkere boede. Nok ser husene idylliske ud, men var på den tid usunde og overfyldte – resultatet kan ses af den høje dødelighed her.

fra forretningen kom og spurgte, om det ikke var noget for mig, og der sagde min mor: »Nej, hun er alt for lille til, at man kan sende hende i byen.« »Nej, det er hun ikke,« sagde damen, jeg kunne godt bruges, bare jeg måtte komme derover. Hver morgen, inden jeg skulle i skole, måtte jeg ned med mad til min far på gasværket, hvor han arbejdede. Den måtte ikke ligge dernede, for så kom den til at lugte, sagde han. Nogle gange måtte jeg også, inden jeg skulle i skole, ud med madpakker til pensionærene, der var der.

Jeg vaskede både hendes kældertrappe og meget mere. Jeg kan huske, at hun skældte pigen ud – der var jo en ung pige også – for hun sagde, at jeg kunne vaske og gøre rent meget bedre end hende – hvad har jeg været syv eller otte år dengang. Der fik jeg fire kroner om måneden, men hun var så flink, og de var faktisk så glade for mig, at jeg sommetider fik pålægsrester, og det var jo meget værd for min mor at få sådan en pakke; det var meget bedre end pengene. Jeg kan huske, at jeg også fik en hue og et tørklæde, sådan noget fint noget, som jeg havde ønsket mig.

To gange om året var der stort marked. Torvet var fuldt af gøgl, og der var slagterboder i Nyportstræde ned til Skt. Gertrudsstræde. Det var dage, vi så hen til. Onsdag og lørdag var der stort torv, bl.a. fiskerkoner helt oppe mod øst. Hver lørdag kom en bestemt fiskerkone ind, og når hun gik hjem, kom hun til mor med resten af den fisk, hun ikke fik solgt. Så var der en fast fiskedag hos os.

Der var mange små beværtninger i Køge. To i Vestergade, Café 19 på Torvet, Prinsen og Dannevirke, hvor der var balsal i gården, én i Nørregade, én i Jernbanegade, Jernbanehotellet og Teaterbygningen. To ved havnen og i Brogade i alle købmandsgårdene samt Svogers gård. Hoffmann ved broen, og én hvor nu Landsbyen er, Industricafeen og i nr. 11 Sulekarret. Vi tog dem alle, når vi rendte fastelavn. Vi var også ude at tigge påskeæg, som vi påskedag var på Åsen med, de var farvet brune i kaffebrums og løgskaller.

I Nyportstræde, der hvor huset ender, var i min barndom en badeanstalt. Jeg var rædselsslagen, da jeg begyndte at gå i skole, for at vi skulle derind og i bad, for der lugtede af de

Gæstgiveriet »Alliancen« lå Nørregade 7 indtil den blev nedrevet 1906. (Foto 1900).

I begyndelsen af århundredet havde Køge mange små og store beværtninger. De var et fristed for især mændene, der kunne komme lidt væk fra de overfyldte små lejligheder. Her ses et af de finere, Industricafeen ca. 1913.

rådne brædder. Længere henne i huset og fremefter i Nyportstræde, det var sådan små et-værelses lejligheder, hvor der boede en enlig, ældre dame eller mand. Og så når man kommer ned ad Lovparken, så var der jo et anlæg til højre og så ellers Sygehusvej, der var jo ikke bygget.

Et godt stykke derudad lå der en tennisbane, og der kan jeg huske, at op af ståltråden voksede humle. Det var under 1. verdenskrig, at jeg pillede humleblade til mine brødre. Det røg de i pipe, og så fik jeg jo 25 øre for det der. På den anden side lå et meget stort stykke, som fattiggården havde til have. Alle »lummerne« ude fra fattiggården kom gående der med deres ri-

ve og spade og dyrkede porrer, gulerødder, kartofler og alt muligt. Det var jo mange gange mennesker, som ikke kunne klare sig ude i samfundet.

Længere ude forbi kirkegården var Zoffmannsvej. Det var jordvej, og på begge sider var kolonihaver. Der er nu bebygget og lavet huse allevegne, det er jo slet ikke sådan mere. Selv ovre på den anden side af Nørregade lige overfor kirkegården, lå flere kolonihaver, der hvor der nu er bageri. Når man længere nordpå, så var man langt ude på landet, det troede man jo. Jeg kan huske, at jeg gik i skole sammen med én, som boede på hjørnet af Jens Johansensvej, og det anså vi for ude på landet.

Min far havde en bror, som boede i Gl. Køge. De boede i et lille hus ude på Gl. Ringstedvej, og der kom vi meget. Derude lå også et hus, hvor der i hele gavlen ikke var et eneste vindue ud til vejen. Det var polakker, som arbejdede på Vasebækgård, der boede der. Det var spændende, man skulle lige glo derind i gården, når man gik forbi.

Vi var tit på Åsen. Dér pillede vi brænde og kørte det hjem i en gammel trækvogn, barnevogn eller bagløber. Vi pillede også olden, agern, slåen og kamilleblomster for at tjene

nogle penge; folk var fattige dengang. Min far arbejdede på gasværket som fyrbøder, men der kunne jo godt bruges ekstra penge i familien, så det var med at sørge for at få raget lidt ekstra skillinger til sig – det var småpenge, men det var jo penge alligevel.

Så kom jeg på realskole eller på Tøxens skole. Det var dengang betalingskole, og jeg fik halv friplads. Vi kunne ikke få hel friplads, fordi min far havde fast arbejde. Men min far døde, da jeg var 13 år. Han havde været med til at lave den kommunale pensionsforening,

De store dage i byen – især for børnene – var når der var marked i by. Her udsnit af Torvet 1922.

og så havde de jo sat, at de skulle være der et år, før den skulle træde i kraft. Da den havde været der i godt et halvt år, døde min far pludselig af et hjerteslag. Mor fik altså kun halv pension, og det var jo ikke nemt at klare sig for. Så da jeg havde gået i skole til jeg var 15 år, gik jeg ud af skolen. Jeg måtte ud og tjene nogle penge, for jeg kunne godt se, at det kneb. Jeg havde en yngre søster også, som var 5½ år yngre end mig, så mor kunne ikke tage på arbejde. Nu kendte hun dem, som havde »Landsbyen«, så hun var sommetider inde og vaske op, og sommetider ude på Pavillonen ude på Lyngen, hvor Hvide Hus ligger nu. Sådant søndag og lørdag så var hun ude at vaske op, så tjente hun en skilling dér, ellers havde hun ikke andet end den halve pension.

Så fik jeg en kontorplads hos en regnskabskonsulent. Han havde mange, som han holdt alt regnskab for. Jeg var tit med ude på gårde, det var ellers en dejlig tid. Imens jeg tog

handelseksamen, og der fik jeg nogle veninder; der var blandt andet én, jeg kom temmelig meget sammen med. Men så tænkte jeg, nej, du søger ud på »gummien«. Man var jo ved at kunne tjene lige så meget på en uge som på en måned ellers, så jeg gled over på gummien. Og så hende, som jeg var gode venner med – da jeg kom over på gummien, hun værdigede mig ikke et blik og har aldrig hilst på mig siden.

Altså, jeg havde sat mig så lavt ved at gå på gummien, så jeg var intet værd mere. Det var nedværdigende at komme derud, det blev regnet for sådan nogle gummidukker – sådan sagde de. Min bror han var derude – han er ni år ældre end mig – han tog om hos min mor og sagde: »Hvor tillader du, at hun tager ud på gummien, det er forfærdeligt.«

Så sagde min mor: »Ja, det må hun selv klare, for det er hun i stand til. Alt det pladder du kommer med, det kan jeg slet ikke gøre noget ved. Hun er mand for sin egen hat.«

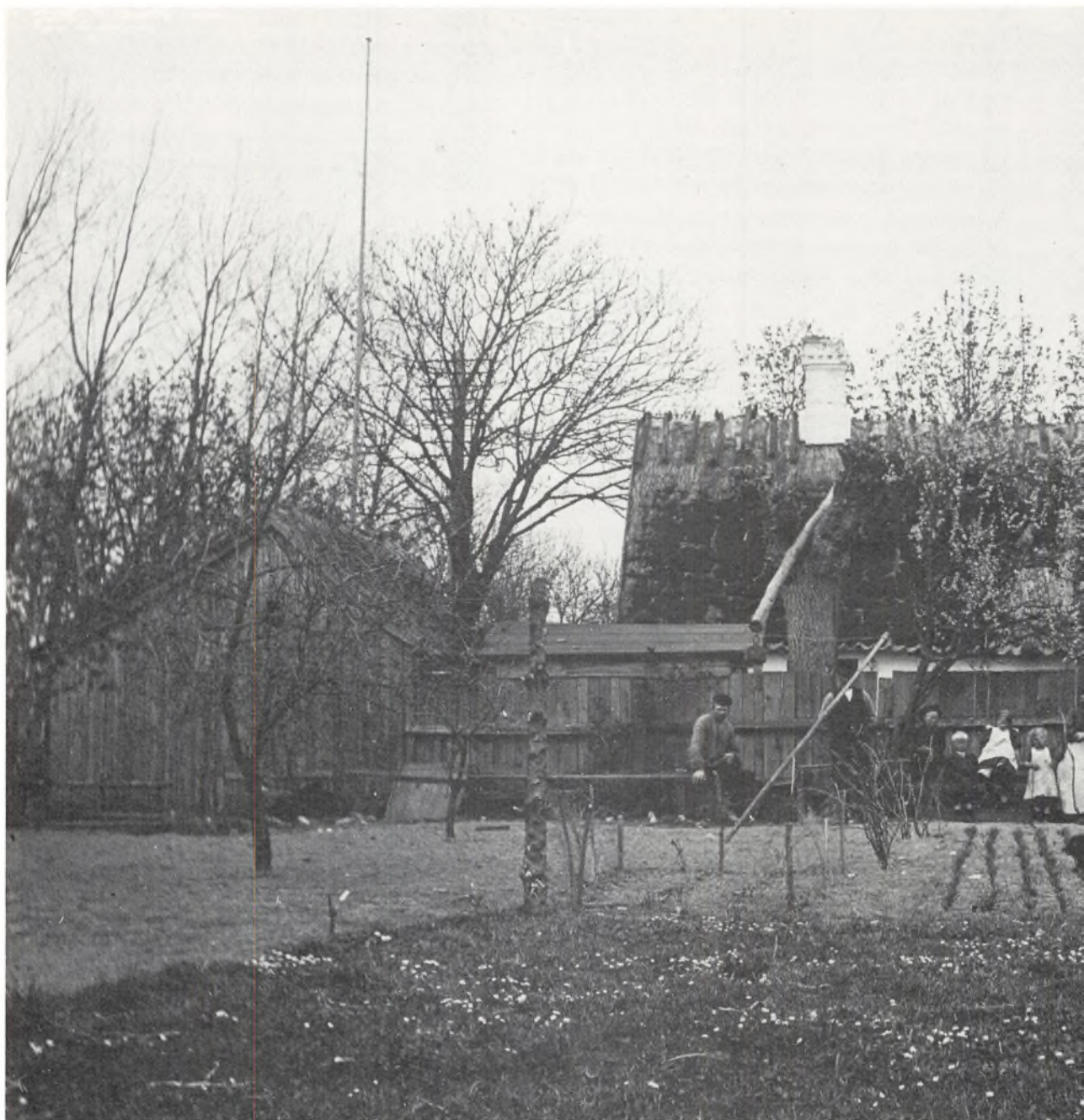
Kvindelige Arbejdere

Kan straks faa særdeles vellønnet og let Arbejde i vor Pneumatic-Afdeling. Med nuværende Timeløn og Afkøber har den gennemsnitlige Timesfortjeneste eksempelvis i Ugen fra 12te—17de Januar 1917 været **42 Ore.**

A/S. Dansk Afvulkaniseringsfabrik.

A. Theilgaard,
Direktør oand. polyt.

Annonce i Østsjællands Avis 1917. En timeløn på 42 øre skulle lokke kvinderne til at arbejde i industrien. Forbudet mod børnearbejde og i øvrigt de billigere kvindelønninger gjorde at fabrikanterne søgte kvinder. Dansk Afvulkaniseringsfabrik blev senere under navnet Dansk Galosche- & Gummifabrik (Codan) byens altovervejende kvindearbejdsplads.

Dreng på landet

Beretteren er født 1904. Han fortæller om barndommen i Gl. Hastrup.

Min far var rendegraver. Ja, om vinteren, når det rigtig frøs, så gik han og satte ruder i kostalde for glarmesteren. Han havde altid arbejde, og hvis han ikke kunne andet, tog han stød

op i skoven. Når vi børn ikke havde noget at lave, blev vi jaget med ud, så måtte vi hjælpe. Vi havde en gammel brændevinsflaske, som blev fyldt med varm kaffe. Der blev så viklet papir og et par gamle sokker om, det var vores termokande. Derefter skulle vi ud i skoven, hvor far ligger, og der fik vi så et par humbler rugbrød og en tår varm kaffe. Det var noget så dejligt, og jeg tror også, det var sundt, for vi

Billedet viser et husmandssted i Sønder Køge kort efter århundredeskiftet. Inden mekaniseringen af landbruget kunne husmænd og landarbejdere arbejde med et utal af gøremål for gårdmændene. Desuden kunne man, som husmanden på billedet, selv dyrke lidt afgrøder.

Børnene var kun hjemme som helt små. Når de nåede konfirmationsalderen skulle de ud og »tjene bønder«, – hvis de da ikke var allerede var sendt væk for selv at skaffe føden.

så de ikke fyldte alt for meget. Så kørte vi det hjem med nogle hestekøretøjer, vi lånte af bønderne, og så stod vi og savede det derhjemme. Det blev stablet sådan, at det kunne stå i solen og tørre, og vi havde da brændsel til om vinteren.

Der var ikke noget, der hed arbejdsløshed dengang, for folk de skulle jo have arbejde. Hvis ikke far havde noget at lave, så blev han jaget ud at slå sten ude på en stenplads. Men han ville hellere grave rendegrøfter, det kunne han tjene lidt mere ved. Når far og mor var ude og luge roer for bønderne, var vi med hele banden. Vi tog de små med i barnevogn; der var sgu ikke noget med, at vi skulle blive hjemme, næ, vi skulle med ud og arbejde. Vi var ikke mere end fire-seks år, så skulle vi lære at tynde roer ud. Det skulle være bestemt, og vi måtte ikke vælte dem, for så varede det længere, inden de kom i groning; vi måtte ligesom pille dem ud. De gik bare og hakkede, og vi gik dem så efter. Når der så manglede en eller var en i overskud: »Nå, se så at komme derhen ad.« Men det lærte vi fra små af, og da vi blev voksne, så kunne vi luge roer, så det kunne blive til noget.

Når vi kom ud i skoven, skulle vi være med til at slæbe brænde sammen, enten vi kunne eller ej. »Man kan, hvad man vil,« sagde den gamle, der var ikke noget at gøre. Vi sagde: »Det kan vi ikke«. »Man kan, hvad man vil,« sagde han.

Vi var ti børn i det hele. Der var syv hjemme, de tre var kommet ud at tjene. Den yngste var ni år yngre end mig, det var sådan et efterkravl, der kom – men så samtidig som vi fik ham, så havde jeg en søster, der fik en datter. Hende skulle jeg passe hjemme, mens min sø-

var ikke ret meget syge i familien.

Sådan nogle egetræer, som er over 20 år, de er ikke nemme at brække over, men det varmer kolossalt. Det var noget der skulle at bruges til brænde.

Vi skulle først grave rødderne frie, rykke dem over, og så havde vi en lang jerntang, som vi brækkede ind under og brækkede dem op med. Så slog vi nogle kiler i og flækkede dem,

ster skulle tjene oppe på gården. Det var en værre ballade, men min søster fik mælk oppe fra gården til dem, og så havde hun selv mælk, så de kunne godt få fat begge to. Når hun kom hjem om aftenen, hvor de skulle have mælk, så var brysterne så spændte på hende, at hun græd, når hun sad derhjemme. Hun skulle arbejde oppe på gården hele dagen. Om morgenen gik hun derop, og hun kom kun hjem til middag og så til aften igen og blev malket.

Der blev ikke lavet noget varm mad. Det eneste var, at der blev sat kartofler over i en gammel stor jerngryde; der skulle være til os allesammen. Og så når vi havde slagtet, fik vi noget af det fede flæsk hængt op i skorstenen, hvor det blev røget. Når mor cyklede af sted om morgenen, ja, så skulle vi have lidt lækkerert. Så gik vi op med brødkniven og hev en luns af og skar det ud, så vi fik hver et eller to stykker. Vi skulle selv pille kartofler, for mor var træt, når hun kom hjem. Når der ikke var nogle roer eller kartofler at pille op, gik hun ud og vaskede for folk. Hun stod der og bankede i et vaskebræt fra morgen til aften for fem kroner.

Jeg kom ud at tjene første gang på en gård i Hastrup. Gårdkonen havde sagt til mig: »Hans, kan du ikke samle æg ind for mig engang imellem, de ligger og rådner for mig«. Der var jeg tit sulten, og jeg vidste, at jeg fik mad, når jeg kom i middagstiden. Jeg tænkte: nu venter du til klokken er fem minutter i tolv, så går du lige ind med æggene, og så får du mad. En dag bliver jeg spurgt: »Hans kunne du ikke ligeså godt blive her hele sommeren og passe køerne, flytte og vande dem?«. Så var jeg derhenne hele sommeren og næsten lige til jul. Men så var der ikke noget videre at lave, og han sagde, at jeg gerne måtte gå hjem.

Der lå også en gård ved siden af, hvor vi boede; her kunne jeg altid hitte på noget og lave – jeg gik og havde lidt mad altid. Ellers kom jeg ud og køre hesteomgang. Det er to heste, der trækker en omgang, og så driver det et tærskværk, der står inde i loen. Der rendte jeg og jagede på heste hele dagen. Det fik jeg 50 øre om dagen for, og så fik jeg lidt mad. Om vinteren var jeg optaget af dét. Der var en tre-fire stykker, der havde det og sendte bud efter mig, når jeg kom fra skole. De dage hvor der var rigtig

travlt, blev jeg hjemme fra skole. Læreren sagde ikke noget til det, for han havde jagten på deres marker. De spurgte ham bare om det, og så kunne jeg få lov til at skulke.

Nu der hvor jeg var i tjeneste ovre hos den gode kone dér; hendes børn de skulle lære noget, og sønnen han var endda på Bornholm for at lære landbrug. Vi andre, vi skulle jo bare knokle. Der var slet ingen, der tænkte på dengang, at en husmandsdreng skulle blive til noget. Vi har aldrig fået nogen uddannelse, den kunne vi da selv lave. Der var slet ikke råd til sådan noget dengang. Det var ikke andet end rigmandsbørn, der kom ind på skole og sådan noget.

Et par år senere møder jeg nogle brødre, jeg kendte; de gik på gummien begge to. Så siger de til mig: »Har du ikke noget at lave?«. »Nej,« sagde jeg, »det har jeg ikke, jeg er lige blevet uvenner med bonden.« Ja, det kunne de godt forstå, den frække fyr. »Jamen, så kan du komme ud på gummien tirsdag morgen.« Det her var om søndagen, og så kom jeg ud på gummien om tirsdagen og blev antaget. De to havde sørget for, at jeg skulle ind. Jeg skulle lave 45 cykeldæk om dagen. Allerede anden dagen kommer formanden og siger: »Du Hans, kan du ikke lige køre ind efter posten og så ind hos bageren efter et friskt surbrød til direktøren?«. Da klokken var halv to, var de andre færdige med deres 45 dæk, så stod jeg og manglede 15-20 stykker, og jeg kørte jo til for at blive færdig. Jeg tænkte på, at jeg skal da ikke lave lige så mange, når jeg skal køre i byen også. Jeg sagde det så til ham, om jeg skulle lave lige så mange. »Du er en frisk fyr, du kan sagtens klare det,« sagde han. Så blev jeg sgu' alligevel ked af det.

Så var der to drenge, der skulle fyres, og det var de to, der var kommet sidst – jeg var den, der var kommet tredjesidst. Så siger han: »Der er ikke mere til dig i morgen, og heller ikke til dig.« »Heller ikke til mig,« sagde jeg så, for jeg er den andensidste. Nej, men der var ikke noget, for jeg var flink, og jeg passede mit arbejde. Jamen, jeg vil blæse dig et stykke, sagde jeg, for jeg vil sgu' ikke være herude. Da havde jeg fået plads som mælkekusk aftenen i forvejen, så rejste jeg derudefra og var i seks år og kørte mælk og havde det dejligt.

Pige på landet

Beretteren er født 1914. Hun fortæller om barndommen i Bjæverskov til hun i slutningen af 1920'erne kommer til Køge.

Jeg er født i Bjæverskov, hvor min far og mor havde et lille husmandssted. Når vi børn kom fra skole, så var det med at få spist sin mad, der stod i ovnen og var varm. Så få noget gammelt tøj på og med ud i markerne og luge roer eller høste. Da min far havde tørvemose, måtte vi med og lave tørv. Der måtte vi kante og røjle tørvene og være med og køre dem hjem. Om eftersommeren skulle der saves brænde og ris til komfuret. Tørvene skulle hjem, og de skulle stables oppe på lofterne, så de stod i tørvejrtil om vinteren. Der fik vi en sæk på nakken fyldt med brænde og fyldt med tørv, så min mor sommetider måtte ud og sige til min far, at det var alt for meget, han læssede på vores små rygge.

Dyrene skulle vi også passe. Vi skulle trække dem hjem fra marken, men jeg var så bange for dyrene. En dag blev jeg tvunget til at skulle gå med og trække to af køerne hjem. Men jeg slap tøjret, og så råbte jeg: »De kommer efter mig, de kommer efter mig.« Men altså jeg fik klaret det.

Vi havde et meget hyggeligt barndomshjem. Det var heller aldrig de store gaver, når vi havde fødselsdag eller til jul. Det var enten et nyt syet forklæde, et par strømper, en nederdel eller sådan noget. Der var ikke noget med dyrt legetøj. Jeg har kun én gang fået et stykke dyrt legetøj, og det var en hvid metalseng med himmel på med lyserødt betræk. Ellers blev mine dukker kørt i papkasser med et bånd i, og vi sad selv og syede dyner af nogle gamle klude. Dukkerne var kludedukker med påsyede øjne af tråd.

Om vinteren spillede min mor violin, og så sad vi rundt om kakkellovnen. Der kunne vi lægge æbler ind og stege på risten. Vi spillede og sang, og hyggede os dér. Ellers spillede vi lidt kort, og jeg syntes slet ikke, vi manglede noget til underholdning dengang. Og det var ikke noget der kostede penge, dét vi oplevede. Min brødre gik på stylter, og så kørte de jo ger-

ne noget væddeløb på cyklerne. Det var sådan nogle gamle skærveknusere dengang uden kædeskærm og med gedebukkestyr. De skulle jo både op i grusbunkerne og stenbunkerne, som lå ved vejene dengang, så vejmanden havde noget at smide på og reparere med. Og ellers om vinteren, så kørte de på slæder også kaldet en sluffe. Det var faktisk som en lille skammel med tremmer på, og så kørte vi på mergelgravene, hvor mange af dem jo var bundløse. Hvis man havde faldet i dér, så havde det været slut.

Men vores største oplevelse, det var, når vi skulle i skoven til børnefest. Den blev altid afholdt den 15. juni, Valdemarsdagen. Madpakken var smurt, og en sodavand med. Kaffen kunne man gå op og købe varmt vand til i skovløberhuset ude ved Lellingeskoven. Der var ellers underholdning, iskageboder og luftgrynger, ja, man fik meget for en ti-øre dengang. Jeg tror, at børnefestdagen blev lavet af Lellinge sygekasse. Jeg er kun gået op i at få pænt tøj på, og at det ikke blev regnvejrt, for så skulle vi nemlig ingen steder.

Og så havde vi vores årlige skoleudflugt, og den gik gerne til København. Vi var inde og se Rosenborg slot, Glyptoteket og Tuborg og Carlsberg bryggerierne. Det var altid sådan nogle ting, som faktisk var for lidt ældre end for os skolebørn. Og så var der ikke noget med, at vi kom i sporvognen, vi måtte gå fra sted til sted.

For mit vedkommende kan jeg sige, at jeg ikke har manglet noget. Vi fik altid god mad, og vi var pænt klædt på, da min mor selv kunne sy alt vores tøj, og vi blev vasket og skrubbet. Der var ikke noget der, før senere i trediveerne, da mistede jeg mit barndomshjem, fordi min far gik på auktion og købte så mange af de her gylte, som man så kunne betale af på. Hans bestand blev så tre år i træk angrebet af mund- og klovsyge, og der var ikke noget, der hed erstatning, de blev bare slået ned. Det kunne økonomien ikke klare i sådan et lille hjem. Så var det slut.

Min mor har grædt sine modige tårer over, at de skulle væk fra det hjem, de selv havde bygget og fået sat op. Men på min far har jeg aldrig kunnet se det eller mærke det. Det var altså en kendsgerning; det var sket, og så var

der ikke mere om det. Men så fik de jo sådan et dejligt liv her i Køge. De fik en dejlig lejlighed, og så begyndte min far som arbejdsmand og endte senere som havemand for de forskellige honoratiores her i byen.

Min mor var kommet galt afsted med den ene arm og var blevet invalid, og hun kunne slet ikke røre hele armen. Så jeg måtte hjælpe hende hjemme, indtil den næste, min bror, blev lidt større. Jeg kom da ud på en stor gård og var næsten et år. Det var Stensbjerggården i Bjæverskov, den er nu udstykket til villaer. Der var det hver anden uge i køkkenet om morgenen og lave morgenmad og dække morgenbord; de skulle have et solidt foder om morgenen. Der blev dækket til en fem-seks stykker hver morgen. Der var tre eller fire karle, og så var der datteren og jeg. Den datter og jeg, vi måtte deles om arbejdet. Nu tog hun ikke lige så meget hårdt ude, fordi hun var syg, men hun måtte op hver anden uge og malke, ligesom jeg måtte. Det havde jeg fået lært. Men her lærte jeg at lave god mad. For konen på gården, hun var dygtig. Og så blev vi sat hen og dække fint bord, når de havde gæster.

Der var ellers alt, hvad der hørte med til ordentlig rengøring, f.eks. pudsning af kobbertøj og sølvtøj, der var jo meget kobbertøj på de store gårde. Min løn var 25 kroner om måneden, hvor jeg arbejdede fra klokken fem om morgenen og til klokken otte-halvni om aftenen. Hver anden søndag havde jeg fri, og så var det hjem og besøge far og mor. Min far og mor kom sammen med dem privat, så jeg blev behandlet ligesom deres børn. Jeg sov ikke på noget pigekammer, jeg kom ind og sove sammen med datteren på hendes værelse. Så jeg blev behandlet godt og lærte en masse.

Men så fik det jo en ende, og jeg ville godt prøve noget andet. Så kom jeg til Køge i en købmandsforretning og ismejeri. Det var også til 25 kroner om måneden. Jeg skulle tidligt op, for jeg kørte fra Bjæverskov og til Køge hver morgen. Der var 13 km, og jeg skulle være der til kl. seks. Der skulle jeg op i Fællesbageriet og hente franskbrød og morgenbrød, for det skulle man selv dengang. Så skulle jeg rundt med morgenbrød og mælk til de forskellige. Men jeg var færdig, når klokken var to hver dag. Jeg var blevet godt 17 år. Så fik jeg nogle

andre pladser, bare sådan nogen, fordi jeg ville gerne på gummifabrikken. Og dér stod vi jo i rækker ude ved Codan, og der var jeg lige fyldt 18 år. En dag stod jeg ude ved porten, og en formand kom og spurgte, om jeg søgte arbejde. »Ja,« det gjorde jeg; »så kan du gå med mig, du kan stille cyklen dér,« og så var jeg inde på gummien.

Ung

Afsnittet omfatter tiden ca. 1912 til 1935. Ungdomsårene er tiden, inden man blev fast etableret med ægtefælle og børn. Det var her man for alvor kom med i arbejdet gennem en læreplads eller andet arbejde. Og samtidig lå heri valget om ens fremtid i et mere eller mindre sikkert job.

I Østsjællands Avis i huset St. Kirkestræde, 1943. Det var her oppe på loftet at artiklens forfatter boede i sin lærlingetid under primitive forhold. F.eks. kunne rummet ikke opvarmes og undertiden kunne han ikke blive vasket, da vandet var frosset.

Typograflærling

Beretteren er født 1896. Han fortæller om sin læretid fra 1907.

Jeg kom i lære i maj måned som typograf på Østsjællands Avis i 1907 lige efter konfirmationen. Det første der undrede mig var mit logi. Det var et lille hummer på loftet i Kirkestræde 14. Der var ingen lys, der var ingen kakkelovn og ingen seng, der var kun taget ovenover og så gulvet. Seng og et lille bord måtte jeg selv medbringe. Og jeg kan huske, at om vinteren var der ofte is på mit vandfad, så det blev ikke til så meget med at få sig vasket. Jeg måtte tage en klud og køre den lidt rundt i

ansigtet, det var det hele. Men det var sørme koldt dengang.

Lønnen var otte kroner om ugen, og den steg ikke i de fem læreår. Arbejdstiden var fra kl. 8 om morgenen til kl. 20.30 om aftenen, når klokken var ca. 18 var avisen færdig og gik så i trykken. Når avisen var trykt skulle den fordeles til de forskellige stationer, og det sidste arbejde bestod i at trække posten ned til Østbanen i en trækvogn. Toget gik præcis kl. 20.30, og så var arbejdsdagen forbi.

Hvad jeg brugte min fyrstelige løn til. – Ja logiet, hvis man kan kalde det sådan, havde jeg jo. Kosten fik jeg hos noget familie oppe på torvet for fem kroner om ugen, så havde jeg tre kroner tilbage til alle livets andre fornødenheder. Det var heller ikke mange penge dengang,

så det var absolut ikke udskejelser, der prægede tilværelsen. Men den lange arbejdstid betød jo også noget; efter 12½ times arbejdsdag gik man jo tit bare i kanen for at være frisk til næste morgen. Jeg husker en tid, hvor jeg kun havde én krone om ugen til mig selv. Mine forældre boede i Fakse Ladeplads, så det var ikke tit jeg så dem – og ringe fra redaktionen var utænkeligt. Jeg prøvede det én gang, men sikken skideballe jeg fik. Så for at kunne se mine forældre, flottede jeg mig med en cykel, den kostede 55 kroner og skulle afdrages med to kroner om ugen. Så i et langt stykke tid havde jeg så kun én krone om ugen til mig selv – der var ikke råd til at gå i byen, endsige med en pige.

Når jeg havde været hjemme hos mine forældre om søndagen – lørdagen var jo arbejdsdag som alle andre til kl. 20.30 – så cyklede jeg til Køge tidligt mandag morgen. Og det er sjovt, at man husker sådan noget: min mor gav mig altid 25 øre om morgenen. Så cyklede jeg, hvad remmer og tøj kunne holde for at komme ind i god tid, for hos bageren på torvet kunne man købe en hel stang rosenbrød for netop 25 øre. Den blev så spist på stedet, og man syntes dengang, at det var en god start på dagen.

Bygningen ligner sig selv, der er kun sket småforandringer. Og loftet ligner sig selv, måske bortset fra stanken fra rotterne, som der var et utal af. Redaktionen lå i det store arkivkontor, her tronedede redaktøren bag sit skrivebord altid med en lang sølvbeslået pibe, som støttede på gulvet. Han var højre-mand, og det kunne både høres og ses. Det var måske en af årsagerne til, at avisens økonomi ikke var så god – det var jo ikke en éngangsforestilling, at jeg først fik løn, når der var kommet penge ind for betalte regninger.

Til venstre for den nuværende dør var der en gennemgang, som førte ud i gården, og her sad regnskabsdamen i et glasbur – det blev kaldt ekspeditionskontoret. Hun sørgede for regnskaberne, som tit gav anledning til hovedpine, da det var svært at få regninger betalt. Jeg husker engang, jeg skulle kræve penge op hos en velhavende stor direktør. Jeg præsenterede regningen på ti kroner og fik til svar: »Skrub ad helvede til!« Da blev jeg sgu' bange – derud ville jeg ikke igen, så man kan godt sige, at jeg

skrubbede ad helvede til.

I gården lå der opstabledt papir på rammer. Dem brugte vi lærlinge og avidrengere til frokoststue, når vejret tillod det; vi sad som regel på trærammerne; borde og stole var der ikke noget af.

Når man så gik ind i det egentlige trykkeri i avisrummet bag arkivet, så stod trykkemaskinen så der. Det var en gammel maskine med håndsving. Klokkeren 17 kom der en mand ved navn Rasmussen. Han trak maskinen til samtlige aviser, dvs. trykte dem alle 3.500 stykker. Når han var færdig, gik han hjem og mødte så først på arbejdet næste dag kl. 17.

Pause i arbejdet. Bogholdersken, bogtrykker og lærlinge ved Østsjællands Avis 1912.

Senere fik avisen en elektrisk trykkemaskine, som stod i baghuset, hvor der nu er skiltemalerværksted. Maskinen stod nede i et stort hul, og på den tid var det en seværdighed; det var usædvanligt, at så lille en avis havde en automatisk maskine. Men da jeg startede var altting med håndkraft.

Nej, ikke meget er forandret i Kirkestræde 14, selv de gamle lokummer, jeg kender så godt, står der endnu.

Som læreplads var avisen ikke meget værd. Vi lærte kun at sætte en avisside, og det kan selv et barn gøre. De mere indviklede ting måtte vi lærlinge snuse til os hos en trykker, der boede skråt overfor, det var her, vi lærte noget om typografi.

Tjenestepige

Beretteren er født 1898. Hun fortæller om sin tid som husholdningselev og tjenestepige på landet til hun kommer til Køge 1915 og bliver syerske.

Jeg blev konfirmeret den 4. april, og den 1. maj 1912 kom jeg ned på Gl. Lellingegård som husholdningselev. Det var en meget stor omvæltning, da jeg kom hjemme fra denne her dejlige gård, som mine forældre bestyrede. Her havde jeg været forkælet i alle ender og kanter, og kunne næsten gøre hvad jeg ville. Hjemme fik jeg jo lov at sove, så længe jeg ville, men da jeg kom derved, blev der kaldt af mig om morgenen klokken fire. Jeg skulle sørge for, at vandet kogte til te til alle folkene – der var både landvæsenselever og karle. Og madpakkerne skulle være smurt og klar til klokken seks, så rykkede de ud.

Om eftermiddagen havde vi ikke fri, før klokken var tre. Middagen stod færdig klokken tolv, og så skulle vi vaske op og gøre køkkenet i stand. Så var klokken imidlertid blevet henad tre, og så skulle vi gå på værelset og klæde os om og være pæne og stå klar til at smøre mad, når klokken var halv fem. Så skulle al maden smøres, og der skulle spises igen. Efter vi havde vasket op, var vi færdige i køkkenet, når klokken var henad halv otte. Så skulle herskabet igen have teen ind. Det var kun jomfruen og mig, der skulle lave den, og stuepigen skulle ind og servere den, når klokken var halv ni, så dagen var sjældent slut før henad halv ti.

Når vi så var færdige med alt det der med maden, så havde jeg spisestuen at holde. Der var hvidskurede gulve, og de skulle skures to gange om ugen med sand og grøn sæbe. Jeg fik en lille måtte at ligge på, og så skurede jeg alle de her gulve. Ud over stuen var der fadeburet

I Køges umiddelbare nærhed lå flere store gårde, hvor mange af byens arbejdere tog arbejde som malkepige, høstmedhjælp, rendegraver o.l. Her et billede fra Gl. Køgegårds mejeri ca. 1890. At mælkepigernes tøj ser lidt fremmedartet ud skyldes måske, at de kom fra Norge og Sverige; efter århundredskiftet kom der landarbejdere fra Polen. Hesten tv. trækker en hestegang, der drev mejeriets centrifuge.

og en lang gang fra spisestuen og ned til køkkenet, dem havde jeg også, så jeg havde noget bestemt arbejde hver dag.

Når vi nåede lørdag, var jeg endelig nået ud til det meget store køkken med et komfur så stort. Der var også trægulve, der skulle skures. Det blev altså kun skuret om lørdagen, for så skulle der være pænt til om søndagen. Bagefter kom vi sand på, så det kunne holde længe. Vi havde også en meget stor træbeholder fuld af vand. Vandet kom igennem et rør nede fra en kostald, hvor der stod sådan en pumpe og arbejdede. Jeg skulle tage vandet derovre med en stor øse og op i gryden, når vi skulle koge alt den her dejlige sødsuppe, vi skulle have.

En dag hvor jeg tog ned med øsen, fik jeg fat i noget mægtigt tungt noget. Jeg tænkte, hvad

kan der være faldet ned i. Så var det en stor rotte, men jeg skulle nok tie stille med det. Jeg tog ham og »hippede« ham ud, for ellers havde jeg jo fået skyld for ikke at lægge låget på. Der var et meget stort trælåg ovenpå, og jeg skulle altid huske at sørge for, at det låg lå på om aftenen. Så havde jeg selvfølgelig engang glemt det, og der var smuttet sådan en ned. Hvem ved hvor længe den havde ligget der – jeg aner det ikke – men der havde vi gået og drukket af vandet i lange tider. Det gik stærkt med at få skuret hele beholderen igennem, og så blev der pumpet nyt vand i. Det var forfærdeligt at tænke på, at det havde vi gået og drukket af, og jeg tænkte på, hvor mange mon der nu dør?

Men der var ingen der døde, vi lever allesammen endnu, der var ikke noget dør, men det

var jo et frygteligt syn. Fruen fik ikke noget at vide, for så var jeg røget ud med det samme. Jeg skulle altid »bare huske at gøre det«, var fruens omkvæd. Det var ligemeget, hvad det var; hvis hun tog med en finger sådan henad, og den ikke var ren: »Årh, Anna, bare husk at sørge for at gøre det.« Ja, jeg havde da forstået det efterhånden.

Så var det, at vi havde stort selskab en dag, og der var jeg inde og servere. Det gjorde jeg altid, når der var de store selskaber. Fruen fra Ny Lellinge var der, og hun havde fået mig lidt hen i en krog. Så sagde hun, at hun syntes, jeg var sådan en flink pige, og hun havde hørt, at jeg ville rejse – om jeg ikke ville komme op hos dem, for hun ville da give to kroner mere om måneden. Nårh, jeg havde det jo ellers godt,

Ny Lellingegårds syv hesteforspand ca. 1912. Ud over de syv karle, der kørte med plovne, fandtes en del flere tjenestefolk fast tilknyttede f.eks. malkepiger. Derudover antoges lejlighedsvis flere til årstidens arbejde, hvor høsttiden ubetinget var den tid på året, hvor de fleste arbejdede her.

sagde jeg, men jeg havde jo tænkt på at ville rejse. Jamen, jeg måtte da endelig love hende og tage det, så kunne jeg få 18 kroner om måneden. Og jeg tog så alligevel afsted og tog så derop og var.

Der var jeg nogle måneder, men så døde forpagteren dér, og jeg tænkte, at nu må jeg se noget helt andet. Så rejste jeg til Køge og blev stuepige; nu havde jeg lært at lave mad, skal jeg love for. Det var på Køge Apotek hos Åbling Thomsen, som havde to sønner og én datter. Der lærte jeg noget helt andet, for der var dejligt at være. Jeg fik lov til at gå i stuerne, og vi havde det hyggeligt sammen allesammen. Der lærte jeg både servering og madlavning til de fine. Det var forresten dengang, at vi havde Livgarden indkvarteret hernede, der i 1917. Nej med fester der blev holdt. Det var meget anstrengende, det var store selskaber, hvor der kom løjtnanter og alt muligt, hvad der var rundt omkring. De kom op og morede sig der, og vi havde sommetider ikke fyraften, før klokken var 2-3 om morgenen, for der blev jo også danset; der var vel nok liv, skal jeg love for.

Da jeg havde været der et halvt års tid,

tænkte jeg, at nu jeg er kommet til byen, måtte jeg hellere begynde at have et håndværk. Jeg havde set, at der var sådan en stor flot systue, og der ville jeg gerne have lært at sy, for nu var jeg altså blevet ked af det der roderi i køkkenet; nu havde jeg lært nok. Der gik jeg så hen og hørte, hvordan det var med det. Ja, det skulle jeg betale for – nå, hvor meget skulle jeg give for det? Ja, det skulle jeg give 20 kroner for et halvt år, og så skulle jeg selv sørge for kost og logi. Men mor sagde, at det var helt i orden, at jeg boede hjemme. Jeg lærte så derude og fik taget svendestykke og alt muligt.

Da jeg fyldte 18 år, fik jeg en trædesymaskine af far og mor. Jeg fik et lille værelse et sted, og der startede jeg altså min egen systue. Jeg syede en bluse for fem kroner, og en hel kjole, ja, den fik de jo for ti. Skulle det være en pæn, lang brudekjole eller sådan noget lignende, ja, så kunne man lige nå op på de femten. I de år dér var det jo ikke de priser, som de tager for en kjole i dag. Jeg har ikke prøvet at tage mere, og det var jo også derfor, jeg havde så meget at lave selvfølgelig. Hele Lellinge og omegn kender mig næsten allesammen, fordi de har en eller anden bluse, jeg har syet.

Malerlærling

Beretteren er født 1900. Han fortæller om sin læretid i Køge fra 1914 og om det første arbejde som svend.

Vi havde værksted to steder. Det første havde vi her i Nørregade; det er der, hvor der senere kom biograf, det var vores værksted, der blev lavet om til det. Så flyttede vi op hos smed Jakobsen, som havde vognfabrikken og værksted deroppe. Det var mens jeg var i lære. De første uger i læren rendte jeg med trækvognen til svendene; det var ikke store dage. Og ellers fik man bare besked på, at det og det, det skulle laves. Vi rev maling. Ikke altid, vi kunne jo

godt få olie og hvidt, men var der noget andet, vi skulle have, så rev vi det selv. Og spartelfarve, kit og sådan noget, det lavede vi også selv.

Noget af det vi lavede mest af var at male vogne. Der var mange forskellige slags vogne dengang. Der var charabancer, landauere, jagtvogne og der var bumpkasser og de her jumber, og der var gigge; der var sgu' alt muligt. Og skulle man have fat på sådan en vogn, så var det med at slibe og polere og gøre ved. Den skulle grundes, den skulle spartles to, tre og fire gange, og den skulle vandslibes til sidst, inden den blev strøget færdig, og så blev den lakeret to-tre gange. Det var et grusomt arbejde.

Vi havde en ældre mand til udelukkende at

Arbejder hos Johan Petersens vognfabrik ca. 1900. På den tid var det et fornemt og vigtigt håndværk at lave hestekøretøjer. Til venstre står smedene og til højre sadelmagere og malere.

staffere. Det var faktisk også det eneste han kunne – og så drikke øl. Han skulle gerne have sådan en halv snes bajere i løbet af en formiddag, når han stod og stafferede, og der blev trukket mange streger på sådan en vogn. Selv store arbejdsvogne blev stafferet på hjul og fortøj, ja, det skulle sgu' til, der var ingen vej udenom. Staffering blev gjort med en sleppert. Det var sådan et lille stykke af en fjer, en bitte fjer, hvor der sad måske 20 hår i af grævling, sådan nogle lange nogle, det var ligesom, hvor tykke stregerne skulle være. Så tog man den sådan, at man slæbede og styrede med fingeren.

Vi malede også en del møbler, soveværelser og sådan noget. Dengang var der jo også meget med, at når pigerne skiftede plads, så skulle de have en lille kommode eller et klædeskab. Og det var jo altså noget, der var lavet derefter, det var jo ikke andet end noget billigt værk. Og dem havde vi gerne en hel masse af lige op til november måned, ligesådan lige op til maj, og de skulle gerne være færdige i en fart. De kom fra snedkeren. Det var ikke stort andet end noget krydsfinér og sådan noget, der var slået sammen. Det fik en sjat schellak på knasterne, blev grundet og så strøget én gang. Det var gerne ølfarve, der blev smurt udenpå. Det blev rørt op i øl, det her man bejdsede dem med, et lag over af det, og så fik de ellers bare en gang lak, færdig med dem, ud af vagten.

Vi havde også nybygninger, hvor der blev malet lige fra bunden af. Når tømrerne var færdige med træværket, kom vi i gang. Man brugte også mere træ dengang. Og det var rigtig træ. Det her med gipsplader og betonplader og alt det her, det kendte man slet ikke noget til. Så blev det grundet alt sammen eller også var det meste af det grundet, inden det blev sat op. Og så skulle det kittes, spartles og vi skulle lave deres sømhuller. Der var mange af de her tømrere, der ikke havde nogen dyknagel, så der sad søm og stak udenfor i stedet for; så kunne vi jo ikke kitte hullet. Det blev også lavet derefter. De var sgu' ligeså dovne dengang, som de er i dag, det kan nok være det samme. Skabeloner brugte vi også. Det var nærmest i køkkenerne, man satte sådan en skabelon op i kanten, hvor oliemalingen og kantfarven gik sammen.

Om foråret havde vi gerne en hel masse gravsten, hvor skriften skulle forgyldes, eller de skulle have sort. De blev slebet af med pimpsten og vand, til de var nogenlunde rene for alt det her vintergrønne mos. Og så blev de smurt over og malet i skriften, enten sort eller også guldgrund. Så smurte man bejdse henover det, lagde bladguld i, og så blev de slebet igen. Så stod det lige så skarpt ned i hugningerne. Det havde man meget af dengang. Det er der ikke ret meget af mere. Det var som regel altid om foråret, når folk kom ud på gravstedet og så, hvordan stenene så ud. Mange af dem var så store, så vi ikke kunne få dem på værkstedet. Så måtte man fand'me helt derud på gravstederne. Det kunne være, hvad det være vil, bare ikke det var stormvejr, for så kunne vi ikke lægge det her bladguld på. Lige så såre vi lukkede op for det, så sagde det »farvel« og fløj ad helvede til.

Senere kom jeg til at arbejde for en mester, der havde en del arbejde på landet. Det var noget nær det samme. Det var ud og male et køkken her, male en stue der og tapetsere en stue og sådan noget, det var det hele. Vejene var dårlige. Og i mange tilfælde skulle vi spise på gårdene. Det var heller ikke altid lige godt. Jeg kan huske, jeg var ude et sted og arbejde, og om torsdagen så kørte jeg hjem til mester. Så siger han: »Hvad vil du?« »Jeg skal hjem og have noget mad,« sagde jeg. »Mad, du får da mad derude.« »Ja, hvis du vil have noget af det, så kyl du bare på,« sagde jeg så, »jeg vil ikke, for de skulle have bænkevælling i dag.« »Hvad er det,« sagde han så. »Ja, det ved du heller ikke,« sagde jeg. Men i bordet der var en stor zinkforet skuffe i den ene ende. Alle resterne fra bordet røg derned i, selv det bonden havde siddet og snavet i, hvis ikke han var blevet færdig med det. Så blev det kogt sammen, og det fik de om torsdagen. Og den vil jeg fand'me ikke skrive under på. »Er det rigtigt?« sagde han. »Ja, fand'me er det rigtigt,« sagde jeg, »du kan køre med derud med det samme.« Så kom han så med derud. Han skævede noget til mig, og jeg skævede til ham. Så trak han lige skuffen ud. »Hvad satan er det?« »Det er det, vi skal have på torsdag.« »Vi spiser ikke her mere.« Det gjorde vi heller ikke.

Lærlinge fotograferet sammen med deres mester Østed ca. 1912.

Dreng på fabrik

Beretteren er født 1917. Han fortæller fra sin tid som arbejdsdreng på gummifabrikken Codan fra 1931.

Min far arbejdede på gummifabrikken, og han skaffede mig arbejde, da jeg blev 14 år. Det var sådan, at når de drenge, der arbejdede derude, fyldte 18 år, så blev de fyret. Jeg kom ind på lageret, og der var en dreng dér. Han var fyldt 18 år, og 14 dage efter så var han altså fyret.

At komme på gummifabrikken var måske ikke lige det, jeg havde drømt om som dreng, men jeg skulle jo have noget arbejde, når jeg gik ud af skolen. Ja, jeg kunne godt have

tænkt mig at blive mekaniker eller noget i den retning, men det blev altså ikke til noget. For da jeg kom ud på gummien, da opdagede jeg, at der var flere voksne derude, som var udlært. Der var mekanikere, malere og tømrere, som havde gået fire år i lære, men de endte altså derude, fordi den løn de fik var meget større end de kunne få andre steder som faglærte.

Vi var mange drenge derude dengang. Jeg kan bl.a. huske at vi drenge holdt skovtur. Vi har været en 20-30 stykker, hvor vi lejede en bus og kørte ned til Bøgeskoven, hvor vi havde mad med. Vi havde også øl og vand med, som vi drak, og så kørte vi ud til Højerup Klint og så på klinten. Vi var også ude at sejle, og der var en der havde en rejsegrammofon med, som

Arbejdsdrenge på gummifabrikken Codan ca. 1928 ved pakning af støvler og sko. Mange af byens industrivirksomheder havde arbejdsdrenge ansat. De var billig arbejdskraft, men oftest blev de fyret, når de fyldte 18 og skulle have voksenløn, og nye drenge blev ansat.

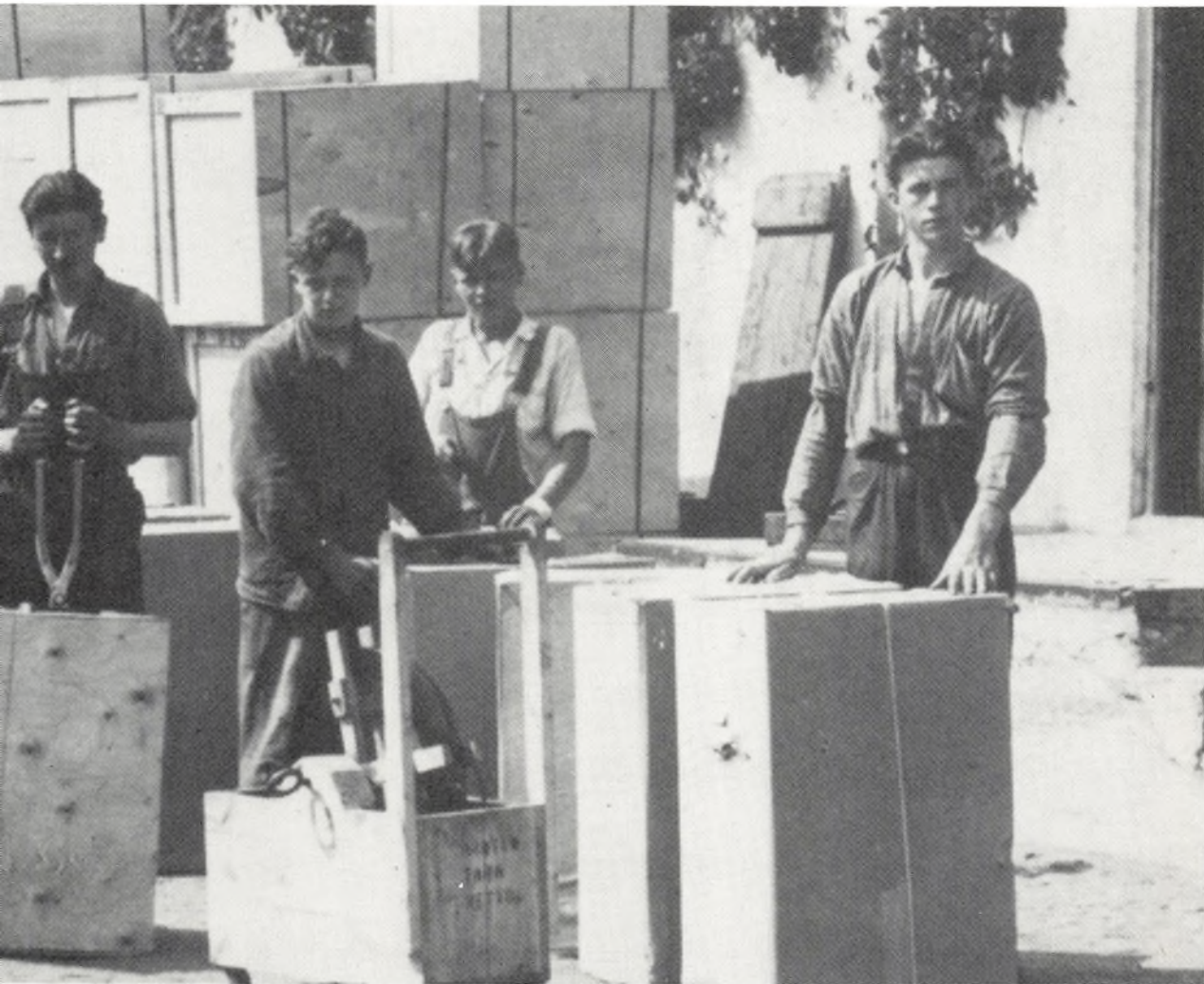
vi sad og spillede på.

Da jeg blev 17 år, lavede vi en ungdomsafdeling, AU, Arbejds mændenes Ungdomsafdeling. Jeg vil tro, at det var efter nogle strejker, der havde været på Junckers Savværk og på Trævarefabrikken. Der var temmelig mange drenge på Trævarefabrikken, og de ville have noget mere i timen; så strejkede de.

Vi drenge på gummifabrikken havde også hittet på, at vi ville strejke, vi ville have noget mere i løn. Vi var jo ikke i fagforening, det kunne man ikke før man var 18 år, så det var noget vi lavede ganske privat. Vi syntes jo, at vi skulle se, om vi også kunne lave noget. Så blev vi enige om at strejke, og vi gik ud og lagde os i grøften ved landevejen. Så blev der sendt bud

efter os, at vi skulle komme op på kontoret til direktøren. Vi var en fem-seks stykker deroppe, og der tronede den gamle og spurgte om, hvorfor vi ville have mere i løn. Jo, vi ville ikke arbejde for det vi fik; vi ville have 41 øre i timen; det forlangte vi.

Nu var det sådan, at han tjente en farlig masse penge på drengene. Der var jo forskel på deres løn og så de andres, og han kunne sætte drengene allevegne. Jeg glemmer aldrig, at han sagde sådan: »Dig vil jeg ikke have. Du kan godt forsvinde. Du kan blive her. Du kan blive her. Dig vil jeg heller ikke have, væk.« Det var nogen han havde kig på, som havde lavet for meget ballade, og dem sorterede han fra. Så fik vi de 41 øre og gik i arbejde.

Folmer Book
Jørgen Nielsen
Karl Andersen
Erik Petersen
Høj Hansen.
Peter Petersen.
Villy Nielsen
Georg Astrup
Svend Andersen
Villy Olsen
Kerner Jørgensen
Høj Simonsen
Robert Larsen
Skage Jensen
Verner Hansen
Villy Larsen
Erik Pedersen
Bigo Petersen
E. Andersen

Viggo Rasmussen

Vi beder om at
faa 5 Øre mere i
Timen.

modtaget 10/2-1934

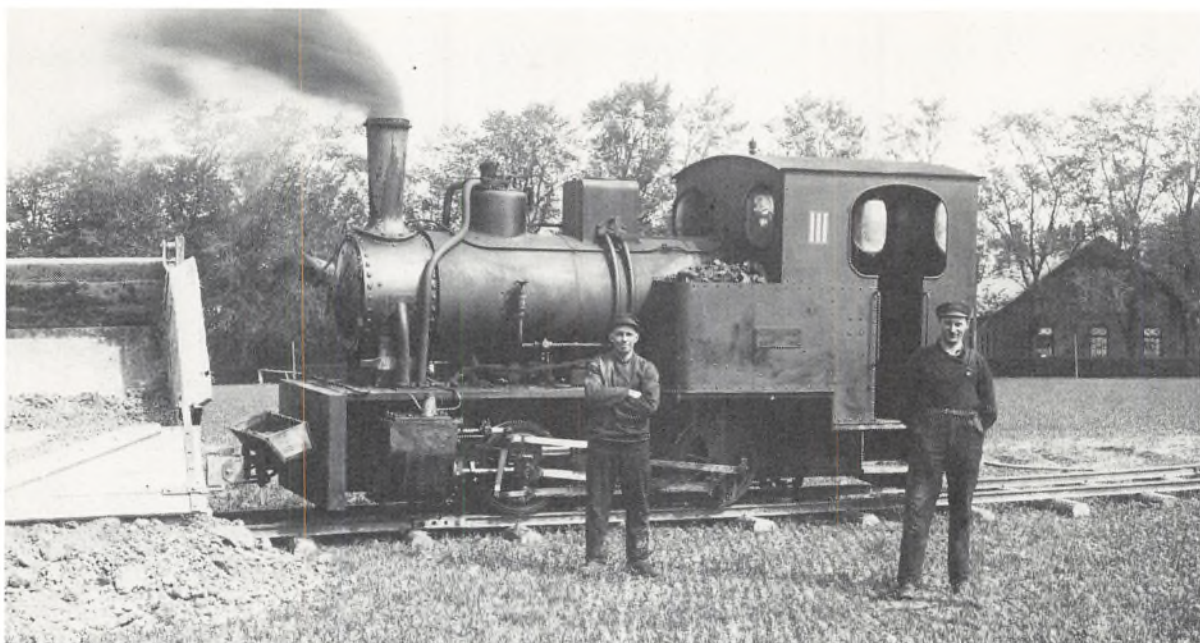
Ph

Kravet om 5 øre mere i timen gav anledning til en drengestrejke på Trævarefabrikken i 1934.

Voksen

Voksentiden skulle betyde fast arbejde, men krisen i slutningen af 1920'rne og i begyndelsen af 1930'rne gjorde det vanskeligt at være sikker på arbejde og dermed indkomsten til familien. Tiden, der berettes om, begynder omkring 1925. Det er krisetiden i 1920'rne og 1930'rne, det er de mere rolige år i slutningen af 1930'rne, og det er de forvirrede beskættelsesår.

Beretningerne viser samtidig de forskellige levesituationer man var ude for – mellem de forskellige fag og mellem mand og kvinde.

F.o.: Aflæsning af mergel ved Hinnerup St. 1926. Mergling af marker var en jordforbedring, som blev foretaget mange steder i landet i løbet af årene efter århundredskiftet. Den kalkholdige jord blev gravet op på en grund og transporteret til egnens marker. Effekten af merglingen opførte dog efter et par års mergling, og hele systemet flyttedes da til en ny egn. Til dette arbejde havde mange arbejdere mulighed for at få arbejde. Her ses artiklens forfatter th. ved sit lokomotiv.

F.n.: Anlæg af skinner hørte med til arbejdet ved etablering af en merglingsbane. Her er den midlertidige bane ført under en jernbane ved projektet »Storstrømmen Syd«, Nr. Alslev 1925.

På jagt efter arbejde

Beretteren er født i 1895. Han fortæller om sit arbejde som kedelpasser og om nogle af de 15 gange, han måtte flytte efter arbejde.

Jeg er flyttet 15 gange med kone og barn rundt omkring i landet for at få lidt arbejde. Det var jo i 20'erne og 30'erne, hvor der var så meget arbejdsløshed. Jeg kunne ikke tåle at gå arbejdsløs, det var en pestilens.

Jeg er født på landet, og da jeg hverken havde penge eller jord, var jeg nødsaget til at tage fat. Så kom jeg tilfældigvis hen og blev fyrbøder på et lokomotiv og fik herved certifikat. Derved kom jeg til at køre selv, og det har jeg så klaret mig med. Det var sådan set et held, for lokomotivførere var en mangelvare, så

man var nogenlunde sikker på ikke at blive afskediget.

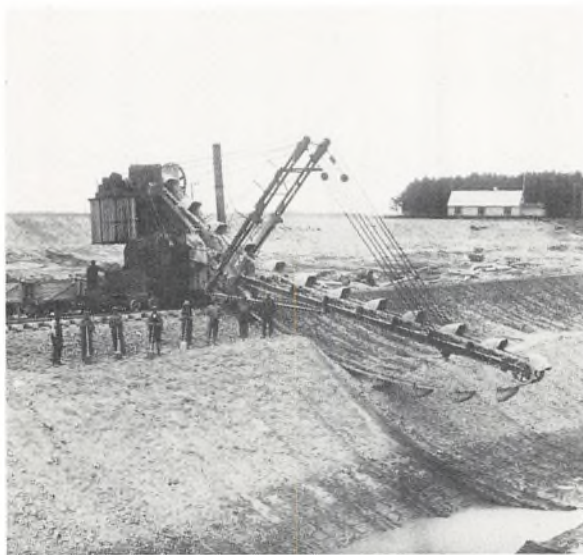
Dengang var jeg ved entreprenør Hoffmann, men så kom landbrugskrisen i 30'erne. Jeg kørte mergel i tipvogne med lokomotivet ud til bønderne rundt omkring. Vi havde vel 15 lokomotiver dér, men så gik det i stå, fordi bønderne ikke ville købe mergel; de havde ingen penge til det.

Men så begyndte de på Storstrømsbroen, og jeg havde fået at vide, at Hoffmann havde fået del i arbejdet. Der boede jeg i Midtjylland, og så kørte jeg til Haderslev, hvor Hoffmann havde sin gård. Der spurgte jeg ham: »De har vel ikke brug for en mand?« »Jeg har lige brug for en mand som Dem,« sagde han, »kan De begynde i Fredericia i morgen?« Ja, det kom altså lidt bag på mig, for det var jeg jo ikke ind-

stillet på, jeg troede han havde sagt nej, så det kunne jeg jo godt. »Godt«, sagde han, »skal vi sige, at vi mødes på Fredericia banegårdsplads kl. 10 i morgen formiddag.« Og jeg kommer hjem og siger til konen, at jeg havde fået arbejde, og at jeg skulle begynde i Fredericia dagen efter.

Det tog fire år med Storstrømsbroen. Da jeg så var færdig, skulle jeg ud og lede igen. Jeg tog med toget og stod af ved flere byer, for jeg kendte næsten alle kedelpassere og fyrbødere, fordi jeg havde arbejdet over hele Jylland. Og jeg spurgte jo så om de havde noget arbejde. Jeg kom til sidst til Slagelse, og ham jeg kendte siger, at der mangler en mand på elektricitetsværket, men der var den hage ved det, at det er en kommunal plads, og det skulle derfor være en mand fra byen. »Jamen, det bliver ændret,« sagde jeg, »i morgen så bor jeg her.« Jeg var jo vant til at flytte, og jeg gik op på Sorø Amtstidende og satte en annonce i om en lejlighed. Det viste sig, at der var en ledig lejlighed på Nyvej, og jeg gik ned og lejede den med det samme. Så tog jeg hjem til Vordingborg og sagde til konen, ja nu skal vi til Slagelse, men det skal være med det samme, for ellers kan jeg ikke få den plads der. Så vi flyttede jo derop, det var en anden-pinsedag. Men jeg fik ikke pladsen alligevel, fordi der var et byrådsmedlems søn, der skulle have den. Nå ja, så måtte jeg jo ud; så tog jeg cyklen og kørte til en sukkerfabrik i Gørlev ved Kalundborg, hvor jeg fik arbejde med det samme.

Så var jeg der noget tid og senere andre steder som afløser. Jeg kom også til det nye glasværk i Korsør, men der kunne jeg ikke tåle gasen og måtte derfor holde op. Men så fik jeg brev fra Køge Bryggeri. Der havde jeg været nede som afløser et par gange, men nu var den mand der blevet syg igen, han var over 70 år, og nu ville han ikke komme mere, så kunne jeg få den plads, hvis jeg ville have den. Og så kom jeg jo her ned.

Jeg fik lejlighed ude på Store Møllevej. Bygningen var under opførelse og så godt som færdig, og jeg var så derhenne og snakke med håndværkerne. De eneste der var der, var mallerne, og da jeg var nede på bryggeriet, så sagde jeg, at hvis jeg nu sætter to kasser øl op, kan jeg så ikke få jer til at gøre min lejlighed færdig, for konen var ikke rask, og jeg var ikke meget for at skulle arbejde her, og konen boede i Korsør. Jo, det kunne de godt, og jeg satte et par kasser øl op, og en tre-fire dage efter, var lejligheden i orden, og vi kunne flytte ind. Men så regnede jeg jo med at skulle blive der, og jeg havde også lovet konen, at når jeg engang fik den første faste plads, så skulle vi have vores eget hus. Vi fik købt grund og begyndte at bygge. Vi flyttede ind der til jul, men så gik de faldit nede på bryggeriet, og så var der jo ikke mere at lave.

Jeg fik en hel del breve fra kolleger, som jeg havde arbejdet sammen med igennem årene de forskellige steder, om at jeg kunne komme der og der; der var en ti steder, hvor jeg måske

T.v.: Gravning af mergel ved Vester Nebel ved Varde 1930. Konsortiet bag merglingsbanen lejede en mark og det opgravede mergel blev så transporteret via den smalsporede jernbane til omegnens marker.

T.h.: Da landbruget i slutningen af 1920'erne begyndte at mærke verdenskrisen, kunne merglingsarbejdet ikke beskæftige alle de arbejdere det før havde kunnet. Bl.a. derved var det nødvendigt at Staten etablerede store anlægsarbejder for at afhjælpe arbejdsløsheden. Her ses gravemaskine og arbejdere ved anlægningen af Storstrømsbroen 1933.

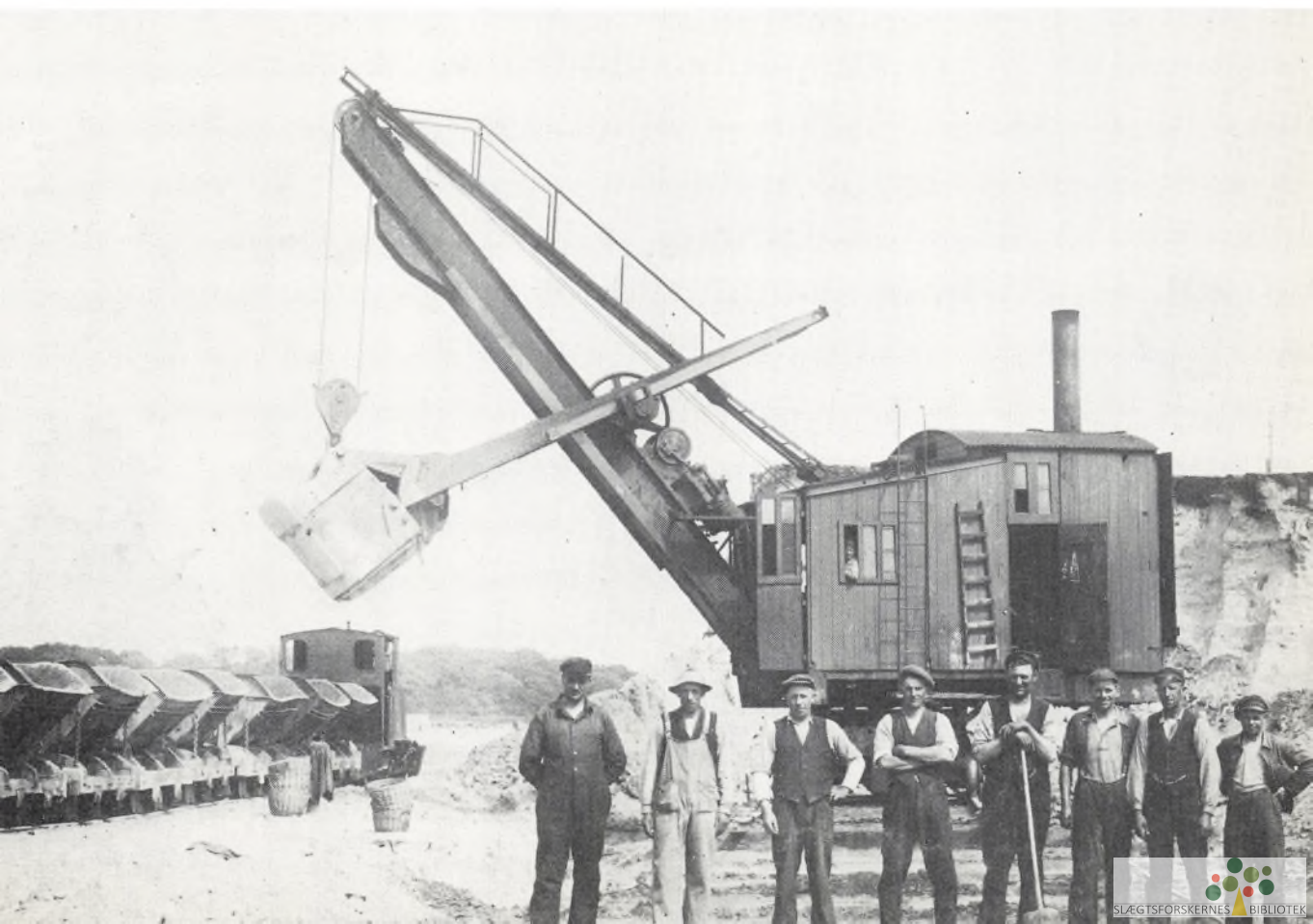
kunne komme og få arbejde om en måned eller to. Men det havde jeg ikke tid til at vente efter. Jeg tog cyklen og kørte til København. Der kom jeg til at køre lokomotiv, hvor de lavede dæmning ved broen til Amager, fra Hvidovre og ud til sydspidsen af Amager. Det var noget, der skulle bruges til militæret. Men der cyklede jeg frem og tilbage mellem Køge og København. Det var under krigen, så der var ikke til at få hverken kost eller logi eller nogen ting i København. Og det var jo en forfærdelig tur at få, efter at have arbejdet der i en 12 timer sådan at skulle cykle frem og tilbage. Det kunne jeg ikke holde til, det var jeg klar over.

Så havde jeg nogle dage til gode i ferie her fra bryggeriet. Så sagde jeg til dem derinde, at jeg godt kunne tage min ferie; det var i maj måned. De andre ville jo helst vente indtil børnene fik skoleferie, men det var nu også for at finde noget andet arbejde, og jeg gik ud på Codan gummi. Under krigen var der noget, der hed arbejdsfordeling, hvor man arbejdede i seks timer, og så fik man løn af fagforeningen i to timer. Jeg spurgte først tillidsmanden derinde

om de havde brug for nogen, men han sagde, at det var der ikke tale om, der var ikke brug for flere.

Nå, tænkte jeg, det er også lige meget, jeg går ud og spørger direktøren. Og jeg var ude ved hans villa, men jeg kunne ikke finde ind nogen steder. Så gik jeg hen i fabriksporten, og der havde han set indefra, at jeg havde været i haven og gå omkring huset. Han ringede derhen og spurgte, hvad det var for en mand.

Da havde jeg jo sagt mit ærinde til portneren, og så siger han, at jeg skulle sendes ned til driftslederen. Jeg kom derned på hans kontor, der kom ingeniøren og maskinmesteren, og de spurgte om jeg havde en anbefaling. Ja, jeg havde da to. Jeg havde en fra bryggeriet her og så en fra de 25 år, jeg var ovre ved Hoffmann og Sønner. Og da de havde kigget lidt på dem, bliver der sagt: »Ja, det er så godt som det kan være. De kan begynde med det samme.« »Nå,« sagde jeg, »jeg skal lige hjem og hente noget arbejdstøj.« »Ja,« blev der svaret, »men skal vi så ikke sige, at De begynder i morgen tidlig.«

På valsen som murer

Beretteren er født i 1905. Han fortæller om sin læretid fra 1919 og fra sin tid som svend på valsen i slutningen af 1920'erne.

Når man er 14 år, hvad har man så lyst til? Da jeg var 14 år, var der jo ikke så store muligheder. Landbrug havde jeg i hvert fald ikke lyst til, og skolen havde jeg heller ikke særlig lyst til og gå i, så jeg kom i lære som murer.

Dengang skulle man være fem år i lære, og vi var kun to lærlinge i Køge. Svendene og arbejdsmændene var sådan set ikke særlig venlige i deres omgang med læredrengene. Tonen og sproget var jo temmelig barskt. Men der var i al fald ikke det standshovmod, som man kender fra københavnske håndværkerkredse, hvor man altså skulle være De's.

Da jeg blev svend rejste jeg lidt ud. Jeg var bl.a. en kort tid nede i Rødvig og var med til at bygge Rødvig biograf. Jeg var der kun en måneds tid, så rejste jeg til Ringsted, og der var jeg med til at bygge Ringsted Sygehus. Men om vinteren var det jo meget, meget tit sådan, at der blev helt lukket. Så standsede faktisk alt murerarbejde i de tre måneder fra omkring juletid og til henimod marts-april. Så gik de fleste murere ledige. Så måtte man jo gå op og hente de her 24 kroner i understøttelse om ugen, men deraf skulle vi også betale kontingent.

Vi nåede jo også hen mod den tid, hvor den store arbejdsløshed satte ind, vel i 1927. Da gik jeg ledig til hen i juli måned, selv om far var murermester. Min far sagde: »Der er ikke engang en kakkelovn, der falder ned«. Vi reparere-

De ansatte hos murermester Chr. Larsen ca. 1913.

rede mange kakkelovne i den tid. Det var meget småt dengang. Jeg ved, at far og adskillige andre håndværksmestre her i byen levede fra hånden og i munden. Når de om fredagen skulle skaffe penge til og betale løn ud, gik de rundt hos hinanden og fik dem til at skrive på en veksels, og så gik de i banken og hævdede pengene.

Der var faktisk ikke noget at lave. Jeg og en anden ung svend pakkede vores kuffert og rejste til Jylland og prøvede at finde noget derovre. Vi havde hørt noget om, at de søgte murer-svende derovre forskellige steder. Vi var i Esbjerg, og vi var langt ude på landet i Kibæk og i Herning, og jeg ved ikke hvor mange steder. Jeg kan huske, jeg ringede efter en annonce, der stod i Jyllands Posten. Det var til en murer-mester oppe i Salling, som havde brug for et par murersvende. Men det første han siger til mig: »Ja, jeg kan jo nok høre, at du er sjællænder, og ikke jyde. Hvad skal du have i timen?« »Ja«, sagde jeg, »jeg skal vel have den timeløn, overenskomsten siger.« »Ja«, sagde han, »du kan få 50 øre, og så kan du jo arbejde noget længere.« Og så svarede jeg ham selvfølgelig, som de fleste vel vil kunne forstå: »Tror du ikke, det er bedre, du laver det arbejde selv?«

Så opgav vi det og rejste hjem. Og der havde jeg hørt noget om, at der var arbejde at få i Tyskland. Jeg kom ned til Slesvig og fik arbejde med det samme. Det var egentlig meget interessant, for tyskernes arbejdsform var ikke så meget forskellig fra det herhjemme, og jeg kom på noget meget pænt murerarbejde. Vi murede facademuren, men det var med store cirkelbuer og vinduer og sager. Den eneste forskel var, at deres stenformater var helt anderledes end vore. Også den sten vi skulle stå og bearbejde var ret hårdtbrændt, så det var lidt af en prøve, at man kom på dér. Det var i al fald meget interessant at være med til.

Vi var adskillige danskere på den plads. Det var jo ikke ualmindeligt, at når der kom et læs mursten på sådan en byggeplads, så blev det ikke læsset af i en stak ved siden af. Næ, alle mand, både murere og håndlangere, blev sat til at lange de her sten to eller tre ad gangen, fra mand til mand i en kæde til den plads hvor de skulle anvendes. Det ville jo være utænkeligt, at man bar sig sådan ad her i landet på det tids-

punkt i al fald. Her bar arbejdsmanden det jo, og placerede det der, hvor murersvenden stod.

Jeg var der vel et par måneders tid, så skulle husene rejses. Så blev der en stilstand, og vi var jo ikke sådan rigtig inde på at skulle gå ledige i en otte dages tid eller mere. Så vi var nogle stykker, som bad om afregning og rejste efter, at vi havde fået at vide, at der var andre steder, der også var noget.

Så kom vi til Bremen. I Bremenområdet var der på det tidspunkt adskillige danskere beskæftiget. Der var bl.a. en masse cigarrullere og cigarmagere, der arbejdede på cigarfabrikkerne i Bremen, men der var også adskillige murere. Der traf jeg for første gang Skandinavisk Forening, som er sådan en sammenslutning for rejsende håndværkssvende. Denne forening havde altså sin hule på et eller andet værtshus, hvor vi altid kunne træffe venner eller kolleger.

Og der rejste vi så til Hannover. Der var det første gang, jeg sådan egentlig mødte det tyske broderskab for håndværkere. Der fandtes på det tidspunkt fire grupper. Påklædningen var for så vidt ens, men de havde hver sine særlige kendetegn. Dem fra Hamborg-området – og det var de fleste – havde et sort slips. Dem fra Bremen-området gik med et lille blåt bændel o.s.v. Disse fire grupper kunne altså ikke forliges. De sorte og de blå tævede altid de røde og generede hinanden på det grusomste. Når man var med i dette broderskab, måtte man ikke komme til sin hjemby i tre år, og i det fjerde år var man ellers fri. Så vidt jeg husker, måtte man heller ikke arbejde på et sted mere end tre måneder. Der var enkelte af mine kolleger, som meldte sig ind hos dem. Jeg gjorde det ikke, men jeg anskaffede mig i al fald sådan en dragt.

I 1928 rejste jeg hjem i december, da der ikke var mere arbejde. Så gik jeg jo og snakkede med forskellige af mine gamle kammerater herhjemme om det. Der var bl.a. en jævnaldrende snedker her, og han kunne godt tænke sig og komme med en tur til Schweiz. Vi gik og snakkede om det, og så rygtedes det jo, og til sidst var vi altså fem. Vi kom også derned og fik snart arbejde. De danske håndværkere var velanskrevne; det kunne man jo altså mærke på den lønsats vi fik.

Håndværkere ved Kjøge Svendehjem, Allégade 6 kort efter hjemmets opførelse 1893. Som udlært svend var det almindeligt at håndværkere i en periode »gik på valsen«. Det var ofte til udlandet, hvor man i kortere perioder arbejdede for fremmede mestre. På den måde fik man en form for ekstra uddannelse samtidig med, at man var en fleksibel arbejdskraft – man rejste derhen, hvor arbejdet fandtes. Denne tradition afvikledes dog i løbet af dette århundrede. De gamle håndværksfag blev gradvist mekaniseret gennem industrialisering ligesom den første verdenskrig forhindrede den fri rejseaktivitet. Svendehjemmet i Køge, hvor de vandrende svende kunne overnatte, ophørte med at fungere få år efter århundredskiftet. Det var noget tidligere, end det var tilfældet for danske provinsbyer af samme størrelse, men håndværket i Køge stod relativt svagt i forhold til industrien.

Der var mange fremmede håndværkere i Schweiz, østrigere, tyskere, sydtyskere og en masse italienere. Det var jo en helt fremmed måde og arbejde på, det var højst besynderligt for mig i al fald. Nu en dansk murer er jo meget alsidigt uddannet. Han kan både mure, pudse, sætte fliser op, lægge tag på o.s.v. Der-nede er det meget mere specialiseret. De der

murede var murere, de der pudsede var altså specialister på det. Men jeg har ikke mærket nogen form for, at jeg ikke slog til. Når jeg holdt mig til mursten, så kunne jeg sagtens klare det. Det havde knebet mere for mig, hvis jeg skulle have været med til at pudse. De har en helt anden teknik. Og til tag bruger de jo en helt anden form for sten og skifer end her-

F.o.: Murere og arbejdsmænd ved opførelsen af Ringsted sygehus 1926. Større byggerier betød, at arbejdskraft skulle hentes udenfor det lokale område. Således arbejdede artiklens forfatter i Ringsted i en længere periode.

F.n.: Murerarbejde ved byggeri ved Køge sygehus 1936. Murerarbejdet foregik længe på den gamle håndværksmæssige facon hvor sten og andre byggematerialer manuelt transporteredes og hvor opmuring stadig foregik som i sidste århundrede. Først sent blev faget industrialiseret gennem f.eks. kraner og nye byggematerialer som beton.

hjemme, hvor vi faktisk kun kender den hollandske tagsten.

For eksempel var der en del danske møbelsnedkerne dernede. De fortalte også om, at de ikke kunne klare sig overfor schweizerne med hensyn til at polere. Selve snedkerarbejdet kunne de sagtens, men polere et stykke møbel blankt, der kunne de slet ikke følge med. Der var skam mange dygtige, men de var unge. Det var jo ikke tiggere i den forstand, men de skulle bare ud og prøve livet og videreuddanne sig.

Vi havde mange dejlige oplevelser i Schweiz, da jeg var dernede. Vi var jo på bjergture og oppe og plukke Edelweiss. Det var så skønt, så skønt at gå deroppe i sæteren. Jeg kan huske den første bjergtur, jeg havde i pinsen 1928. Vi var lige kommet derned og havde selvfølgelig ikke tjent så mange penge. Vi havde ikke fået lavet nogen udrustning, så vi gik jo i vores almindelige jakkesæt, og jeg kan huske, at jeg havde laksko på. Det gik også meget godt, indtil vi nåede op over snegrænsen. Vi kom op på sæteren, hvor kreaturerne går, og overnattede der. Så gik vi videre op over sneen. Om morgenen gik det meget godt, der var sneen frossen, så der kunne den bære, men der gik jo ikke ret længe, så jokkede man jo igennem skorpen med laksko. Så kom der nogen schweizere og så vores fodtøj, og så skældte de os pelsen fuld. Det var ikke noget fodtøj at gå med, og det måtte vi jo indrømme. Så jeg nåede ikke til tops den dag.

Med laksko i sneen. Billedet er fra 1928, hvor artiklens forfatter var på udflugt i de sneklædte bjerge i Schweiz. For håndværkere på valsen betød denne tid samtidig en frigørelse fra lærlingetidens undertrykkelse, og man fik som ungkarl mulighed for at have ferielignende oplevelser ved siden af arbejdet.

Ekstraarbejder ved banen

Beretteren er født 1909. Han fortæller om, hvordan han gik fra arbejdsløshed til arbejde som banearbejder omkring 1940.

Arbejdsløs har jeg i det store og hele ikke været. Jeg var i 1938, der havde jeg nok ti måneder. Jeg var så heldig, at man dengang indenfor arbejdsløshedskassen lagde året om fra at

At få arbejde ved banen betød for det meste fast arbejde. Det bedste var at blive fastansat og få statsbanernes kasket som tjenestemand. Men selv som ekstraarbejder var der nok at lave i længere perioder før og efter århundredskiftet. Der var arbejde ved anlæggelsen af nye baner i 1860'erne fra Roskilde til Køge, i 1870'erne Østsjællandsbanen til Faxe og St. Heddinge og igen før og under første verdenskrig ved den nu nedlagte bane til Ringsted. Tillige blev der lagt dobbelt spor ligesom der til stadighed skulle foretages reparationer og reguleringer. Ved de store arbejder ansattes særlig mange løsarbejdere også kaldet »banebissere«. Billedet viser arbejdskolonne ved Køge Station omkring 1890. I forreste række tv. ses overbanemesteren med cigar og spadserestok med formanden ved sin side.

være gældende fra april til at være gældende fra oktober. Jeg havde gået et par måneder inden oktober, så blev det lavet om til at være gældende fra oktober, så fik jeg en helt ny periode. Derved klarede jeg den altså igennem indtil sommeren 1939; der begyndte jeg så at luge lidt roer og kom så på jernbanen den sommer der. Jeg tror, at det var 70-80 dage, man kunne få ekstraordinære, så kunne man derefter få ekstra-ekstra.

Der var muligheder for at fortsætte efter de ordinære dage dengang. De måtte jo ikke gi' os mere end en bestemt sum pr. dag, men så gjorde de det indenfor arbejdsløsheds-kassen – de var selvfølgelig flinke overfor os, vi skulle jo have så meget som muligt – så fik vi for søndagen også, vi fik fire kroner om dagen, det var 24 kroner om ugen, så kunne vi tage søndagen med også, og så få 28 kroner om ugen, så hjalp de lidt til på den måde der.

Og for mit vedkommende hvor konen altid har hjulpet til herhjemme, der har vi aldrig lidt nød, det har vi altså ikke. At der så var mange ting, vi gerne ville have haft købt, det lod vi simpelt hen være med, vi har aldrig nogensinde købt, før vi havde pengene til det. Og var man

arbejdsløs, og man ikke havde penge, så måtte man simpelthen vente med at betale, indtil der kom lidt penge hjem.

Det var i de år, hvor det altid kneb med at få arbejde. Kunne man så komme ind for jernbanen, ja så havde man næsten gjort lykken. Det var mennesker som mig, der kom fra landet og havde arbejdet der det første af deres tid, det havde de gennemgående de fleste af dem. Der kunne være nogen imellem, der kom fra byarbejde eller havnearbejde eller den slags ting, også enkelte industriarbejdere, men hovedsageligt så var det folk, der kom fra landet. Også disse unge mennesker, som kom som aspiranter, kom også mange gange fra landbruget og kom ind og blev antaget i en aspiranttid på to år, hvorefter de blev fast ansat.

Statsbanerne har været min bedste arbejdsplads gennem årene. Både arbejdsmæssigt, frihedsmæssigt og kammeratligt. Man havde mange forskellige jobs. Man havde det med sporreguleringen, sporene skulle ligge lige. Det skulle man regulere, og der gik man sommetider fire-seks mand med jernstænger og trak lidt til den ene side og så lidt til den anden side for at få dem til at ligge lige.

Sjak »banebisser« efter frokost ca. 1948.

Man havde også, det man kalder for stophakker. Man stopper sten under svellerne, for at de kunne ligge vandret, det var nok det væsentligste arbejde ved selve jernbanen. Så derudover skulle vi så ordne hegnet langs med jernbanen. Man skulle, dengang jeg begyndte, også luge selve jernbanelegemet for ukrudt, det skulle også væk. Så havde vi de større arbejder, hvor vi lagde nye spor, jeg var med fra Køge til Roskilde, på hele strækningen. Forinden havde vi haft et jordreguleringsarbejde med at regulere dæmningerne og udgravningerne, det var strækningen fra Køge til Havdrup, vi havde dér. Det er jo i manges øjne et kedeligt arbejde, når man stod dér med stophakken, for det måtte ha' været kedeligt at stå sådan hele dagen, når man stod og arbejdede, men selvfølgelig når man skulle hen til den næste, så kunne man jo snakke lidt dér.

Men jeg synes selv, vi havde ret frie forhold dér; vi havde nok fået vores banemontør og banearbejdere og næstformænd og formænd, og hvad ved jeg, men man var på det nærmeste kammerat med dem, der var ikke noget med, at man blev set ned på, fordi man kun var ekstraarbejder.

Det var hårdt arbejde fysisk. Jeg ved godt, at der bliver sagt, at de stod for det meste over en skovl, men det passer ikke. Der var virkelig hårdt arbejde ind imellem. Vi havde jo skinnerne, de var ca. 30 meter, og de vejede 45 kilo pr. meter, og det skulle de her 14-16 mand jo helst kunne tage og løfte på plads. Vi bar dem i tænger, skinneretænger hed det, og så med ligesom en knivtang tog vi om kronen på skinnen, sådan løftede man dem, men hvis man ikke løftede samtidig, så dueede det altså ikke, alle skulle tage på én gang. Så stod arbejdslederen dér og sagde så: »Så tager vi«, så råbte han, og så tog vi allesammen fat. Ja, altså dem der ikke løftede, de blev som regel skældt ud.

Når man har været på arbejde, så skal man være træt, ellers har man ikke udført sit arbejde ordentligt. Hvis der var meget sne f.eks., så skulle vi ud og sørge for, at togene kunne køre igennem. Og vi har mange gange stået et sted, hvor det var galt med sneen, og holdt den væk. Vi har jo også måtte ud, når det var jul. Juledag om eftermiddagen, det var et spor eller en skinne der var knækket, det måtte vi ud og

flytte. Vejret blev der ikke taget hensyn til, men selvfølgelig hvis arbejdet ikke var så vigtigt, så kunne vi, ligesom man siger »kvarte« den og så gå hjem, hvis det var for dårligt vejr, men normalt så havde vi vores tøj. Vi fik også de sidste år en regnfrakke udleveret, så vi kunne tage den på.

Vi havde vores skure langs med banelegemet. Der var forskellige, som med visse mellemrum byggede arbejdsskure med kakkellovn og håndvask. I nogle af dem kunne der være 14-16 mand. Vi havde den regel, at når vi vidste, at vi skulle derhen, så blev der sendt en mand af sted om morgenen én time inden, for at gøre rent og lave varme, så der var varmt, når vi kom.

Vi havde en halv times frokostpause. Og så havde vi i starten én time til middag, men så blev det jo ved arbejdstidsforkortelsen nedsat til en halv time, så vi havde to halve timer, og så var der en tid om vinteren, hvor vi ikke holdt frokost, så havde vi altså kun én pause på en time.

Man kunne godt være lidt pjattet, f.eks. når man var færdig med at spise maden, så lavede man papirskugler og gav hinanden i hovedet. Det kunne jo godt ske, at man ikke ramte, og at den så faldt på gulvet, så indførte vi, at det kostede ti øre for hver kugle, man kastede, og de penge sparede vi så sammen til et eller andet. Og det blev mange ti-ører, det gjorde ikke noget for at give ti-øre, det var meget sjovt.

Vi var så durkdrevne, at vi skyndte os at køre hen og spise, så vi næsten var færdige med at spise til den tid, vi skulle begynde og kunne så lige få en halv time med kortene. Vi havde en gammel mester, der var syg for at spille kort. Vi havde været udsat for, at hvis man ikke var ude til tiden, så kunne det godt ske, at der kom en overbanemester eller et eller andet, og sagde at vi skulle ud til tiden, men vi kunne jo godt snyde lidt og komme ind før tiden, det blev ikke opdaget.

Når nu man går ude på sådan en arbejdsplads hele dagen og arbejder ved jernbanen – som sagt jeg kunne godt li' det – men det var ret ensformigt, enten man så gik og stoppede, eller man gik og lugede, så var det altså ensformigt. Der var ikke noget skiftende med det, det var det samme arbejde, og det samme redskab

man havde hele dagen, så er det da sgu godt at holde sådan en pause og lige komme til noget andet. Og så var det endelig ikke mig og mine kammerater, det var vores sjakbajs, det var ham, der var så forlegen for at spille kort. Det var ham, der sagde: »Vi skal sgu lige hen og have en lille en«. Han kunne nemlig li' at spille kort, og han var som sagt sådan, at han som regel havde givet kortene, inden vi kom ind. Han var gået ind i forvejen, og så havde han altså sat bordet på plads, så kunne vi sidde med et stykke mad i den ene hånd og spille kort med den anden, det gjorde ikke noget. Jeg kunne godt li' det også. Der var også dage, hvor man havde de her såkaldte spillevagter, eller spille-dage, altså kitdage, hvor det regnede, ja, så tog man også et slag kort. Og det var så dejligt i den tid, vi arbejdede, f.eks. da vi lavede snevolden herovre, hvis det var dårligt vejr – vi havde den jo på akkord – vi kunne godt gå ind og sætte os hele dagen og alligevel få vores dag-løn, det gik bare ud over akkorden.

Nu var vi ekstraarbejdere jo sådan den laveste kaste i dét, og selv om vi var gode venner, så skulle det helst være, som de ville have det. Man kunne f.eks. ikke sige, at den mand har den plads dér, der skal han sidde, der kan en anden ikke tillade sig at sidde. Så det var altså sådan lidt efter rang, og de gamle og altså faste, som man sagde, de havde deres pladser, så kunne vi andre sidde nedenfor. Det var dem, der spillede kort, og så kunne en af vi andre få lov at komme med, hvis de manglede en mand.

Vi ekstraarbejdere var der ikke hele året. Vi blev gerne fyret, sommetider til november, sommetider arbejdede vi kun fra april til juleaften, så den øvrige tid var vi der kun, når der

var brug for os til snekastning og sådan, eller hvis der var noget ekstra, ellers var vi der kun den korte tid. Vi kunne godt fejre en fødselsdag, altså i de senere år, jeg var der, da vi var kommet af med, om man så må sige, de gamle der var der, da vi startede, for de ville ikke sådan være med til det. Men så kom der jo nye, yngre formænd og næstformænd, de kunne godt være med til, at man fejrede sådan en dag. Og vi havde også en overbanemester, som sagde, når de kom kørende: »Vi må hellere køre forbi der, der er fødselsdag i dag, så må vi hellere lade være at forstyrre dem« – det kunne også ske.

Under besættelsen var det ikke ret meget arbejdsløshed, vi havde, for der sørgede statsbanerne for, at vi blev holdt i gang. Os der var der, vi skulle ikke sendes til Tyskland og arbejde. Men det er da muligt, at vi har haft det i kortere tid, det husker jeg nu ikke så bestemt. Men jeg ved i hvert fald i 1943, der lavede vi en snevold ovre ved stationen. Der blev sat snehegn for der om vinteren, og der byggede man så en vold. Og det gjorde man flere steder på Sjælland og måske også andre steder i landet, det var simpelthen noget statsbanerne gjorde, for at vi skulle blive hjemme, vi skulle ikke jages derned. Har jeg været ledig, så har det i hvert fald ikke været meget.

Man havde en grusgrav, som man lejede af Gammel Lellingegård, der kunne man komme ned en eller to eller tre gange på en vinter, alt efter hvor længe man havde gået ledig, så kunne man gå derned og arbejde i 14 dage, så blev understøttelsen jo afbrudt i den tid, og så når man havde gået i arbejde i 14 dage, så kunne man tage kontrollen igen.

Som løst ansat ekstraarbejder måtte artiklens forfatter i perioder med mangel på arbejde søge andet midlertidigt arbejde sammen med andre arbejdsløse. Da arbejdsløsheden var særlig stor i vintertiden, hvor f.eks. byggeriet helt gik i stå, blev det offentlige nødt til at iværksætte beskæftigelsesarbejder. Her er et sjak ved at skovle sne på Tangmosevej i foråret 1942.

Når arbejdsløsheden for mange er blevet permanent og omfattende, må særlige beskæftigelsesprojekter iværksættes. Her ses to spildsamlere i gang med at indsamle husholdningsaffald, som kunne omarbejdes til grisefoder. Mottoet var: »Husk, spild er ikke spild, når LAB får det.« Bag projektet stod Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse. Det var en privat organisation, som også startede andre aktiviteter som eks. optagning af stød (træerødder), tøjreparationscentral, hvor mindrebedemlede for at få penge kunne få omsyet gammelt tøj, og den »omvandrede viceværst«. Det var dog kun få af LAB's aktiviteter, der overlevede krigstiden. Således videreførtes fiskeensilagefabrikken »Florin«.

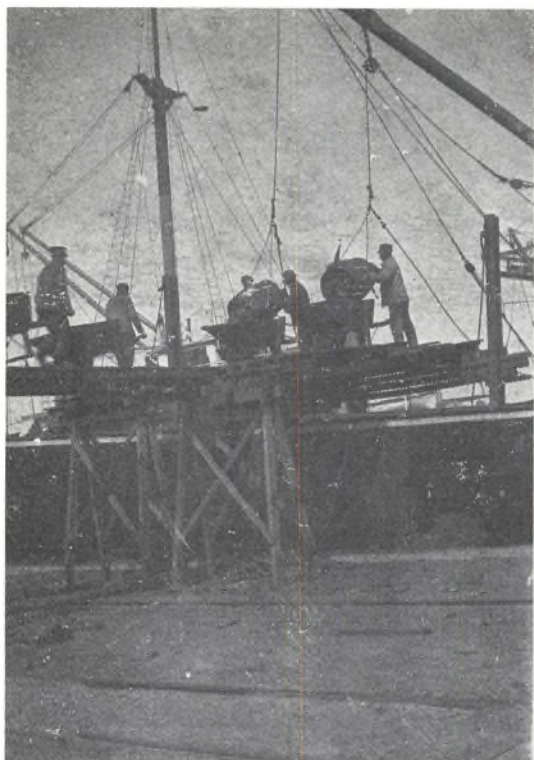
Aars 1929		Overført	58	90	Aars 1929	
17/1	Vindsebak Vallø		30		21/5	Jens Ma
21/1	Undersøttelse		15		30/5	Jens lag
2/2	Bederne Sne		4		7/6	Flag serie
9/2	Undersøttelse		18		14/6	Flag serie
11/2	Vallø Sne		4	30	21/6	Flag serie
13/2	Peter Larsen Sne		5		22/6	Karolines tif
16/2	Undersøttelse		12		28/8	Flag serie
18/2	Vindsebak Sne		20		5/7	Flag serie
22/2	Vallø Sne		13	26	12/7	Flag serie
23/2	Fro Munen Sne		15		19/7	Flag serie
2/3	Undersøttelse		7		24/7	Flag serie
9/3	Undersøttelse		18		2/8	Muerne
30/9	Jenslagning 6,9 m ²		50	60	9/8	Muerne
5/4	Javnet Jurs grav		20		10/8	Muerne
8/4	Karolines tiftelse Brude		7	50	15/8	Vallø
12/4	Javnet Jurs grav		10		17/8	Grubehol
19/4	Jenslagning		50	92	24/8	Grubehol
27/4	Vindsebak Vallø		25		31/8	Grubehol
4/5	Vindsebak Vallø		30		9/9	Grubehol
14/5	Jenslagning		23	80	6/9	Færsket P
18/5	Vindsebak Vallø		18	50	8/9	Færsket H
23/5	Vindsebak Vallø		35		11/9	Færsket J
	Overført		493	78		

Overført 493 78

Aaret 1929 Overført 1199 17

Malket	1		12/4	Farsket N. Nielsen	9	10
	32	85	18/9	Farsket J. Petersen	10	
øge	46	65	17/9	Farsket Vinsebekk.	18	80
øge	56		4/10	Drænet Kirkebanken	50	
øge	59	76	11/10	Drænet og Lassek Pten.	41	10
Brandsk	2	50	7/10	Malket Nib Nielsen	1	
Køge	56		19/10	Kommunal Vejarbejde	42	33
Køge	57	88	25/10	Karl Nielsen Grusgrav	36	
Køge	56		1/11	Alfred Jensen Malk	2	
Køge	56		9/11	Undersøttelse	12	
Køge	56		16/11	Undersøttelse	18	
llo	21	28	23/11	Undersøttelse	9	
llo	47	52	22/11	Kommunal Grusgrav	21	
llo	15	84	29/11	Kommunal Grusgrav	21	
halm	1	65	6/12	Kommunal Grusgrav	21	
sk	10	96	13/12	Kommunal Grusgrav	21	
istek	34	25	20/12	Kommunal Grusgrav	22	50
istek	41	10	20/12	Undersøttelse Vålboig	20	
istek	20	55	27/12	Kommunal Grusgrav	22	50
tense	4			Jald.	1597	50
ersen	10					
ersen	17	60				
overført	1199	17				

Som arbejdsmand uden fast ansættelse måtte man hele tiden være på jagt efter arbejde. Her ses tre sider fra en regnskabsbog som en arbejdsmand har ført for arbejde og løn livet igennem. Disse sider viser indtægterne for størstedelen af 1929. I vinterperioden klarede han sig igennem med skiftende snekastning og understøttelse. I foråret arbejdede han med stenslagning, i grusgrav samt som medhjælp på gård. Om sommeren havde han lidt arbejde på Køge Andelssvineslagteri, for murere og ved høsten, og om efteråret arbejdede han ved tærkning, dræning samt i en grusgrav.

	Øre
Læsning af Kul fra Plads til Smaavogn pr. dobb. hl.	17 $\frac{1}{2}$
Harpning	4 $\frac{1}{2}$
Læsning uden Maaling fra Plads til Banevogn pr. dobb. hl.	17 $\frac{1}{2}$
Læsning uden Maaling fra Plads til Smaavogn pr. dobb. hl.	15
Losning af Briketter betales som Kul + 25 % Hvor der losses til Køretøj eller Banevogn, skal Vognen bringes til Stilling af Modtageren. Ved Losning af Kul fra Sejler garanteres, at der mindst udleveres 400 dobb. hl. pr. Dag. For Arbejdet i de Luger, hvor Kranen arbejder med, gives et Tillæg af 25 % til Akkorderne. For Arbejde paa Dæk, hvor Kranen arbejder med, gives et Tillæg af 25 %.	
Arbejdsgiveren er pligtig til i Forening med en Repræsentant for Havnearbejderne at forlange og søge gennemført, at Winchmænd ansættes af dertil kyndige Folk blandt Havnearbejderne. Saafremt Skibet bestemt nægter at indgaa herpaa og skulde ansætte en uøvet eller beruset Mand til et Spil, eller Sprogsvanskeligheder skulde være Hindring for tilfredsstillende Samarbejde mellem Winchmanden og Lossearbejderne, har disse Ret til at standse Arbejdet og forlange, at der antages paalidelig Winchmand fra Land.	
Løse Foderkager fra Sejler at modtage fra Skibssiden, beregnet med 3 Mand, pr. 100 kg	12

	Øre
Kulmaaling, 3 Mand pr. dobb. hl.	14
Kulbæring og Trilning fra Skib til Banevogn, 2 Mand pr. dobb. hl.	8
Kulbæring og Trilning til Plads, 2 Mand pr. dobb. hl.	8
Til en Tredietriller paa Plads indtil 35 Mtr. dobb. hl.	4
Yderligere Transport pr. 12 Mtr. dobb. hl.	4
Winchmand	4
Naar der under Losning til Plads samtidig læsses Banevogn, skal Tredietrillieren ogsaa betales.	
Aflæsning af Kul fra Køretøj til Plads, 2 Mand pr. dobb. hl.	10
Aflæsning af Kul fra Køretøj til Hus, 2 Mand pr. dobb. hl.	12
Aflæsning af Kul fra Køretøj til Hus, 2 Mand pr. 100 kg	8
Kullempning til Grab betales med Timeløn, som er Kulfyldning i Spande, beregnet til 6 Mand pr. Spand, ca 6 d. hl.	174
Stillingsmand og Friholdere pr. dobb. hl, pr.	96
Mand	3 $\frac{1}{2}$
Daglønsarbejde om Bord ved Kolløsning, pr. Time	160
Bygning af Stillads udføres efter Timeløn.	
Læsning af Kul fra Plads til Banevogn pr. dobb. hl.	20

Fabriksarbejder

Beretteren er født 1911. Han fortæller om perioden omkring 1930, hvor det var småt med arbejde, og om det arbejde han fik på Imprægningsanstalten.

Jeg ville gerne ud på Codan og arbejde. For det første var det byens bedste arbejdsplads, og man havde trods alt nogle kammerater fra skoletiden, som arbejdede der, og de kunne tillade sig alt mulig – ja, de havde vel 58-60 kroner om ugen, og det var en stor løn dengang. De havde grammofon og det ene og det andet.

Jeg boede hjemme hos de gamle, og når klokken var fem-halv seks, vågnede min far jo, og så var det med at komme afsted. Man fik denne her tår morgenkaffe og cyklede så ud og stod ude ved porten. Alle vegne hvor der var chance for arbejde, der stillede man sig op, og det første sted en virksomhed begyndte, det var Codan klokken seks om morgenen. På slagteriet, det var ikke noget, det var der ingen der spekulerede over, der var for meget slæb til de penge, der var. Så ved Codan stod man ude i mange, mange måneder, og hver morgen kom direktør Theilgård, han boede i villaen ved siden af, og han rystede på hovedet. Han tænkte »Gud ved hvad fanden de står her efter?«, men han hilste jo.

Hvis det var dårligt vejr, stod der måske kun to eller tre mand, og næste dag stod der måske et par og tyve, men man skulle ind ad bagdøren. Hvis ikke der var noget dér, når han havde gået igennem og rystet på hovedet, ja, op på cyklen – ja, det var helt omsonst, at man kørte derud, men man gjorde det – så kørte jeg ved havnen. Der tog de an til skibene, når klokken var syv. Men der havde de jo en turnus for de

gamle havnearbejdere, de skulle jo igennem. Hvis f.eks. nr. ét havde været ude i to-tre dage på en damper, eller hvad det nu kunne være, og der manglede tre-fire stykker for bundtet, så kom nr. ét ikke ud, før de sidste fire var med også. De kunne komme til forskellige jobs, det måtte de tage som det var, enten de skulle op og måle kul, eller de skulle bære træ, eller om det var kunstgødning, de måtte altså tage, hvad der var.

Men kom der mange skibe, så alle havnearbejderne var ude, så var der en chance, men det var jo ikke ret tit. Ja, man taler om de gode gamle dage, det har forandret sig på den ene og den anden måde. Jeg husker bl.a. engang, jeg kom i et bæresjak på en damper, der kom med kali, som blev skovlet i sække ombord, man fik 100 kg på nakken, ind over kajen, ind midt i pakhuset op i 12 sækkes højde, før man skulle af sted efter næste sæk. Men man røg jo på den, for penge det var alt, både til at støtte de gamle med og så også for sin egen skyld.

Men så en aften da jeg gik nede i Brogade – der havde forretningerne jo længe åben om fredagen – så kom der en, der var formand for De Unges Idræt, mens jeg var dreng, og vi kendte hinanden, for jeg kom stadigvæk i DUI-huset og var med til at hjælpe børnene med læder- og skindarbejde og sådan noget lignende. Så siger han: »Dav Stig, hvad laver du?« »Laver?« sagde jeg, »hvor fanden skulle man få noget at lave fra? Jeg søger med lys og lygte hver dag.« »Ved du hvad,« sagde han så, »jeg tror, at du kan køre ud og snakke med den gamle mester Føns ude på fabrikken, for der er taget en mand fra mig i dag, og jeg kan ikke være alene. Og om han har husket at få nogen, det skal jeg lade usagt, men der er altså en mulighed for, at han har glemt det. Prøv at køre

---

F.o.: Under ledighed var havnen et af de steder, hvor man kunne søge en dags arbejde. Det var nu ikke altid at man fik arbejde på trods af, at der var skibe der skulle losses eller lastes, for de faste havnearbejdere havde fortrinsret.

På billederne ses losning af et skib med cinders. Det var før der blev bygget havnekran, og størstedelen af arbejdet skete ved håndkraft. Først blev tønderne læsset i lasten, de blev hejset op til mændene med trilbørene hvorefter cindersen blev kørt ind på kajen. Her blev den igen læsset på hestevogn og kørt til oplagringspladsen.

F.n.: Uddrag af overenskomst mellem Arbejdsmændenes Fagforening og Køge Arbejdsgiverforening om havnearbejdet. Havnearbejdet var oftest på akkord hvorved man kunne tjene en højere løn end den rene timeløn – og arbejdsgiveren fik arbejdet gjort hurtigere. Derfor skulle hver enkelt arbejde beskrives og takseres. Her ses et lille uddrag af en af de første skriftlige overenskomster for havnearbejderne i Køge, 1925.

derud, du ved, hvor han bor.« »Jamen det er i orden,« sagde jeg, så jeg fløj på nakken af cyklen. Denne her Føns havde nemlig også være formand, dengang de startede De Unges Idræt.

»Goddav,« siger han, »hvad vil du?« »Ja,« siger jeg, »jeg har lige snakket med Hans nede i Brogade, og han regnede ikke med, at du havde fået nogen i stedet for den lyse Einer, du har sendt ned i sprederummet.« »Det var sgu godt,« sagde han, »hvornår kan du begynde?« »Ja, jeg kan begynde med det samme,« sagde jeg. »Nej,« sagde han, »skal vi ikke vente til på mandag – du stiller derude kl. seks,« sagde han. Jeg begyndte derude om mandagen, og jeg tror, at jeg var der i seks uger, så var den sæson forbi, men til 62 kroner for 48 timer, man var lykkelig. Det var på kalenderafdelingen, jeg begyndte, og der skulle jeg komme med materialer til valsen og være med til at bære affaldet fra og så videre. Det var med støbning af rillet gummi og med forskellige slags til at pynte støvlen med, men det varede som sagt kun seks uger, så var den sæson forbi.

Så måtte man prøve igen rundt omkring for at få noget at lave, og der var jeg nogle gange på havnen. Så kom jeg også ned på Imprægneringsanstalten, ham der var formand, hed Bentzon, »den store« kaldte vi ham, han var det meste af to meter, men det mest godmodige menneske. Jeg ved ikke om han havde fået en vis forkærlighed for mig, men han sagde: »De skal sgu bare holde Dem til, for De vil jo.«

Så kom der træ til en af Lillebæltsbroerne, som vi skulle bære i land nede fra havnen, og skæg lavede man engang imellem. Når der kom én med sådan et par lange brædder på nakken, som måske var 8-9 meter, så lagde man en sten ude for enden, så de vippede for ham. Så fandt de ud af, at jeg havde godt af at komme op og lave noget andet, så jeg blev så jaget op i et sjak inde på pladsen og skulle læsse kogte bøgesveller, fuldkantede bøgesveller. Det var, hvor solen stod allerhøjest på himlen, og så var man lukket inde i en svellestak ved en jernbanevogn. Vi var seks mand, en til at få stakken til at rulle ned og fire mand til at bære, og en til at lægge op i vognen, og der var et par af de her, der også gik som løsarbejdere. Og

jeg kom først op i stakken og rev ned til dem, og den første der fik dem på nakken – ja, han fik dem dårligt nok på nakken – så sagde han: »Nå, jeg er skredet, det er ikke noget for mig det her.« Han kunne altså ikke magte det, og den næste han kom halvvejs op på løbebroen op til vognen, så smed han sin, og til alt held var det til modsat side af, hvor vi gik ned fra, så der var ikke nogen, der kom til skade. Så da denne her vogn var fyldt, så skulle jeg så være med til at bære, og jeg kunne godt se, at det var noget slæb, når vi kun var to mand til at gå, i stedet for fire mand, de to var jo gået. Så sagde jeg: »Nu er jeg med til denne her vogn her, men så vil jeg sgu ikke mere.« »For hvad,« sagde ham der var bajs – det var en, vi kaldte for Brave-Peter – »vi sender bud efter to nye mand, vi skal være fire til og rende her, så du skal bare tage den med ro. Næste gang du kommer op i vognen, så kan du hvile dig lidt.« »Jamen, det er da i orden,« sagde jeg, så efterhånden fik man mod på det, og så blev man der.

De der bøgesveller vejede fra 150 pund og opefter, og så var de jo fuldkantede, altså skarpskårne, men det havde jeg fået at vide. Denne her Brave-Peter, som nu blev min sjakbajs, hans datter kom ned med kaffen en dag, og vi havde gået i skole sammen, så hun hilste på mig. »Hvad fanden,« sagde han, »skal du være min svigersøn?« »Nej,« det var da ikke meningen,« sagde jeg.

»Nu skal du se,« sagde han – det var den første dag, jeg var der i sjakket – »det første du gør, du tager en almindelig lille, let sæk, og den lægger du sammen i fire, så den lige fylder det stykke, der skal være på skulderen. Så når du

Losning af træ omkring 1946.

får sådan en svelle på nakken, så lader du den ligge, når du har balancepunktet på den, du må ikke køre med den, sådan at du synes, den ligger bedre der, og den ligger bedre der, så river du al »malingen« af skulderen.« Jeg har aldrig haft hul på min skulder dernede, men jeg har set nogen af de andre, der kom med en mægtig stor dyne, de havde en hovedpude inden under sækken, og det duer altså ikke, skulderen skul-

le være »død«, det var helt blodige sår og materie, når de kom om morgenen, de var helt ødelagte af det her. Så efterhånden så kom man ind i det.

En dag skulle der komme en tankbåd med syre, og »den store« han kommer og piller et sjak ud. Der var den »lille« Ole og mig, ja, vi var fire mand, der skulle ind i syrebeholderen, og mandehullerne havde de lukket op, men det

Havnearbejdere ved lastning af kugleflint omkring 1908.

Arbejdere fra imprægneringsanstalten Collstrup omkring 1920 fotograferet på dækket af et skib, der havde bragt træ til fabrikken.

luftede slet ikke fra de her mandehuller. Nogen af dem ville gerne derind, for der var en krone mere i timen, men jeg var ikke rigtig klar over, hvad det var, for så godt kendt var jeg ikke nede på »svellen«, men nogen af dem havde altså været inde før, og denne her krone, det lokkede noget.

Syre oser man jo af, ligemeget om man har været på pladsen eller man har været inde i beholderen, så man kunne ikke gå hjem om aftenen, uden at man lugtede af karbol. Jeg har vel været inde i ti minutter, så lige pludselig, så sejlede det for mig. Så var der en, der sagde: »Hen til et mandehul og få noget frisk luft,« i løbet af et øjeblik så var man klar igen. Man skulle gå og træde i det her bundfald, der havde lagt sig ligesom sand, og så når man gik og trådte i det, så blev det flydende igen, og det skulle altså ud, før de kunne få den nye ladning ind. Nå, jeg begyndte at jukke lidt igennem, men der gik et øjeblik, så tænkte jeg, nej, så forsvinder jeg, for ligge her og flade ansigtet

ned i alt det dér, det skal du li' godt ikke nyde noget af. »Jeg skrider,« sagde jeg til dem. »Årh, det kan du ikke.« »Jamen, det kan sgu ikke nytte noget det her.« »Jamen, det er i orden,« sagde de, »vi får nok bud efter en anden.«

Nå, jeg kom lige udenfor mandehullet, så kom »den store«, så siger han: »Hvad laver De?« »Jeg er på vej hjem.« »For hvad,« sagde han. »Jeg kan altså ikke klare det der.« »Det kan ikke være rigtigt,« sagde han, »sådan en stor kraftig gut.« »Ja, det kan godt være, men jeg er altså blevet svimmel to gange indenfor ti minutter, det duer ikke.« »Det kan jeg ikke forstå,« sagde han, »for den »lille« Ole, han kan gå derind.« »Ja, det må den »lille« Ole sgu om,« sagde jeg, »det kan jeg ikke.« »Og ovre i søsterfabrikken ovre i Horsens, dem der har astma, de starter om morgenen med at snuse i det der.« »Ja, men jeg har hverken astma eller noget.« »Jamen, De skal ikke hjem,« sagde han, »vi har brug for Dem, der mangler to

F.o.: Imprægnerede sveller aflæsses.

F.n. tv.: Arbejder med bærepude på skulderen, som det omtales i artiklen til at lette arbejdet med at bære de over 100 kg tunge og skarpe træsveller.

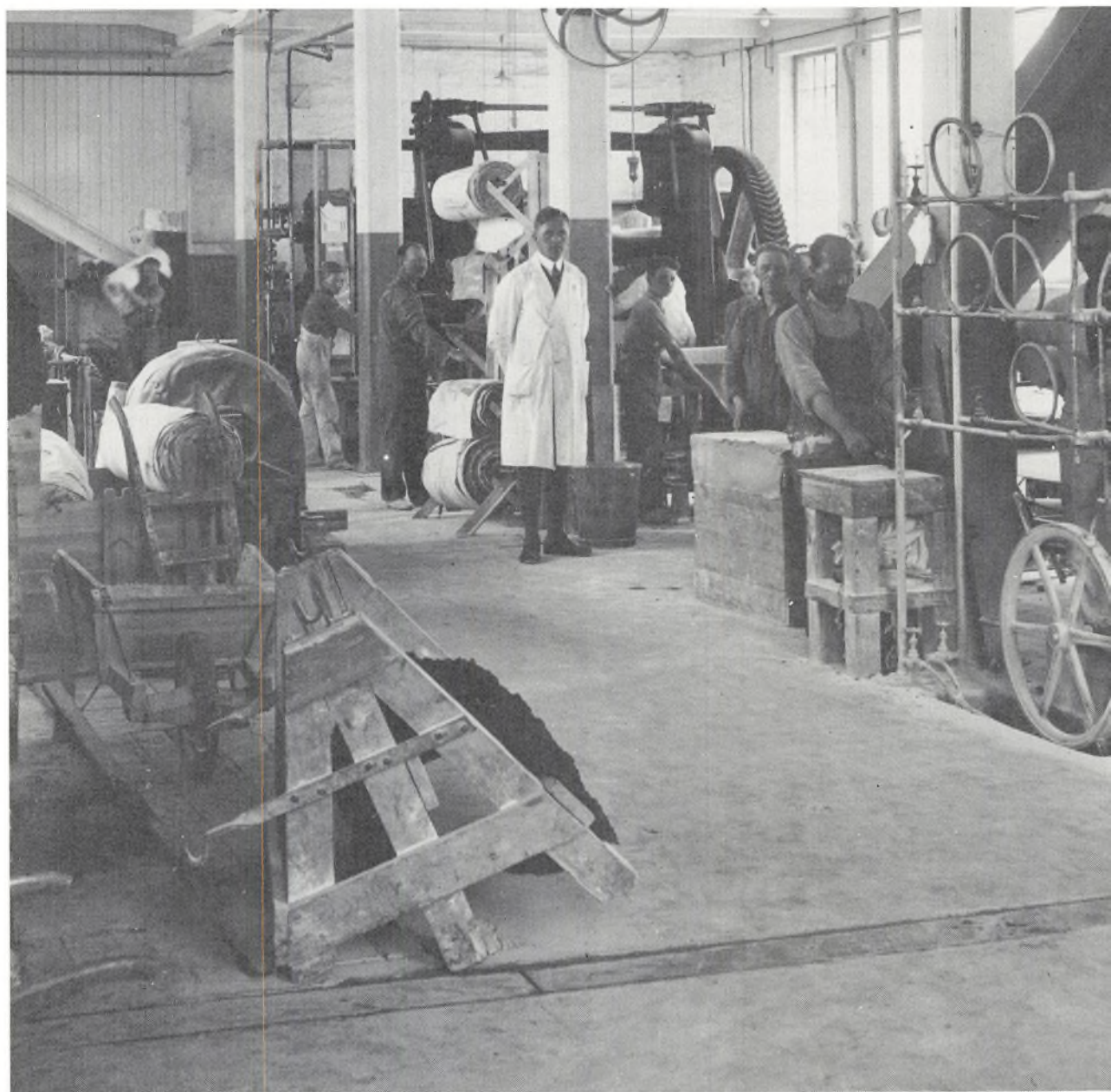
F.n. th.: Losning af sveller.

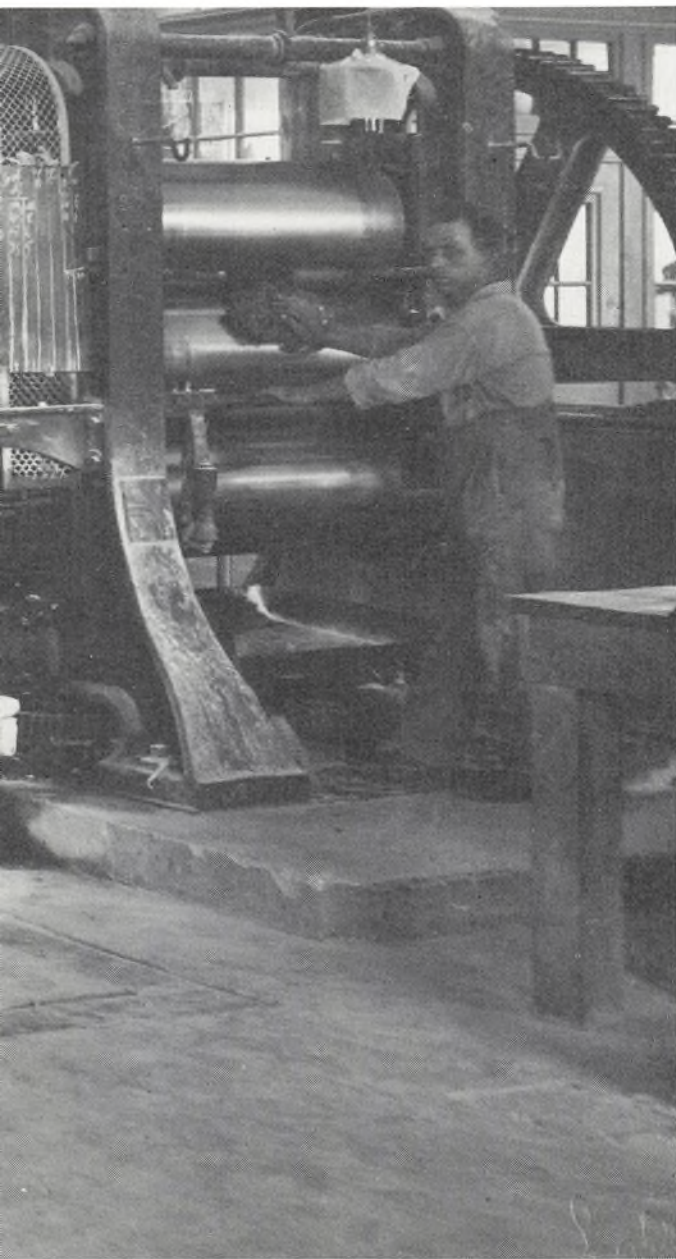
mand ude ved høvlen.« Når de fik kævler, skar de dem selv. Det var noget utidigt noget. I den ene ende, der var den måske ikke mere end få tommer, og i den anden der kunne den så være måske på 1½ meter, så det var altså noget tosset noget. Men det var noget, der blev skåret ud, så kunne arbejderne købe de her stumper hjem til.

Men så begyndte sæsonen jo igen på Codan, og så kom der bud fra fabrikken, hvad jeg blev meget forbavset over, men mester Føns sendte altså bud, hvis jeg havde lyst. Så var jeg i gang

med »den store« dernede. Så siger jeg: »Jeg har altså fået bud fra Codan.« »Hvad vil De?« sagde han. »Ja, jeg kan hurtigt se, hvor jeg tjener mine penge bedst,« sagde jeg. »Det er da i orden,« sagde han, »men hvis De bliver fyret igen, kan De roligt komme, jeg kan bruge Dem altid.« »Det siger jeg tak for,« sagde jeg. Så var jeg derude i tre måneder. Det var stadigvæk kalenderafdelingen, man hørte jo altid til den afdeling, man nu engang var på og forlod. Så først næste år igen, da sæsonen begyndte, så har jeg været der siden.

Kalenderafdelingen på gummifabrikken Codan ca. 1928, hvor artiklens forfatter efter flere år får sit ønske opfyldt: fast arbejde.

Slakteriarbejder

Beretteren er født 1893. Han fortæller om arbejdet på Køge Andelssvineslagteri.

Da jeg startede på slagteriet, blev grisene stukket i levende live – uden bedøvelse. Det var almindelige slagteriarbejdere, der gjorde det. De skulle bare læres op til det. Det var et meget betroet job at stikke en gris. Den skulle stikkes meget bestemt; hvis den blev bovstukket, så gik blodet op i brystet på den, det måtte det ikke. Sådant en kniv, som stikkeren har, det er en spids dolk med skær på begge sider. Den må ikke lave mere end et lille hul; så lille hul som muligt. Jeg har bare lige prøvet og stukket en kniv op, og blodet rendte af, men aldrig stået ved det, og det havde jeg heller ikke lyst til. Det var et svinearbejde, et forfærdeligt svindarbejde, tillige med ham, som hængte grisen op. Der var jo en, der slog kæden om bagbenene på grisen og så hængte den op, så hang den jo oppe der med hovedet nedad.

I første omgang, da jeg kom på slagteriet, var jeg lidt med i saltkælderen. Det var der, hvor bacongrisene, Englandsflæsket, blev saltet. Der skød jeg dem ind til dem, der saltede og sørgede for, at der kom salt ind til dem. Man havde sådan en trækvogn til at køre saltsækkende ind på og så skubbede dem fra kølerummet og ind i saltkælderen, men det varede ikke længe. Jeg kom til at »skrabe sort«.

Der var én, der stak sener ud og så satte jernet, hængejernet, som grisen hang i og satte det i bagbenene, og så blev det hængt op på glidestangen. Så gik de derfra ind i svideovnen, sådan på en ca. otte-ti sekunder var en gris svedet, så kom den ud. Så var der en mand, der stod med en kost med sådanne nogle stålfjedre i og vaskede det sorte af dem, og så var vi en seks stykker, der skrabadede, håndskrabadede dem med en kniv og skrabadede dem helt hvide, alt det sorte blev skrabet af. Der var jeg med på det hold. At skrabe sort det var under slagtningen. Så dagen efter at man havde skrabet sort, så skulle grisene skæres til, disse her bacongrise. Skinkebenet skulle skæres af, og halsbenet og

bovbladet skulle trækkes ud, og da skar jeg skinkebenet af i nogle og tredive år. Der var stillet borde og sådan rundt omkring i det her nedskæringslokale, og der var så to mand, der gik hen og tog grisen ned og lagde ned på bordet. De tog den på ryggen – de hang jo op i hængejern – og der tog de dem ned og lagde dem på bordet til os. Da var mit arbejde, det var at skære skinkebenene af, altså dem skar man og så savede af med håndsav.

Der var én dernede, som drak meget brændevin, men han kunne godt gå dernede med en god brandert på og alligevel arbejde. Han havde aldrig fat i en kniv eller en sav, han havde grisen på ryggen, lavede ikke andet end sådan noget, og når vi skar ned, ja, det kunne dreje sig om 5-600 grise, som vi skar ned på en formiddag, og det var han med til at lægge ned på bordet, som vi så arbejdede på, og så tage dem og bære dem ind i kølerummet. Vi kunne, på

hvad tid af dagen det skulle være, spørge ham ad: »Hvor mange har vi nu skåret ned?« det vidste han på en prik.

Det var jo specialist-arbejde meget af det dernede. Jeg kunne lave det hele dernede, jeg har prøvet det alt sammen, men det er nærmest ved sortskrabningen og ved skinkebenene, jeg har stået. Men man kunne sætte mig til hvad som helst. Det var kun, hvis man var henne og løse én af, mens han skulle ud og have sig en smøg eller skulle på wc, så gik man hen og løste ham af.

Til at begynde med var det Englandsflæsk; det var det slagterierne er anlagt på. Det var det store parti bacon, der gik til England, og der blev fire sider, to grise, de blev sat ind, de blev lagt ind i hessian og så syet sammen i hessian, det er sådan noget sækkelærred. Det fik vi jo så på ryggen og så ud og smide det ind i jernbanevognen. Så var der tre mand, der tog disse

De ansatte på Køge Andelssvineslagteri 1897. Fotografen har fået dem til at tage deres arbejdsredskaber o.l. med ud til opstillingen. Slagteriarbejderne i produktionen i de tre bageste rækker med save, knive, skrabejern; bødkeren foran th. ved siden af kontorfolkene med deres hovedbøger. Selv rottehunden under bænken er kommet med i opstillingen.

baller og stablede dem op inde i jernbanevognen. Der kom jo sommetider en syv-otte jernbanevogne ind på sporet, og det var oppe i den ende her, at vi fik »ballade«. Så når de første vogne de blev fyldt, så skulle vi jo længere derned ad, så var der jo langt at gå og bære dem. Vi havde dem her på skulderen, og der var altid noget luge, der stod i dem. Det løb ned her på skulderen, det var saltlage med salpeter i, og indtil man blev båret til, så gik der hul på skulderen, på skindet her.

Der var jo ikke asfalteret vej at gå på dengang. Der blev lagt skærver på, og bønderne, der kom kørende med hestekøretøjer dengang, kørte jo vejen til, sådan så den blev nogenlunde at gå på. Men til at begynde med, da gik vi i skærver. Vi havde jo højklampede træsko på for ikke at gå og blive alt for våde om fødderne. Der var træklamper under træskoene, det var disse her franske træsko, man brugte. De fleste var stærke nok til det. Min ryg var altså knap nok stærk nok til det i længden, der kunne jo gå en hel dag, hvor man skulle gå og bære, det var altså for hårdt.

De fleste fik gigt. Man gik fra en slagtning og blev varm, og så kunne man omgående blive sat ind i et kølerum, og det var jo ikke sundt og komme fra en varm slagtning og være svedt og så komme ind i et kølerum. Senere, men der gik mange år, da måtte man så vente en halv time og så skifte tøj, hvis man ville, inden man gik ind i kølerummet. Jeg har kendt så mange, som var så fulde af gigt, så de kunne overhovedet ikke røre lemmerne. Men altså, de gik dernede, indtil de så blev så gamle, så de ikke kunne mere. Der var ikke noget, der hed 67 dengang. De blev bare ved, så længe de kunne, der var ikke noget at snakke om der. Vi arbejdede ikke på akkord, men vi kunne ikke præstere mere, end vi gjorde alligevel. Der er nogen pladser, hvor der kun er en mand. Han kan let blive overlæsset, men der er for lidt arbejde til to mand. Sådan var det altså, men der var aldrig nogen som helst akkord dengang. Hvis mesteren sådan stod og kiggede, der var jo ingen, der ville være bagefter, det ene trykkede det andet frem.

Den gamle mester sagde ikke noget. Da han gik af, fik vi så den største laban, der kunne gå her på jorden. Det var det mest ubehagelige

menneske. Det var jo specialistarbejde det meste af det; der var man vant til at stå, og det kunne man lave fuldkommen rigtigt. Men hvis han kunne sætte en mand hen, hvor ikke han kunne vinde med, så kunne han stå og grine af ham og gå hen og sige: »Ja, det der, det kan man ordne, mens man læser avis.« Han var aldrig rigtig slem ved mig, jeg kunne altså mit arbejde lige så fint, som det skulle laves. Men der var nogen, han altid var på nakken af.

Jeg kan huske engang, at jeg og en til, vi var oppe og øse noget benmel op i nogle sække, vi havde selv destruktion dernede før i tiden. Så var vi blevet færdige med at øse op i sækkene, og så vidste jeg, når vi kom ned, så spurgte han jo mig ad, hvor mange sække det var. Men så kom han selv listende op ad trappen, og min makker havde sat sig på sækkene. Det havde jo ikke spor at sige, for vi var færdige med arbejdet, jeg gik bare og talte sækkene op, da han så kom op, og så han sad dér: »Er De træt, er De træt?« sagde han så til ham, og blev ved med at følge ham hele dagen og genere ham, fordi han bare lige havde sat sig. Det betød jo ikke spor, fordi han sad dér, mens jeg talte sækkene op, men sådan en laban var han.

Vi fandt os i hans luner til at begynde med, fordi der var jo ikke noget arbejde. Han kom i slutningen af 30'erne, og der var jo ikke noget at lave nogen steder. Der var jo altså nogen, der rejste, nogen kom ud på Juncker, og nogen kom på Gummien. Han kunne fyre en dag, hvad det skulle være af fyringer, og ellers sende bud efter dem én eller to dage efter, han var altså sådan en konge.

Vi gik fra ham to gange – vi nedlagde arbejdet. Så blev der sagt til ham fra direktionen: »Hvis det sker en gang til, så er det Dem, der ryger ud.« Og vi havde tit vores forbundsformand, P. Mann Jensen, hernede når der var ballade, men der var ikke noget, der bed på ham. Der var en gang, han forlangte, at de skulle blive ved med at stikke grisene lige til middag, men inden vi så fik dem igennem hele gangen, så blev det langt over middag, det sagde vi: »Det vil vi ikke gå med til, de skal hæve sådan med at stikke grisene ved halv tolvtiden, så kan vi få hele historien igennem,« det sagde vi til ham flere gange. Han troede, at det gik meget stærkere på den anden måde, men så var

der en dag, så gik vi fra dem, og lod grisene hænge, og når de har hængt et stykke tid og ikke er skåret op og indvoldene taget ud, så kasserer dyrlægen dem. Vi gik jo så hjem til middag og lod grisene hænge, da vi så kom ned efter middagen, så kasserede dyrlægen grisene, det var ikke så få grise. Det var jo en gal en for ham at lave selvfølgelig, det fik han jo en ordentlig balle for. De blev destrueret; selvfølgelig fik de destruktionspengene for dem, men det var ingenting.

Vi var alle medlem af fagforeningen. Der kunne skam ikke være nogen dér, som ikke var medlem. Vi havde altså nogen, det kneb jo med, at de ville betale kontingent, eller de drak for meget, så der ikke rigtig var penge, men så blev der jo så sagt: »Nu må du blive hjemme, eller også bliver vi andre hjemme,« så måtte han jo ind på kontoret og låne til fagforeningen. Det ligger jo længere tilbage, det foregår jo slet ikke i dag, men til at begynde med – min far var kasserer – da fagforeningen blev startet i 1895, der var altid nogen af de gamle, de kunne ikke tænke sig at komme i fagforening, og dem kneb det med, at de ville betale. Far havde en farlig ballade med dem, inden han fik pengene ind, for det skulle han sørge for, og det kom de selvfølgelig også, men det varede jo længe, inden de besindede sig til at give kontingentet.

Der var én, der gik og passede have og sådan noget. Han passede også direktørens høns, og de skulle gå ind igennem en kanal for at komme ind i hønsehuset, og der var en gang, at han ville have fri. Så sagde han til fyrbøderen – fyrbøderen skulle derned alligevel og passe maskiner og – »Kan du ikke lige lukke for hønsene i aften, for jeg har ikke tid, jeg har noget andet jeg skal.« Da han så kommer og skal lukke for hønsene, så er det dårligt, de kan komme ind i denne her kanal, de skulle igennem, den sidste den kunne sådan lige være der, så han smækkede lemme ned og lukkede. Men der var en lem inde i den anden ene af kanalen, og der havde en af direktørens døtre være nede og fange hanekyllinger, så havde hun lukket den inderste lem, så sad alle hønsene i denne her kanal, og der blev de jo kvalt. Det blev direktøren jo tosset over – se det var jo datteren, der skulle have haft skideballen – men det blev

Pølsemeisteren og medhjælperen på slagteriet ca. 1900.

ham, som skulle passe dem, der fik skideballen, og det blev forlangt, at han skulle betale disse her høns; det var nogen dyre høns tillige med. Så sagde vores slagtermester: »Det gør ikke noget, nu giver jeg alle arbejderne tre overtimer, og så betaler de dig, og så betaler du for hønsene.« Det var altså den gamle slagter-

mester Anders, der lavede det nummer, for det skulle ikke gå ud over den mand, som var uskyldig.

Se der var jo visse tider på året, hvor der var meget at lave, f.eks. til maj-dag, der skulle bønderne skaffe penge til betaling til karlene og pigerne, da væltede grisene jo ind. Da havde vi alt for meget at lave og fik meget overarbejde. Men dernede, hvis der ikke var for meget at lave, så blev vi ikke fyret, så gik vi og kalkede og malede, der var jo meget, der skulle holdes rent sådan et sted. Men når der var travlt, så blev der heller ikke taget nogen ind, så tog vi det på overtid. Det var ellers arbejdstid fra kl. 6, men det var tit, vi mødte kl. 5, når der var rigtig travlt, og så arbejdede vi til kl. 9-10 stykker.

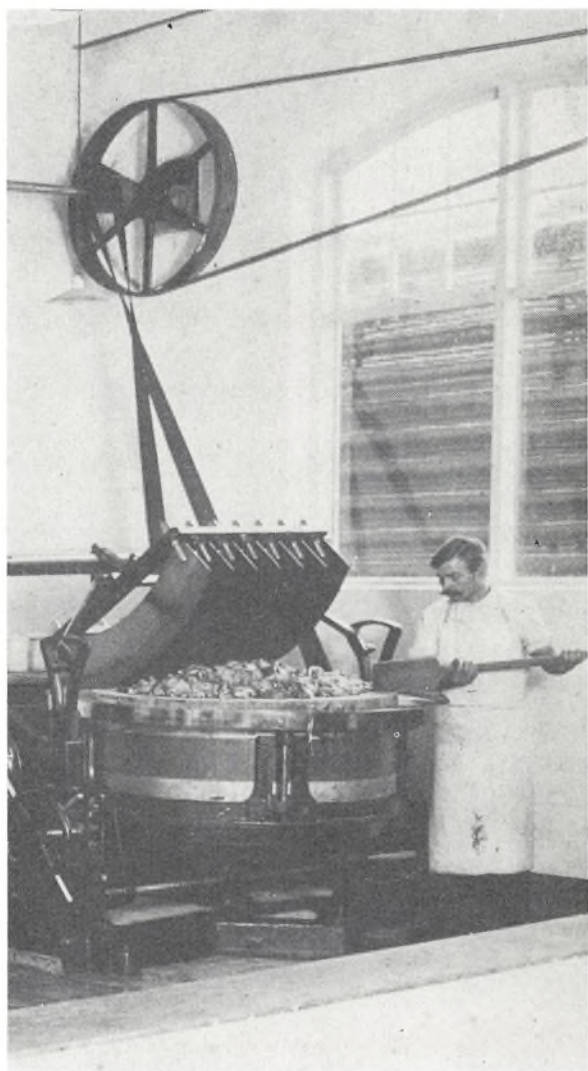
Da jeg begyndte, da var den normale arbejdstid fra kl. seks til kl. seks, men så havde vi en halv times frokost og 1½ times middag. Så gik vi så ned, det var vel omkring i tyverne, og var der så ikke længere end til kl. fem. En halv time gik der fra, så havde vi en times middag. Da slagteriet startede, da var det normalt med 1½ times middag. De ville hellere hjem og have 1½ time, de boede her i byen alle sammen, så godt som, sådan så de nemt kunne gå hjem og spise varm mad og få en middagslur, det var de interesseret i. En tyve minutter kunne vi da sagtens ligge og hvile os i, det kunne vi da nemt, da vi kun havde en time. Da vi havde 1½ time, var der jo god tid til hvil. Så begyndte vi at få nogen, der kom ude fra landet af, de var ikke interesseret i det med den lange tid, så til sidst gik det ned på en halv time. Så kunne vi ikke nå at tage hjem, nej, men se, jeg har ikke været nede på en halv time, det var først efter, at jeg er kommet dernede fra, de kom ned på en halv time, men så havde de jo sådan et hvil ind imellem på en ti minutter, hvor de skulle på pissoir eller have sig en smøg, have en tår kaffe, hvad de ville.

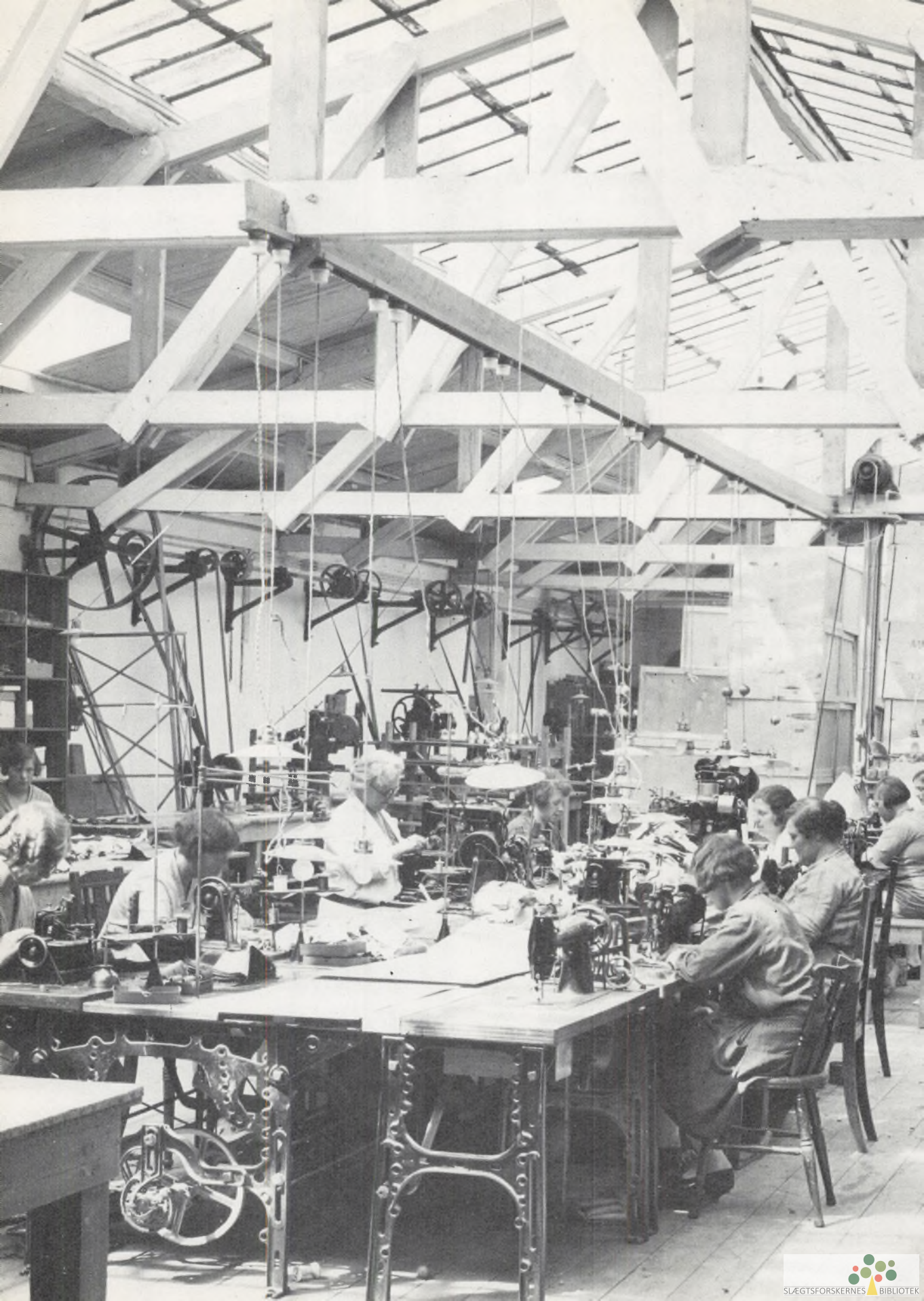
Se i min tid, da vi gik med træsko på, og så havde man gamascher, for ikke at vi skulle blive alt for våde om benene, men disse her gamascher var jo noget værre noget at have på. Først da vi fik gummistøvlerne med træbunde i, så var vi altid tørre om fødderne. Der fik vi penge til at kunne købe disse her støvler, men der var nogen, de købte jo gummistøvler, men

det var nogen forfærdelige nogen at gå med dernede. Når vi havde slagtet eller skåret til en halv times tid, så var gulvet så fedtet, så kørte de jo sådan omkring på gummistøvlerne. Os som gik med træbunde med klamper under, vi kunne bedre stå fast, men sådan var der nogen, de ville hellere have en bajer, end et par gummistøvler, de holdt jo meget længere end et par gummistøvler med træbunde i.

Og så fik vi båndet. Ja, det var en stor lettelse. Man blev fri for at bære, det må man sige, det var en lettelse, men dette her med at båndet det kom, det kørte jo så stærkt, så vi sådan kun lige kunne nå og gøre grisen færdig.

Slagteriarbejder ved maskine ca. 1900. Remtrækket førte kraften til maskinen fra slagteriets dampmaskine.

Fabriksarbejderske

Beretteren er født 1906. Hun fortæller om, da hun ophørte som tjenestepige og kom på Gummifabrikken i begyndelsen af 1920'erne. I en periode var hun tjener på »Forsamlingsbygningen« omkring 1931.

Jeg var i huset i København dengang, men det ville jeg altså ikke mere. Jeg kunne tjene flere penge på gummifabrikken, og så havde jeg mere fri og kunne selv bestemme farten. Så havde jeg en svigerinde derude, hun skaffede mig ind. Jeg havde været i huset som sagt, og når jeg skulle klæde om der, skulle jeg altid have sort kjole, hvidt forklæde og hvid krave på og hvide manchetter. Og da jeg kom den første dag på fabrikken – ja, jeg husker det så tydeligt – jeg mente, at jeg skulle da være lidt pæn. Så jeg tog min sorte kjole på med alt det her hvide på – jeg havde da heldigvis ikke fået hvidt forklæde på.

Men det varede da ikke mere end den dag, så fandt jeg da ud af, nå, jeg måtte hellere have lidt mere almindeligt tøj på – hold da op. Og så var jeg jo vant til, at herskabet sagde: »Helga, vil De ikke være så venlig at...« og så videre, den tone anvendte man. Da jeg kommer derud, så sagde jeg jo »De« og »frøken« til dem, og de gloede på mig. Nå, så havde vi jo også madpakke med, og det havde jeg selvfølgelig også. Så da vi skulle have frokost, så satte jeg mig for mig selv. Så var der en, der hed Henny, hun var nu så slagfærdig, og et par stykker til. Jeg kunne se, at de sad og snakkede om mig. Åh, jeg blev mere og mere flov over, at jeg sad der alene. Jeg tænkte, hvad skal jeg gøre af mig selv. Så gik der et par dage med det der. Jeg sagde stadigvæk »De« og »frøken« til dem, så de var ved at dø af grin over det; det var dus og så på fornavn selvfølgelig. Så endelig siger hende der Henny til mig en dag: »Ved du hvad Helga, du skal altså ikke sige »De« og »frøken« til os, det gør vi ikke herude, og så

må du gerne komme hen og sætte dig og spise din mad sammen med os.« »Ih, tak,« sagde jeg, »det vil jeg da gerne, men jeg ville jo ikke trænge mig på.« Der gik ikke mere end sådan en halv snes dage, så var jeg accepteret derude. Jeg fandt da hurtigt ud af, at sådan skulle det da bare være. Der blev et farligt grin ud af det, og det måtte jeg høre for en overgang, men sådan er det jo. Når man er vant til at komme fra noget, som er på en hel anden måde. Jeg havde jo aldrig været på fabrik før, og så kigger man jo lidt, lige når man kommer ind.

I starten mødte vi klokken syv, men så skulle vi vistnok arbejde til klokken fire. Da havde vi en times middag kl. halv tolv til halv et. Der kørte jeg hjem og spiste. Da boede vi ovre på Strandvejen, så det var langt at køre, og det skulle jo gå stærkt. Jeg kan huske, at vi spiste varm mad, for det ville min far have. Sommetider når vi kom hjem, var maden så brændende varm, og vi skulle skynde os af sted igen, så fik man jo næsten ikke noget. Vi må da også have holdt nogle kaffepauser – ja, det gjorde vi da også, det tog vi vist ikke så højtideligt dengang.

Så da transportbåndene kom, blev arbejdstiden lavet om. Der blev så lavet hold, første og andet hold. Arbejdstiden blev så fra seks til to og fra to til ti. Så blev pauserne også lagt fast. Vi havde fem minutter kl. otte, og så havde vi den store pause kl. ti, tyve minutter, og så havde vi fem minutter kl. tolv. Så kan jeg ikke huske, om vi sommetider stjal fem minutter kl. et, det har vi nok gjort, men det måtte vi altså ikke. Det kunne også ske, at vi skulle arbejde over en time eller to, så man ikke kom hjem før langt henne på eftermiddagen. Det kom de og sagde sommetider lige inden vi var færdige kl. to, når vi var på det hold der fra seks til to: »Du kommer til at tage et par timer til.« Ih, jeg kunne ikke fordrage at arbejde over, jeg vidste da ikke noget værre end det.

Jeg har også arbejdet om natten derude, det var dog kedeligt. Og fra kl. to til ti har vi arbej-

Systuen på gummifabrikken Codan ca. 1928. Gummifabrikken var byens helt dominerende kvindearbejdsplads. På systuen, hvor overdele til gummisko blev syet, kom artiklens forfatter første gang i forbindelse med fabrikslivet. Her var omgangstonen mere ligefrem, end den hun var vant til fra sin tid som pige i huset.

Køkkenet i Teaterbygningen 1932. »Bygningen« var byens samlingssted og ofte havde de ansatte travlt med at lave mad og servere for gæsterne. På billedet er det dog lykkedes fotografen at få samlet nogle af personalet under et af de store politiske møder, der dengang afholdes under valgkampe.

det, det var meget godt, men man havde jo sin aften derude. Man kunne ikke lave sådan noget særligt derhjemme, når man skulle være derude, så det var ikke så godt, det brød jeg mig ikke så meget om. Når jeg f.eks. mødte kl. seks en uge, så næste uge så skulle jeg møde kl. to, det var de forskellige hold vi kom på. Det var vores direktrice, der bestemte, hvad hold man skulle være på. Det kunne vi ikke sådan selv bestemme. Det vil sige, vi kunne spørge, om vi kunne få lov til at komme på det hold dér, og om vi kunne få lov til at bytte, hvis vi skulle et eller andet. Men det var ellers lagt til rette, at de bestemte, og det måtte vi altså bøje os for.

Sådan var det også, når nogen skulle fyres.

Så kom mesteren og sagde til en: »Der er ikke mere arbejde, og nu skal De altså ikke komme i morgen, De er fyret for et stykke tid.« Hvis det nu gik ned i produktionen med skoene, så blev det jo regnet ud sådan, at dem der blev tilbage, de kunne tjene en ordentlig ugeløn. Derfor blev der ind imellem fyret nogle, og der var jeg da imellem engang. Jeg tror nok, jeg protesterede, fordi jeg havde været der så længe, og skulle man regne med sin anciennitet, så skulle jeg altså ikke fyres dengang. Det protesterede jeg imod, og så fik jeg lov til at blive. Så kan jeg ikke huske, om jeg blev flyttet til noget andet, men jeg fik altså lov at blive der. Sådan kunne der godt være sådan lidt ind imellem, som man ikke syntes så godt om.

Vi havde en kvindelig mester, og hun var meget skrap. Vi skulle rydde op ved vores pladser; og vaske bordene af og hylderne under, inden vi gik om lørdagen. Så en dag sagde hun til mig på sit svenske: »Ni er det største svin, der kan gå på Guds grønne jord.« »Hvad vil det sige?« sagde jeg, »jeg har da ryddet op hos mig.« »Ja,« sagde hun, »det var ikke hende, der stod der, det var altid den anden.« »Jamen, det er det også, det er hende fra det andet hold,« sagde jeg, »det er ikke mit, der ligger der.« Men sådan kunne hun godt sommetider være. Hun kunne være fræk, som jeg ved ikke hvad. Så kan jeg huske én, der stod inde ved transportbåndet. Hun var ellers meget pæn, og hun var jøde. Så havde hun fået trukket sine tænder ud, fordi hun skulle have nogle nye tænder, og så gik der et stykke tid, inden hun fik dem. Så sagde den gamle der - vi kaldte hende tit for den gamle - »Ih, hvor er Ni grim,« sagde hun, »hvor er Ni grim.« Så svarede jyden: »Har De set Dem i spejlet i dag til morgen?« Så havde hun ikke mere at skulle ha-

ve sagt, så gik hun. Men det kunne hun altså godt li', når man var fræk overfor hende. Hun skulle bare have samme konfekt tilbage, så var der ikke noget. Men sådan i det store hele, så var hun da meget flink.

Så fra 1931 var jeg to år på »Teaterbygningen«. Jeg har nok været fyret derude fra gummifabrikken. Så gik jeg hjemme et stykke tid og havde ikke noget. Så kom restauratøren i mit hjem, så ved jeg ikke, hvordan det kom sig, men han var derude engang, og der manglede de altså én til at servere for pensionærerne og passe den daglige forretning, om ikke det var noget for mig. Det vidste jeg da ikke, for det mente jeg da ikke, at jeg kunne. Nu har jeg aldrig været sådan særlig ferm til regning, og det vidste jeg da, at jeg skulle da kunne regne inde i restaurationen. Men jeg sagde da ja til det, og det gik også meget godt. Der var jeg i to år, men du forbarrende, det var både nat og dag og helligdage altid, at man skulle arbejde, så blev jeg da ked af det. Men der skete så meget dernede. Der havde vi sommerteater dengang.

Billedet er fra slangeafdelingen på gummifabrikken ca. 1928. En af de afdelinger, hvor der arbejdede mange kvinder.

Galochehallen på gummifabrikken ca. 1948. I denne hal monteredes sko i vintersæsonen og støvler i sommersæsonen. Det foregik ved transportborde, der befordrede de bearbejdede ting videre til sidemanden/kvinden. Tidligere havde hver enkelt arbejder i hallen skullet samle skoene eller støvlerne selv fra sål til overlæder, men nu var man overladt til at gøre en enkelt af de ca. 20 forskellige delfunktioner. Herved blev produktionen større så lønnen kunne hæves, men samtidig blev arbejdet også mere ensformigt og man blev underlagt transportbåndets tempo.

Åh, gud vi havde så meget skæg med det, vi kom op på scenen, og vi rendte over hele huset, når de var der, men det var meget skægt.

I køkkenet havde vi en kogejomfru. Hun kunne godt tage nogle bajere, men hun kunne lave mad, og hun kunne vaske op. Jeg kan huske engang, at vi havde en stor fest dernede. Der skulle hun skære brød, og hun stod og skar brød på denne her brødmaskine, og det var hak, hak, hak. Så fik hun fingeren ind, og snittede hele enden af fingeren. Så måtte de jo have fat i doktoren, for blodet stod jo i en stråle op af hendes finger. Det var den gamle

Schaumborg-Møller, der kom; det var sådan en fin gammel læge. Så siger han til hende: »Har De ikke enden af fingeren?« »Næ, den har jeg sgu smidt ned i kulkassen,« sagde hun. Ja, hun var en rå børste, men de pillede denne her finger op, og den blev rensset, og så blev den syet på. Nej, hun var streng, det skal jeg love for. Han forbandt hende, og sagde til hende, at nu måtte hun ikke røre ved noget mere, for det kunne hun altså ikke. Og så var hun altså sådan, når der var noget – hun var jyde – så kom hun altid med det udtryk: »Årh, vil du ikke skie«. Det skulle hun nok selv bestemme, og

hun begyndte at vaske op med det resultat at hele forbindingen røg af.

Så kom jeg tilbage til gummifabrikken og blev der så siden. En søndag aften sad jeg ovre i »Landsbyen«. Så kom tjeneren ind, da vi ikke skulle have noget – ja, for vi skal tidligt op i morgen. »Det er sgu ligemeget,« siger han så, »gummien brænder.« »Hvad siger du,« sagde vi til ham, »det er da løgn.« »Næ, det gør den sgu,« sagde han. Så skulle vi ud og se, og så kunne vi se hele det her brandskær. Men da vi så kom derud om morgenen, sikke der så ud, det var væk alt sammen. Og så var der nogle af mændene, de blev sat i arbejde med at rydde op. Det blev bygget op på seks uger; der var fart på. Men så skulle vi jo have noget understøttelse, og så til at begynde med, der kom vi vist derud allesammen, og så stod vi ude i gården. De havde lavet sådan en revne i ruden for nede, der kunne vi lige stikke kortet ind, så fik vi vist syv kroner om ugen derudefra.

Dengang var der sammenhold på fabrikken. Der skulle ikke være en, der trådte alt for meget ved siden af, så fik de altså noget at vide. Jeg kan huske engang hende her, hun boede her på Norgesvej – det var også inde ved transportbåndet. Vi arbejdede om aftenen, og så det her bord det kørte simpelthen så stærkt, så der var ingen, der kunne følge med. Vi lavede nogle små støvler, som vi kaldte for japanere, de blev lavet fra nr. 20 af, sådan nogle bitte små med skaft, der ikke var ret langt, de blev lavet op til nr. 34. Og det her bord kørte så stærkt, de skulle lave så mange, for at kunne tjene noget på det. Engang imellem knækkede kæden, som trak vognene. Så var der nogen, der havde fundet ud af, at hvis de nu kunne stikke noget ind i denne her kæde, så kunne det jo godt være, at den knækkede, og det gjorde den et par gange.

Så hende her – hun var sådan lidt slesk overfor mesteren – så havde hun da fundet på at fortælle hende det, og det havde vi andre fået at vide. Årh, det skulle hun aldrig have gjort. Hun blev fulgt hjem med fuld musik lige til døren. Vi var så mange, og jeg var da også med, og vi kørte derudefra klokken ti om aftenen. Dengang var der ikke nogen viadukt, der var der jernbaneoverskæring, så der blev lukket led for dér på landevejen på begge sider, når

toget kom. Og det kom der ved ti-tiden, så måtte vi jo stå og vente, men til alt held var hun ikke kommet over, for så havde vi ikke kunnet følge hende hjem. Hun var på den side der fra fabrikken af, så der stod vi jo hele flokken, og hun fik så meget at vide om, hvordan hun var, det skulle hun sgu ikke bryde sig om og alt det her. Da så leddet var lukket op igen, så kørte hele flokken, og hun blev fulgt lige til dørs. Hun fik at vide, at næste gang så fik hun fand'me nogen af en pisk, hvis hun ikke opførte sig ordentligt, hun skulle ikke bryde sig om at sladre. Sådan var det altså dengang, det tåltes altså ikke, at man gjorde det.

Man skulle ikke sladre om sine arbejdskammerater, det gik altså bare ikke, så blev man hængt ud som en af dem dér, der bare fedtede og sleskede. Jeg har nu aldrig sladret om mine arbejdskammerater, det kunne jeg ikke tænke mig at gøre. For det første vidste man, hvad det kostede, og for det andet var det sådan noget, man ikke gjorde. Men der var ikke noget, der hed pauser, og gå fra transportbåndet, det kunne ikke lade sig gøre, for vognene kørte hele tiden, og man skulle være der. Hvis man skulle på toilettet, og der ikke var nogen afløser, så måtte man sige til sin sidemand – toilettet var jo langt pokker i vold derovre – »kan du så ikke lige tage et par støvler for mig?«

Men det kunne man jo ikke, for vi var allesammen spændt for, det gik fra den ene til den anden, så det kunne man faktisk ikke. Så kunne man risikere, når man kom tilbage, så lå der en dyngesko på bordet, det var skrækkeligt. Og så rende med de her store læster. De største, jeg tror sørme, de vejede op til 7-8 pund stykket, det var nogle store tunge kammerater, vi lavede jo herrestøvler også. Så kunne man næsten ikke få arbejdet sig op, når man kom tilbage. Men så når der var nogen, der var lidt hurtigere til det, så kunne de godt tage en støvle for en. »Nu skal jeg sgu nok smøre den,« sagde de så. »Nå, jamen det er da i orden,« så hjalp det jo lidt, og så måtte man jo så gøre gengæld en anden gang, hvis man kunne det. Så i det store hele, så var der da meget godt kammeratskab, det kan man ikke sige andet. Der kunne godt være nogle imellem, der ikke var lige så gode, men så måtte man jo holde sig lidt på afstand, men sådan er det vel allevegne.

Vejmand

Beretteren er født 1906. Han fortæller fra sit arbejde for Roskilde amt fra slutningen af 1930'erne.

I 29 år var jeg fast ansat hernede ved Køge som vejmand ved Roskilde amt. Jeg havde både Ringvejen, et stykke på Ringstedvej, Søndre Viadukt og Nørregade. En vejmands-stilling består i at vedligeholde det stykke, som man har indenfor distriktet. Dengang var det håndkraft alt sammen, vi havde jo ikke noget maskineri. Når vi nåede sommeren og skulle slå græs, så var der jo noget at se til, når man skulle slå alt det af med letøj. På det tidspunkt havde jeg to store viadukter, den nordlige viadukt og den søndre viadukt.

Dengang havde man ikke folk, når man først var nået gennem det daglige arbejde. Så var det vejmandens arbejde, og så måtte man klare det. Det gik også, og man var sommetider halvtræt, når man havde gået en hel dag med letøjet, det skal jeg indrømme. Men sådan var det bare. Det var jo ikke mig alene, og nu havde jeg jo lidt erfaring med en le, fordi jeg havde været på landet før i tiden, så det generede mig ikke så meget. Og så var det ellers at fejre rendesten, og hvad der ellers faldt for. Man

skal være lidt af en altmuligmand for at være vejmand, for der dukker forskellige ting op, og man skulle helst lave det hele selv.

Senere fik jeg ansvaret for større arbejder, og så var jeg faktisk ikke meget med i det manuelle arbejde, jeg havde alt regnskabet at skulle klare med folkene og så selvfølgelig føre opsyn med, at det blev lavet efter som vi fik besked fra ingeniørerne. Det gik meget skånsomt, der var ikke noget der.

Det var i mange tilfælde sent, vi kom i gang indenfor vejvæsenet, fordi der begyndte året jo først til april, før havde de ingen penge. Så var der jo ikke ret mange folk tilbage af dem, som sådan var en lille smule værd, så jeg har prøvet og haft alle de der gutter fra Køge, som jo helst ville gå derhjemme. Jeg har altid stået mig godt med arbejderne, som jeg har haft. Jeg skal da indrømme jo, at sommetider måtte man sådan ligesom tage bissen på, når det knirkede lidt. Der var jo nogen, der var lidt glade for flasken eventuelt, og der var da også nogle, der blev fyret på den. Vi lavede engang cykelstier ude på Ringstedvejen, og jeg blev syg en lørdag – dengang arbejdede vi om lørdagen. Jeg siger til min kone: »Kan du ikke køre ud og sige til bajsen,« det var en ældre mand, »at jeg ikke kommer i dag, om han ikke kan kigge lidt

Th.: Vejarbejdere i Køge Landsogn i slutningen af 1930'rne.

Modsatte side fn.: Kommunalarbejdere i Køge ca. 1947.

efter.« Så kom ingeniøren herved, så siger han så: »Ja, vi har fået en klage hervedfra, at der stod tolv mand rundt om en vogn og drak øl.« Dengang var det hestevogn, vi havde til og køre på vejen for os. »Nå, det kan jeg ikke forstå,« sagde jeg, »det har jeg altså ikke observeret.« Nu havde jeg to sjak, ét på Ringstedvejen, og så havde jeg et længere ude, så sagde jeg: »Det kan ikke have været lang tid, fordi jeg har været væk, måske en halv time og var oppe og se til det andet sjak.« »Jamen, er der ikke nogen, at De skulle fyre?« »Jo, det kan da godt være,« sagde jeg, »de er jo ikke lige gode allesammen.« Så jeg pillede sådan to-tre stykker ud, som så måtte rejse. Jeg følte ikke noget, når det var, der var grund for det. Ellers ville jeg da nok sige, hvis der ikke havde været det, så havde jeg ikke været meget for det.

Jeg har også været ude for det engang senere. Vi arbejdede herude på vejen ved Kemisk Værk, og så skulle jeg have en halv fridag til en begravelse. Vi var ved at grave stød op, et par gamle vejtræer, det var før vejen skulle udvides. Jeg kan huske, der var en, der havde knækket skaftet på en hakke, og det kørte jeg lige ind til byen og fik klaret og kom igen, og lagde hakken der ved det her hul, der var gravet og sagde til gutterne: »Nu må I klare resten, nu kører jeg.« Men da jeg kom igen dagen efter, så lå det nøjagtigt, som jeg havde forladt det. Hakken lå der og alt det øvrige. De havde altså slet ikke været i gang om eftermiddagen, så der måtte jeg så pille et par stykker ud og

sende hjem. De var faktisk glade, nu skal vi ikke nævne navne, for det var et par her fra byen, og den ene sagde: »Jamen, det var da dejligt, vi har sørme også været her længe nu.« Jeg ved ikke, om de havde været der i 14 dage, men det var måske lang tid for dem. De ville jo helst være fri. Det var jo nogen, der sådan set var tvunget ud fra fagforeningen af.

Der gik nogle år, så blev det jo dårligere. Så ringede ingeniøren et år herved og sagde til mig: »Nå, nu kan De godt starte.« Så sagde jeg: »Ja, hvis I vil sætte mandskabet ned, så skal jeg gerne starte, men jeg vil ikke selv have noget med mandskabet at gøre.« Det blev ikke til mere, jeg hørte aldrig mere. Jeg fik lov og gå og passe mig selv herved, som jeg selv kunne finde ud af. Jeg kan da godt sige, at i alle de år jeg har været her, er jeg ikke en eneste gang blevet sat i arbejde af vejvæsenet. Man kunne tage af sig selv; man vidste, hvad der skulle gøres, og det har formodentlig også været tilfredsstillende.

Efterhånden blev det lidt mere motoriseret. Så kom der et sjak ned, når der skulle slås græs; vi fik maskiner, som kunne køre på skråningerne. Det hjalp noget, for man slap en hel del for leen. Men jeg skal indrømme, her på det allersidste, da var der ved at blive kedeligt, for der var for lidt at lave, syntes jeg. Man skulle bare køre og kigge efter, og var der noget, ja, så måtte man ikke selv lave det, så skulle man sende bud op til pladsen i Roskilde, og så var der sådan et sjak, der kørte rundt dér indenfor de forskellige grene.

Frisør

Beretteren er født 1916. Han fortæller fra sin læretid fra 1932 i Silkeborg og fra sit virke som svend i Køge efter 1936.

Som 16-årig kom jeg i frisørlære i Silkeborg på fire-års kontrakt. Der fik jeg faktisk en meget grundig uddannelse, især fik jeg forklaret, hvad man måtte og ikke måtte. Det med at sige »du« til mesteren, det var helt bandlyst – og slet ikke til kunderne. Man skulle altid bukke og lukke døren op og alt det der med at hjælpe af tøjet og i tøjet igen. Et af de punkter, man blev oplært meget, meget grundigt i, var rengøring i salonen. Det var jo både at vaske gulv, tørre støv af, pudse vinduer og tømme det, og tømme det, spule fortøve med koldt vand om sommeren o.s.v. Altså man skulle gøre rent først og fremmest. Det ligger i blodet selv i dag i det hjemlige sådan med sysler med at tørre støv af og alt der der.

Da jeg var i lære blev vi udnyttet som lærlin-

ge. Vi skulle på trækvognen hente sådan to-tre sække koks på gasværket og køre ned i kul-kælderen. Der var meget sådan med og bringe vasketøjet, servietter og kåber hen og bringe det tilbage fra vaskeriet og lægge det sammen. Der var meget, man skulle gøre ekstra faktisk. Det kan jeg godt se nu bagefter, at det var grov udnyttelse af lærlingen.

Da jeg var blevet udlært, sagde mesteren, at han syntes, at jeg skulle tage et halvt år mere som forbunder. Det var sådan en overgang fra lærling til svend og til lærlingeløn. Han syntes altså: »Du skal lige have det sidste pift, inden du skal ud.« Det gjorde jeg så, og herefter tog jeg til en plads i St. Merløse. Jeg havde ikke tidligere været udenfor Jylland, men jeg ville jo opleve noget. Den plads dér var jeg ikke så tilfreds med, og da jeg så en stilling i Politiken under »billet mærke«, så søgte jeg den – ja, så-dan foregik det dengang.

Jeg havde skrevet den der ansøgning, og den kom så tilbage. Der var skrevet bagpå, at jeg var antaget og skulle så møde den og den dato.

Det indvendige af salonen i ca. 1955.

Men der stod også, at jeg måtte være forberedt på at blive afskediget omgående, fordi han havde to svende dengang, og jeg skulle så komme som tredje svend. Det var et forsøg, han ville gøre med at udvide salonen med en ekstra mand.

På det tidspunkt i 1936 var der ca. 20 deciderede herresaloner i Køge, altså kun ren og skær herresaloner. Frisørmesteren jeg skulle begynde hos, hed Gustav Nielsen; en stor dejlig kraftig mand. Her var jeg i samme salon i fyrretyve år, så man kan godt sige, at det han havde skrevet der på bagsiden af min ansøgning, det due- de altså ikke. Vi fik et mægtigt godt samarbejde dér. Det var et meget blandet publikum der i 1936. Der var jo de store fabrikker, Junckers og Gummifabrikken. Jeg ved ikke, hvorfor vi var fire mand der, men Gustav Nielsen var en kendt mand og havde arbejdet som svend her i Køge, før han startede. Han kendte en masse mennesker, og selvfølgelig skulle der bruges mere mandskab dengang, for der var en masse barberinger. Mester var også Oddfellowmand, og der havde han jo mange af sine venner, som kom i salonen, sådan byens borgere, men altså det var et rigtigt blandet publikum alt i alt.

Mester var jo en fantastisk dygtig mand og meget retfærdig. Hvis han så, der var lavet noget pænt, sådan med lige skarpe kanter her i nakken og barterne og ørerne var rensed, så var der altid et klap på skulderen, »det var meget fint det der.« Men så modsat, så kunne han også sige, hvis man havde lavet noget uheldigt, så fik man en rigtig gammeldags skideballe.

Det var en stiltiende aftale mellem mester og

svende, at vi snakkede ikke politik på trods af, at vi havde en masse fagforeningsfolk. Det respekterede man, enten man så var kommunist, socialdemokrat eller venstremand; man snakkede lige godt med alle. Det er en dyd at have, særlig i sådan en salon.

Arbejdet var stående og med meget lidt hvil. Baglokalet var kun ligesom et stort klædeskab, der kunne kun lige stå en stol. Der var ikke sådan, at man kunne sætte sig ubemærket hen. Der kunne kun være en mand dér i det baglokalet, og der skulle vi både spise vores frokost og drikke vores kaffe og sådan.

Almindelig barbering, klipning og hovedbad var faktisk det, vi lavede dengang i en herresalon, og det var speciel barbering, der lå som nr. et dengang, kan man godt sige.

Til hovedbad brugte man brun sæbe. Det lavede man selv ved at koge brun sæbe og lade bundfælde, når det var kogt. Så fik man den klare flydende væske, og det var helt fantastisk og vaske hår i. Det var da noget skrappere, end det man bruger nu her om stunder.

Vi havde i den tid også noget med varmetykker. Det gav den her behagelige fornemmelse bagefter en barbering med de varme klude. De var sådan lige vredet op i kogende vand og lagt over, og de sad jo sådan og trak, indtil varmen forsvandt. Herefter sprit ovenpå, og så fik man massage op igennem panden og ned bag i nakken.

Som svend er man ikke pligtig til at holde salonen ren. Man er kun pligtig til at holde sin plads med aftørring af spejle og konsol, opfejdning på gulvet, men ikke decideret rengøring.

Pris-Liste.

I. Februar 1934.

Barbering	35 Øre
Haarklipning	125 "
Klipning af Børn	75 "
Klipning af Fuldskæg	75 "
Studsning af Haar	50 "
Frisering	50 "
Hovedbad i Forbindelse med Klipning	100 "
Hovedbad uden Klipning	125 "
Barbering i Byen	100 "
Knivaftrækning	150 "
Krølning af Herrehaar	100 "
Klipning eller Krølning af Overskæg	25 "

Abonnement paa Barbering:

	pr. Maaned	
	Stuen	Byen
6 Barberbilletter	2,00	
2 Gange ugentlig	2,80	6,00
3 Gange ugentlig	4,00	7,50
Hver anden Dag	5,00	8,50
4 Gange ugentlig	5,25	10,00
5 Gange ugentlig	6,50	12,00
6 Gange ugentlig	7,75	14,00

Overtrædelse medfører en Bøde af 100 Kr.

Køge Herre- & Damefrisør-Forening.

Dog var vi altid sammen en gang om ugen om at afvaske konsollet og pudse spejle. Det var med sådan en blanding af kridt, vand og lidt æg. Det var helt fantastisk til at pudse spejle i. Det tørrer hurtigt, og så blanker det samtidig, når man pudser efter med sprit.

Værktøjet indenfor vores fag var alfa og omega. Hver har sit værktøj, saks og kniv. Det er det eneste, vi skal møde med, når vi skifter. Det er ens helligdom, og det værner man jo om. Det er også prestige – ham der har den skarpeste kniv, han var altid en dygtig barber, som man sagde. Der var meget forskel på knive, der var jo brede, smalle og korte. Wiener-skrabere havde et meget kort blad og meget bredt. Så var der de meget smalle og »stumme« franske knive til lettere skæg. Man hørte ikke en lyd, når man brugte dem. Så var der de meget brede og meget lange, almindelige barberknive. Det var fantastisk gode knive, når man kunne holde dem skarpe.

Da havde vi kunder med nogle fantastiske skæg med meget, meget stærkt skæg. Der kan jeg nævne vores gamle borgmester Niels Albrechtsen, som var daglig kunde. Han kom hver dag tidlig om morgenen. Han stod altid udenfor, når vi kom, enten det var vinter eller sommer. Det var altså jernskæg, som man sagde. Han fik første en gang grundig indsæbning, og så barberede man først *med* indsæbningen og så *imod* bagefter, altså to gange barbering, og så skulle han altid have koldt vand; hen til kummen og så havde man sådan en speciel en på vandhanen, der gav en stråle op, så sæben blev skyllet af og så kogesprit bagefter. Det var hans morgentoilette hos os, og det var hver dag en skrap kur.

De der faste daglige kunder, de skulle også barberes om søndagen og helligdagene. Søndag formiddag var det som regel mester, der gjorde det, men efterhånden så fik vi også lov til at komme med. Det var i privaten, man fik altid formiddagskaffen, hvis det var tidligt på morgenstunden. Der var en speciel kunde, som var meget ude og skulle rejse mange gange. Jeg kan huske engang, jeg har været ude en søndag morgen klokken halv fire. Han skulle til Tyskland og skulle nå færgen. Det var så de der små søndagsfornøjelser, og det gav jo så et par kroner ekstra i lommen.

Maskinarbejder

Beretteren er født 1919. Han fortæller om sin ansættelse på gummifabrikken Codan i 1946.

Jeg blev antaget på Codans maskinværksted den 26. januar 1946. Foruden mig var der mødt en af mine tidligere kolleger, som jeg havde arbejdet sammen med ude på Ørum Hansens Maskinfabrik. Ja, vi kiggede lidt til hinanden, for vi havde faktisk ikke set hinanden, siden vi arbejdede der. Det var jo et mærkeligt sammentræf, at vi begge havde fået arbejde på Codan, men det skyldtes jo nok, at vi begge kendte ingeniør Skårup, som havde skaffet os tjansen på gummifabrikken. Det var jo dengang en meget eftertragtet arbejdsplads med omkring 1800 ansatte der lige efter krigen.

Jeg mindes tydeligt den tirsdag morgen, hvor vi begge var mødt inde på maskinmester Poulsens kontor. Jeg husker, at Poulsen gav os hånden til velkommen og sagde med et lunt glimt i øjet, nå, I er nok de to nye smede, som Skårup har anbefalet mig. Men I skal nu ikke regne med, at der er arbejde til jer mere end en fjorten dages tid. Så kunne Poulsen nok se, at vi kiggede lidt på hinanden, for han skyndte sig at sige, at hvis vi kunne klare fjorten dage, så var der i hvert fald arbejde på Gummien, så længe han var mester i maskinværkstedet.

Efter at vi nu var antaget, blev vi præsenteret for smedenes tillidsmand Harry Andersen, der så igen skulle vise os rundt på fabrikken. Selvfølgelig gik den første tur ud i værkstedet, hvor vi hilste på alle vore kommende kolleger, hvoraf der var et par af mine egne ungdomskammerater imellem, så det var da ikke lutter nye ansigter, man skulle arbejde sammen med. Så skulle vi rundt og se alle de forskellige afdelinger på fabrikken, men den første tur gik over til fabrikkens marketenderi, for som Harry sagde, vi er skam nødt til at have os en bajer at styrke os på, inden vi starter på rundturen.

Da så vores rundtur til alle afdelingerne var overstået, gik vi ned til værkstedet igen, og så regnede vi med, at nu skulle vi se at komme i gang med at arbejde, og vi henvendte os så til mester og spurgte, hvad vi nu skulle begynde på. »Arbejde,« sagde Poulsen, »I må da være tossede. Her arbejder vi ikke den første dag,

Maskinarbejdere hos gummifabrikken Codan. Der var en del flere smede ansatte på virksomheden, for de mange maskiner skulle vedligeholdes og reparereres, og endnu på den tid konstruerede man selv de fleste nye maskiner.

næh, se I jer lidt om i værkstedet. Så skal I nok komme i gang i morgen, når jeg finder ud af, hvad I skal lave.«

På maskinværkstedet var der ansat 16 smede og 4 lærlinge. Den daglige arbejdstid var fra kl. 7.30 om morgenen til 15.30 i vinterhalvåret. I sommerhalvåret lå arbejdstiden fra kl. 6 til 14.30. Vi havde også nogle smede, der var ansat som reparatører og gik rundt på de forskellige afdelinger og udbedrede småskader. Disse smede blev kaldt for vagtmænd, da de skulle følge fabrikkens daglige drift, som jo foregik i døgndrift i tre-holds skift.

Nu var det jo spændende at se hvilken opgave, man ville blive sat til, men jeg fik lov til at gå sammen med en af de andre smede i de første par måneder. Vi gik så rundt på alle afdelinger, hvor vi udførte forskelligt reparationsarbejde. Jeg tænker, at det vel nærmest var for, at jeg skulle lære fabrikken at kende.

Men en skønne dag kom maskinmester Poulsen og sagde til mig, at han havde fået at vide, at jeg havde stået meget ved drejebænk, og han stod netop og manglede en drejer til at

stå fast på værkstedet. Ja, så var det sket med at arbejde sammen med nogen, for da jeg først var begyndt at dreje, sagde mester, at jeg skulle blive stående ved den maskine, og ved drejebænken måtte jeg jo klare mig selv. Det var jeg nu heller ikke ukendt med fra mine tidligere arbejdspladser.

Jeg husker tydeligt min start som drejer, for det første var det en ældre drejebænk »Nielsen og Winther« med Norton gearkasse og fladt remtræk fra motoren, men der var ikke nogen som jagede på en, så jeg havde god tid til at sætte mig ind i maskinens fejl og mangler. Der var nu ikke noget værktøj til maskinen. Jeg var lige kommet inde fra B&W, hvor der ikke manglede noget, men jeg måtte så i gang med at få samlet noget værktøj sammen, men det blev sværere end jeg havde troet. Jeg mindes i hvert fald, at Poulsen ikke var meget for at udlevere stål til drejebænken. Han sagde altid, når man kom og skulle have et nyt drejestål: »Husk der er to ender på et drejestål, og vi skal jo spare på værktøjet.« Men jeg forklarede ham, at hvis han ville have en fast mand til at

dreje, måtte han sørge for at købe værktøj hjem. Værktøj var forresten svært at skaffe lige efter krigen, så vi måtte nøjes med lidt i begyndelsen.

Maskinværkstedet lå i en ret ny bygning. Den var lang med førstesal på i begge ender, i den ene ende var der spisestue og omklædningsrum og i den anden kontor for værkstedets bogholder og tegnestue. I hele værkstedets længde løb der en kran til transport af tunge materialer. Kranen var hånddrevet og måtte normalt kun betjenes af vore arbejdsmænd, som vi havde fire af på værkstedet. Disse blev gerne brugt som håndlangere for smedene foruden de fejede gulve og ryddede op. Gulvbelægningen i selve værkstedet var træklodser, så vi havde et dejligt blødt gulv at gå på. Der var forresten det mærkelige ved vores værksted, at der ikke var nogle vinduer ud mod sydsiden, men det var måske for, at vi ikke skulle gå og kigge for meget ud på de grønne marker.

Det daglige arbejde var ikke, som jeg kendte det fra de andre maskinværksteder, jeg havde været ansat på. Næh, man måtte tage fat på alle mulige opgaver. Ved starten mente jeg, at det var en værre blandet landhandel, og derfor ville jeg nok ikke være der ret længe. Men jeg ville da se tiden lidt an, for det kunne måske ændre sig.

Da jeg kom på gummifabrikken, blev den regnet for den bedste arbejdsplads i Køge. Der blev sagt, at det var lige som at vinde i lotteriet

at få en stilling på gummien. Der var selvfølgelig også en anden årsag til, at jeg havde søgt derud; jeg var gift og boede i Køge, og så var det jo klart, at jeg valgte gummien, for så kunne jeg da være sammen med konen hver dag i stedet for at rejse ind til København og så kunne komme hjem hver fjortende dag. Lønnen var 144 kr. for en 48 timers arbejdsuge. Det var det samme, som jeg havde tjent inde på B&W, men der havde arbejdet været på akkord, og på gummien var man på timeløn. Tempoet var ikke så forjaget, så efterhånden var jeg blevet klar over, at jeg havde valgt den rigtige arbejdsplads.

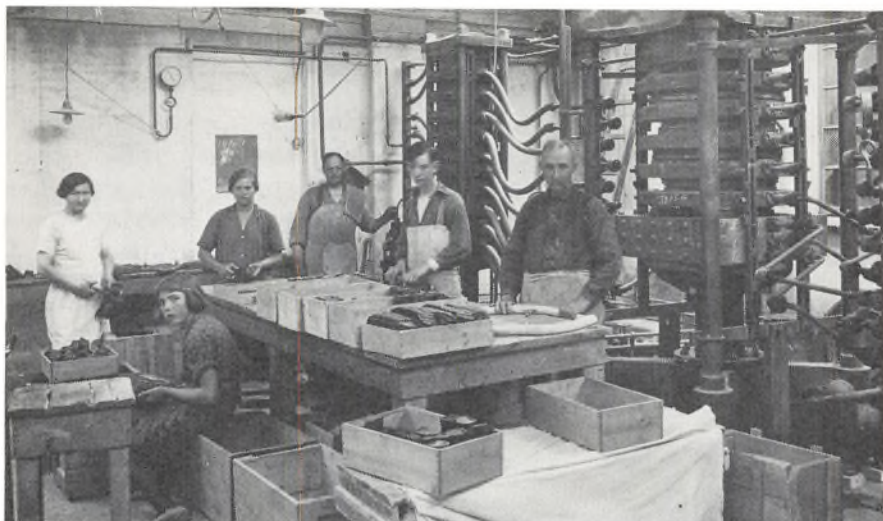
Når man startede om morgenen på fabrikken, så kom man cyklende i sit hverdagstøj. Der var ingen, der kunne se, at man var smed, for vi havde vores egne skabe med arbejdstøjet hængende ved værkstedet. Lige indenfor porten hang stempelurene, hvor vi stemplede ind, når vi mødte, og ud når vi havde fyraften. Man skulle bare have stemplet ind inden arbejdstidens begyndelse; vi skulle skam ikke være omklædt. Ligesådan var det ved fyraften. Der stod vi ved stempelurene og var omklædte, for vi havde en halv times vasketid inkluderet i det daglige.

Alle disse gode forhold skyldtes den simple årsag, at fabrikken var beskyttet af Valutacentralen, som forbød alt for meget indførsel af gummiprodukter fra udlandet.

Den, der havde ansvaret for fabrikkens drift, var jo direktør Theilgård, som boede i

På smedenes frokoststue, gummifabrikken Codan.

*Presseafdelingen på
Codan ca. 1920.*

villaen ud til Københavnsvej. Så havde hver afdeling deres egen fabriksmester. De gik altid i hvide kitler, og under dem kom undermestrene, som kun måtte gå i gule kitler. Jo, der var skam standsforskelse. Fabriksmestrene skulle man også sige De til, mens undermestrene tiltalte man i dusform. På selve maskinværkstedet sagde vi som en ganske naturlig ting De til maskinmesteren. Vi smedesvende var selvfølgelig dus mens lærlingene sagde De.

Sammenholdet på værkstedet var godt. Der var altid god tid til at få sig en sludder med sine kolleger i arbejdstiden. Når en af svendene havde fødselsdag, købte han en kasse øl, og så blev der skålet. Det var i det hele taget ret frie arbejdsforhold vi havde; vi kunne såmænd midt i arbejdstiden gå over i tutten og få en øl, hvis vi blev tørstige. Men selvfølgelig skulle man da ikke misbruge dette, for vi havde da så meget samvittighed, at hvis der var et stykke arbejde, der hastede med at blive færdigt, så blev vi ved til opgaven var løst. I alle de år jeg var på fabrikken, har jeg aldrig haft fri i påsken, fordi da holdt fabrikken jo stille, og så havde vi smede god lejlighed til masser af reparationer, som ikke kunne udføres til daglig.

Maskinmester Poulsen kan der fortælles mange muntre ting om, for han var af den gamle skole. Jeg kan huske, at når han mødte om morgenen, så styrede han direkte til sit kontor. Hvis der var nogle, der stoppede ham f.eks. med en arbejdseddell på noget, der skulle laves ude i afdelingerne, ja, så slog Poulsen sedlen ud af hånden på vedkommende: »Jeg er

ikke kommet endnu,« og så lukkede han sin kontordør op og gik ind og smækkede døren efter sig. Nu skulle han først klædes om og satte sig ved skrivebordet, tog sit armbåndsur af, skilte uret ad og lagde det på bordet. Herefter kom han sæbe op under neglene, og så var han først klar til at begynde på sin daglige rundtur i værkstedet.

Poulsen gik nu rundt til hver enkelt for at se hvad de lavede. Jeg mindes også de gange, hvor han kom og så, at man stod og lavede noget fuskearbejde til sig selv. Der var blandt andet en gang, hvor jeg havde købt en brugt motorcykel. Der skulle laves nogle dele til den, så jeg havde taget den med ind på værkstedet og sat den ved drejebænken. Ja, tænk, så havde Poulsen ikke andre kommentarer end: »De må se at få bragt motorcyklen i orden, så De kan komme hjem til fyraften.« Og så fik man lov til at lave sit fusk færdigt. Hvis der var noget man manglede til motorcyklen, så skaffede Poulsen reservedelene. Han skaffede engang et lille kugleleje til magneten, og den blev bragt ud på fabrikken på en to-tons lastvogn; det blev der jo grinet meget af. Men Poulsen var en flink mand overfor sine smede. Han tog altid smedene i forsvar, hvis der var noget vrøvl over smedene fra andre afdelinger.

Nu skal man jo ikke tro, at vi fuskede det meste af vores arbejdstid. Vi kendte allesammen vores ansvar og alle hjalp hinanden for at det skulle gå så gnidningsløst som muligt. Der var et godt sammenhold, og det kunne da også ske, at de forskellige ude fra afdelingerne hav-

de lidt fusk, som de skulle have lavet – ja, så hjalp man selvfølgelig også dem. Og alt det fusk tog man da ikke betaling for, det gik på clearingkontoen, som vi kaldte det, når vi byttede indbyrdes, med det vi lavede på de forskellige afdelinger. Vi smede havde en speciel tilladelse fra direktøren til at tage vores fusk med hjem, men vi skulle henvende os til portvagten, inden vi kørte ud af porten, og vise hvad vi havde med. Det var selvfølgelig for at portneren ikke skulle tro, at det var tyvekoster, vi havde med hjem. Det var forresten ikke nemt at være portner, når så mange arbejdere kørte ud til fyraften. Han stod i porten og havde nøje opsyn med alle, når de kørte hjem.

Det kunne jo ikke undgås, at der forsvandt mange varer og materialer fra sådan en stor virksomhed. Selv om der var portner, var der mange muligheder til at få tyvekoster ud af fabrikken. Der gik forresten en historie om, at direktøren var ligeglad med om der blev stjålet på fabrikken, bare man ikke stjal fabriksskorstenen, for så kunne fabrikken jo ikke køre videre.

Jeg mindes også engang, at direktøren havde kaldt alle arbejderne sammen ovre i markentenderiet. Det var den gang, at pastor Balslevs kone fra Ejby var blevet fundet myrdet i en kornmark ude i Salby. Direktøren appellerede til alle sine medarbejdere om at være behjælpelige med at opklare denne bestialske udåd. Den gang kom alle hinanden ved på gummifabrikken.

Nu hvor jeg er begyndt at fortælle om vores direktør, må jeg da lige nævne, at det af og til skete, at han kom ned på værkstedet og udbetalte os smede en dusør i form af penge, når der var et stykke arbejde, han syntes vi var sluppet godt fra. Så tog han sin tegnebog frem og stak os en seddel med tak for veludført arbejde. Og det var jo en flot gestus, som animerede os i vort daglige arbejde.

Allerede da jeg begyndte på fabrikken i 1946, var Køge berømt for sit gode fodboldhold. Her var mange spillere, der var ansat på Codan, og disse spillere var importeret fra så at sige hele Danmark. Folk i Køge sagde ellers dengang, at for at få arbejde på gummifabrikken, så skulle man helst høre under de tre F'er: fodboldspiller, frihedskæmper eller fedterøv.

Der gik jo megen snak mellem de misundelige, der ikke fik arbejde på Danmarks bedste arbejdsplads, som Codan blev kaldt i Køge.

Jeg skal da ærligt indrømme, at jeg og en anden svend, en dag fik stukket en indmeldelsesblanket til hjemmeværnet i hånden nede på maskinværkstedet af en af de ivrigste hjemmeværnsmænd. Vi kiggede begge to på denne blanket, og blev enige om at det ikke var noget for os. Vi afleverede en blank indmeldelsesblanket tilbage, for det skulle ikke hedde sig, at vi stod i hjemmeværnet for at holde arbejde. Jeg tror nok, at der blev snakket om os begge fordi vi sagde nej, men det kom selvfølgelig vores mester Poulsen for øre. Jeg husker, at han kom hen til os og sagde, at han respekterede os, fordi vi havde vores mening om hjemmeværnet, og så godtede han sig ellers af hele sit hjerte, for han var ikke vant til at nogen sådan sagde nej, når de fik en indmeldelsesblanket til hjemmeværnet.

Men der var dog et fabriksværn, og det kunne vi ikke sige nej til at deltage i. Jeg husker, at vi havde nogle katastrofeøvelser på fabrikken efter fyraften, og det kunne også hænde, at vi havde øvelser om søndagen. Vi fik da betaling for øvelserne, foruden at vi også blev bespist på fabrikkens regning. Jeg var sprøjtemand og skulle sammen med en anden sørge for at lægge brandslanger ud og holde strålerøret rettet mod opstående brande. Hjemmeværnet havde deres skyde- og øvelsesbane lige nord for fabrikken, og der skete det nogle gange, at vi stillede os op med vore slanger og satte fuld tryk på vandet. Så skulle vi jo se, om vi kunne ramme hjemmeværnsfolkene.

Det der med »fedterøvene« snakkede folk jo om, fordi der en overgang blev ansat en hel del af byens folk, som havde gode forbindelser i fabrikkens topledelse, men der var måske ikke noget at sige til at folk hjalp hinanden til en bedre stilling dengang. Fodboldspillere fik arbejde, fordi Køge boldklub havde en god kasserer, som var kontorchef på Gummien. Han havde en fantastisk evne til at få skaffet gode fodboldspillere ind. De havde faktisk en fordel frem for andre ansatte på fabrikken, for de fik da selvfølgelig nogle af de bedste tjanser, så at de altid kunne stå til rådighed for boldklubben.

Husmoder

Beretteren er født 1914. Hun fortæller om sin tid som husmoder i 1930'rne.

Inden jeg blev gift havde jeg en række pladser som stuepige. Men da jeg blev gift, holdt jeg op med at have arbejde ude. Dengang var der ikke sådan noget med, at gifte kvinder skulle gå på arbejde, som det er i dag. Vi kunne ellers godt have brugt to indtægter, for 30 kroner var meget i husleje for sådan et par fattige mennesker som os. Da vi skulle giftes, skulle min mand til at tjene penge til, at vi kunne gifte os for. Jeg tror det var 800 kroner, han fik til at købe møbler for. Vi købte et soveværelse og en spisestue, og der var en sofa. Jeg havde sparet et meget stort udstyr op. Der var lagner, viskestykker, sølvtøj, altså kun to-tårnet, og alt

hvad der hørte til der.

Jeg brugte så min tid til at passe huset i. Jeg var også lidt ude og servere om aftenen og gøre lidt rent, når nogen sendte bud efter mig, men det var meget lidt. Da børnene kom, tænkte jeg ikke på at arbejde. Man gik ture med sine børn og beskæftigede dem. Man strikkede og syede. Under krigen kunne man ikke få tøj til dem, så mine brøders lange bukser, som de havde slidt op, kunne jeg få syet til et par korte busker til drengene. Gamle sweaters trevlede jeg op og strikkede om, så havde man jo tiden til at gå med det. Der var heller ikke noget med at gå ud om aftenen eller noget, for når manden kom hjem og havde været på arbejde, da var han simpelthen kørt ned, for de arbejdede jo på akkord. Så med det samme han havde spist, lagde han sig. Så træt var han.

Vi boede langt væk fra min mands arbejde, og lejligheden var meget dårlig. Så søgte vi en

Billedet viser stuen her i en banearbejderfamilie ca. 1910. Familien har fint tøj på i anledning af, de skulle fotograferes. Interiørbilleder fra arbejderhjem er sjældne, fordi de færreste havde råd til at købe fotografiapparat. Først i 1930'erne og 1940'erne bliver amatørfotografering forholdsvis udbredt. Dette billede er imidlertid taget af en professionel fotograf.

byttelejlighed og fik en anvist i Nyportstræde. Jeg måtte ikke komme ned at se den for min mand, for så ville jeg ikke have den, sagde han. Da vi så skulle flytte ind, så jeg den. Da jeg kom ind, sagde jeg: »Ih, et dejligt brændehus.« »Brændehus?« svarede min mand, »jamen, det er køkkenet.« Køkkenet var så stort, på det halve var der gammelt stengulv, og det andet halve var sådan et gammelt opslidt bræddegulv, men så havde vi plads til både cykler og barnevogn.

Men det var en forfærdelig bolig, og det var ikke lige de allerbedste beboere, man boede sammen med. Så sagde min mand: »Du kommer til at tage lidt arbejde for at være beskæftiget,« og så kunne jeg få børnene ind oppe i »Asylet« i Kirkestræde den halve dag. Så jeg fulgte dem selv derop om morgenen, inden jeg gik på arbejde. Der arbejdede jeg otte år med rengøring hos en privat familie. Så hoppede

jeg derfra og til rådhuset, hvor jeg var i 22 år. Ind i mellem hjalp jeg en dame med hovedrengøringen på trapperne i alle pensionistboligerne.

Så flyttede vi til en ny lejlighed. Vi syntes, at det var at komme i himmerige efter den lejlighed i Nyportstræde, og så syntes jeg, at der var så mange ting, man kunne tænke sig, som vi ikke havde råd til at købe. Jeg kan huske, at vi skulle betale 700 kroner i indskud, og så siger min mand, at nu skal vi til at spare. Vi skulle have gardiner over det hele, og der var andre ting, vi godt ville have, men som vi ikke havde penge til. Så var det, at jeg sagde: »Synes du ikke, at jeg skulle prøve at søge ud på Gummifabrikken og tage et arbejde derude?« Men han svarede: »Så længe børnene er små, så er din plads her i huset; naboen skal ikke passe vores børn. Du kan vælge mig eller Gummifabrikken.« Så valgte jeg altså ham.

Husholderske

Beretteren er født 1901. Hun fortæller om sin tid som husholderske og senere husmoder fra 1938.

Jeg kom til Køge i 1937, hvor jeg var kokkepige på det gamle alderdomshjem i Kirkestræde. En aften kom der bud til mig, at jeg skulle komme ud hos nogle bekendte, og her sad en dame. Hun sagde, at jeg skulle gå med hende, for hun havde en plads til mig hos en enke-mand med fire små børn. Jeg protesterede men gik alligevel med. Da vi kom op på anden sal, ringede hun på, og da døren blev åbnet, sagde hun, at her var så den kvinde, som skulle hjælpe ham i hans nød. Hans kone var død i januar, og der havde været skiftende husbestyrerinder, og det var jo meget uheldigt for børnene. Vi talte så sammen og blev enige om, at det var værd at prøve at skaffe lidt ro i børnenes tilværelse.

Vi var begge 37 år. Manden var murerarbejdsmand. En egentlig forlovelse blev der ikke tale om med tiden. Det var nok nærmest hvad man i dag kalder parforhold, da jeg ganske ligetil gled ind i hverdagen. Børnene fandt hurtigt ud af, at jeg nu hørte til i hjemmet. Jeg havde i mange år arbejdet som husbestyrerinde på landet, og jeg syntes ikke der var tid til at arbejde ude. Børnene var fra tre til syv år og i 1940 fik vi en lille pige, så nu var der altså fem børn. Vi blev først gift på rådhuset i Køge i 1944.

I de første år startede min dag kl. seks om vinteren og kl. fem om sommeren, så skulle der laves kaffe og smøres madpakker. Kl. syv blev der kaldt på børnene, hvor jeg havde kogt havregrød. Mens børnene klædte sig på, gik jeg ned efter mælk i mejeriet rundt om hjørnet, og mens børnene spiste, smurte jeg deres madpakker til skole eller »Asylet« i Kirkestræde, hvor alle børnene har gået til de skulle i skole. Jeg fulgte dem om morgenen og hentede dem kl. 16. Indkøb klarede jeg, når jeg havde afleveret børnene; det var i første omgang drengene der kom afsted, for pigen var hjemme hos

mig i det første års tid.

Der skulle så gøres rent og laves mad til min mand og den store dreng kom hjem kl. 12. Der skulle jo også stadig vaskes noget tøj. Det prøvede jeg så at nå om formiddagen, for det skulle jo ske i køkkenet. Om eftermiddagen hentede jeg så drengene, og de blev så nede at lege, til vi skulle spise. Om eftermiddagen skulle der stryges, repareres og tit også sys noget. Vi havde jo ikke så meget tøj og ej heller penge, så alt skulle udnyttes, så jeg manglede ikke noget at bestille.

I 1943 kom den lille på »Asylet«, og der var vi nogle kvinder, der cyklede ud til Bjørnholm og arbejdede. Vi lugede roer, hjalp i haven og i høsten. Desuden tog jeg rengøringsarbejde og undertiden syede jeg lidt for folk. På det tidspunkt begyndte min arbejdsdag kl. fem. Min mand skulle på arbejde kl. seks og jeg selv kl. syv. Forinden skulle der smøres morgenmad til syv og ca. 50 rundtenommer fordelt på syv madpakker. Dagen før skulle der jo være tænkt på pålæg, og der skulle jo en del til, selv om det ikke var luksusmad. I 1946 begyndte jeg at sy hos »Kjeldsen«, om sommeren cyklede jeg, men om vinteren gik jeg. Vi havde en halv times pause til at spise i. På vejen hjem købte jeg mad, det skulle forberedes til næste dag. Da alle tre drenge efterhånden var kommet i lære, skulle de jo i skole om aftenen vinteren igennem, så middagsmaden skulle være færdig senest kl. 16.30, så det skulle jo være godt forberedt. Når der så var vasket op, skulle næste dags mad forberedes.

Min aften gik på mange måder. Der skulle stoppes strømper, måske var der gået en knap af, eller der var gået en flænge i et eller andet. Ja, jeg både strikkede og syede alt vores tøj. Jeg fik tit noget brugt tøj, som jeg syede om. Det var jeg glad for, idet jeg jo ikke havde ret mange penge. Tit kunne en hjemmestrikket sweater opstå som ny, når den blev trevlet op og noget nyt sat ind på udsatte steder. Jeg lavede da også ting til at pynte med i hjemmet; det havde jeg lært, mens jeg var på landet, hvor jeg gik til håndarbejde.

Mit køkken var ikke særlig godt indrettet. Det eneste gode var, at der var lunt, fordi der gik et stort kakkellovnsrør tværs over køkkenet. Men vi skulle jo alle vaskes i køkkenet, da

her hverken var vaskekumme eller bad. Alle-rede som barn måtte jeg lære at lave mad, da min mor døde tidligt og far var ene med os to piger. Senere havde jeg gode pladser, hvor jeg fik lov at lave mad og fik god undervisning. Da jeg var tyve år, blev jeg selvstændig husmoder og lærte at blive opmærksom på hvordan andre gjorde. Ja, jeg bagte selv flere gange om ugen. Jeg købte kun rugbrød, men det kunne dog ske, når børnene havde fødselsdag, at jeg købte en »arm« som studenterbrød blev kaldt. Den blev skåret i stykker, og på hvert stykke blev der lagt en klat flødeskum. Det skete også tit, at jeg om søndagen bagte to lagkager, en til om eftermiddagen og en til om aftenen. Jeg havde en god men billig opskrift, og børnene var lette at glæde. Vi havde en kolonihave, og der var både frugt og grøntsager. Jeg har altid syltet og henkogt en masse. Nu er det jo mere enkelt, da man lægger så meget i sin fryser.

Indtil vi flyttede i eget hus i 1949, vaskede jeg storvask en gang om måneden. Vi var seks familier om hvert vaskehus. Vasken foregik på god gammeldags maner. Man satte tøjet i blød, kogte det i gruvkedlen, vaskede på vaskebræt, kogte en lang tid og skyllede. Om sommeren hængte vi på tørreplads, og om vinteren på tørreloft. Når tøjet var tørt, blev det stænket og lagt sammen, og så bragte vi det til en rulleforretning, og når det var færdigt, hentede vi det hjem. En del af tøjet skulle stryges; dengang havde vi jo ikke som nu strygefrit tøj.

Hovedrengøring skete to gange om året, og jeg gjorde det, når jeg havde lyst og tid, men når jeg begyndte, blev jeg ved til jeg var færdig, og jeg havde ingen hjælp. Støvsugereren fik jeg først ca. 1955. Da jeg ikke havde haft tæpper på gulvet, var det ikke nødvendigt, men jeg blev glad, da min mand en lørdag overraskede mig med en Nilfisk.

I 1937 tjente min mand 48 kroner om ugen, deraf skulle vi betale 35 kroner i husleje, og jeg skulle have 45 kroner i løn om måneden, så der var ikke meget at rutte med. Nå, en del af min løn gled nu hurtigt ind i det daglige forbrug og det faldt jo sidst helt væk. Min mand var på ugeløn, og en del år handlede vi på bog hos købmanden og mælkeudsalget. Så fik jeg ti kroner om ugen til kød og pålæg. Der fik jeg tit noget, der var billigt hos slagteren; jeg kunne

få tyve pund spidsben for to kroner, og så pillede jeg mest muligt kød af med en spids kniv, så blev det til kødboller og frikadeller til to dage. Vi fik alle benene at gnave; der var ikke meget på, men lidt har også ret. Kartofler og grøntsager hentede jeg i haven, og der gik sport i at få mest muligt af så lidt som muligt, og dog blev der intet i overskud.

Min mand røg en del, og der gik vel også nogle øller. Det var jo strengt arbejde, og sådan er det jo skik og brug på arbejdspladserne. Jeg har aldrig selv følt trang til disse ting, og heller ikke slik bryder jeg mig om. Min mand har kun en gang i en meget kort periode været arbejdsløs. Jeg tror, at det var i vinteren 1942, og her havde han så sin understøttelse fra fagforeningen. Vi fik også nogle rabatkort til forskellige varer på en 20-30 kroner. Derudover har vi aldrig søgt eller fået hjælp. Vi købte kolonialvarer, mælk og brød på bog hos købmanden og mejeriet i Værftsgården. Da vi i 1949 flyttede i eget hus, skiftede vi købmand, og så betalte vi kontant. Mælken blev bragt ud klokken fem om morgenen, og resten købte jeg på vej hjem fra arbejdet.

Da vi i 1949 var flyttet i eget hus, måtte vi jo have nogle flere møbler, for i den lejlighed vi flyttede fra, var der ikke ret store stuer, og nu fik vi en stue, der var syv meter lang. Derfor købte vi en sofagrube, og det var på afbetaling. Det var dog sådan, at jeg begyndte at sy hos »Kjeldsen« på det tidspunkt, og der havde jeg den ordning, at jeg gik ned og købte, hvad jeg ville have, og så trak de 10, 15 eller 20 kroner om ugen. På den måde fik jeg fyldte skuffer og skabe, men vor personlige påklædning blev betalt kontant og blev anskaffet, når der var brug derfor – og også af og til, når der var et udsalgstilbud.

Min mands domæne var haven, og da han havde dyr, var der jo nok at gøre; vi havde jo ikke fri om lørdagen før efter klokken tolv. Jeg fik så kyllinger, høns eller kaniner (dem gjorde min mand altid i stand) samt de æg jeg skulle bruge. Det skal lige tilføjes, at vor store pige elskede at gøre fjerkræ i stand. Pigerne skulle hjælpe mig, gå byærinder, sætte kartofler over at koge og deltage i opvasken. Drengene skulle hjælpe i haven, men det blev vist ikke til så meget.

Fabriksarbejderske

Beretteren er født 1907. Hun fortæller om hvordan, det var at være fabriksarbejderske på skiftehold og samtidig husmoder i midten af 1930'erne.

Jeg kom på Codan og arbejdede i to hold, fra kl. seks til to og fra kl. to til ti alle ugens seks dage. Når jeg arbejdede fra seks til to, gav min mand børnene mad, inden han skulle møde kl. syv. Så tog de til skole, og jeg var så hjemme, når de kom fra skole. Næste uge var jeg på aftentur og var hjemme om formiddagen. Så lavede jeg mad til middag, og børnene kom hjem fra skole, når klokken var to. Så kom min mand hjem kl. halv fem, han var på Junckers Savværk dengang, så varmede han den mad, jeg havde lavet – en bøf og kartofler, lige til at tænde under og i den dur. Madpakkerne smurte jeg om aftenen.

Datteren og han gik tit i biografen. Det kostede 75 øre dengang nede på socialrækkerne, sagde de, at det var, og det siger hun endnu. Men nu vores datter, hun er seks år yngre end sønnen, og når jeg f.eks. kom hjem en lørdag aften kl. ti – min mand blev jo oppe – så fik vi kaffe og sad og snakkede lidt. Hun var jo en stor pige på ti-tolv år, og så sad hun og jeg tit og strikkede og snakkede, sommetider til klokken to om natten. Man skulle jo tage sig af børnene også, ikke?

Jeg kan heller ikke lide den dag i dag, at børn kommer i vuggestue – så jeg har ikke gået på arbejde det første år. Da jeg havde den første, havde jeg min mor; hun boede lidt fra os. Når min mand skulle møde kl. syv f.eks. så gik hun her hen, når klokken var kvarter i syv og hentede hende, når han havde morgentur. Der boede vi i nr. 15, og de boede i nr. 3, og så var hun jo ikke hos fremmede mennesker. Vi deltog altid i børnenes interesser; der var jo ikke TV og kun radio, og det var kun i de senere år, hvor børnene var større. Jeg var tillidskvinde i flere år, og i den tid var jeg meget til møder og på kursus, aftenskole m.m., men altså efter at børnene var store og rejst hjemmefra.

I starten, kan jeg huske, da havde vi kun otte dages sommerferie. Og i de otte dage, der var det med at få gjort rent og vasket. Der var ikke nogen sommerferie, man var aldrig på

tur, som folk er i dag. Vi tog tur til Dyrehaven, og havde mad og kaffe med, og børnene var med, og vi cyklede til Lellingskoven og sådan nogle steder. De ture tog vi os, fordi vi skulle noget, mens vi var hjemme. Men det var bare med at komme op om morgenen, der skulle jo gøres lidt hovedrengøring og vaskes og alt det her.

Min søn kom i gymnasiet på Roskilde Kate-dralskole, så det var jo med hvide skjorter. Og under krigen – togene gik ikke – der måtte han i en periode være oppe i Roskilde hos noget familie, og vi betalte kosten. Så rejste han hjem om lørdagen og derop om søndagen igen. Så måtte jeg den ene dag vaske hvide skjorter, og den næste dag strøg jeg dem, for han kunne jo ikke have dem på stort set mere end én dag, og man havde jo ikke så meget at skifte med, så det blev vasket, og de skulle stryges dengang.

Om søndagen var der meget, der skulle ordnes, storvask på gammeldags maner med vaskebræt, rengøring og strygning, men meget gjorde jeg gerne den formiddag, jeg var hjemme. For når jeg havde været på arbejde om formiddagen, måtte jeg gerne sidde en times tid ved en kop kaffe for at slappe lidt af. Jeg stod op på arbejdet og passede et transportbånd. Det var ret anstrengende, men fem minutter holdt det hveranden time. Vi fortalte historier og hverdagens små genvordigheder, så tiden faldt ikke så lang. I pausen drak vi kaffe og spiste; man blev jo efterhånden så rutineret, at man kunne forlænge de fem minutter til ti eller femten.

Man var træt, når man kom fra arbejde. Åh, det er ikke ordet, man var næsten bevidstløs af træthed. Vi havde det godt, vi tjente godt. Jeg har sådan set aldrig været ked af tilværelsen på sin vis – jo, dengang vi flyttede herud, da havde vi en hund, og den havde jeg samvittighedsnag overfor, fordi jeg var så lidt hjemme; det kunne jeg altså ikke tage. Jeg måtte jo meget som tillidskvinde, jeg skulle jo til møde, og jeg skulle ditten og datten, og så var det sent, inden jeg kom hjem; det kunne jeg altså ikke tage. Så måtte vi lade hunden aflive, det pinte mig meget – men ellers tog jeg det i stiv arm, jeg tror ikke, at man kan byde de unge mennesker det i dag, som det vi andre er blevet budt altid – den går ikke i dag, og det er godt.

Fritid og politik

I løbet af dette århundrede fik arbejderklassen for alvor fritid. I bidragene vises eksempler på forskellige fritidsaktiviteter, herunder deltagelse i folkelige bevægelser.

Arbejderklassens organisationer bliver styrket, og der fortælles om den politiske opdragelse i 1930'erne som man bl.a. fik i DSU, og om den modstandskamp, en del også deltog i.

Arbejderforbundet blev stiftet 1885 som en selskabelig forening. Efter starten afholdt man foredrag om oplysende emner, der startedes en sangforening, man oprettede et bibliotek og senere startedes en hjælpekasse. I løbet af dette århundrede blev foreningens aktiviteter mere og mere lagt på det selskabelige. På billedet ses deltagerne ved opførelsen af dilettantforestillingen »På Kastelvolden« i 1930.

Arbejderforbundet

Beretteren er født i 1897. Han fortæller om foreningens virke i begyndelse af 1930'erne.

Vi var nogle stykker, som kom temmelig meget sammen engang imellem og spillede kort om aftenen og sådan noget. Så havde jeg hørt så meget om Arbejderforbundet og de gode samlingsfester de havde, og så blev vi enige om, at vi skulle melde os ind.

Det var en temmelig stor forening med godt 500 medlemmer dengang. Det var noget vældigt stort. Der var nogle store maskerader, der var fastelavnsfest, hvor børnene slog katten af tønden, og så var der de her store juletræer, hvor vi var 300-400 børn. Det var hovedsagelig gifte folk, der kom der, hvad skal vi kalde det for folk på 40 år. Børnene var også med, og når der var bal, var vi meget for at hjælpe dem med at få dem sat sammen, så de kunne danse sammen.

Jeg kom med til at spille dilettantkomedie. Vi spillede den første gang en lille vaudeville, der hed »Nei«, og så spillede vi »Rasmines bryllup« et par år efter. Det sidste vi spillede, var »Barken Margrethe af Danmark«. Der havde vi meget stor succes. Den første aften spillede vi for samtlige foreningens medlemmer, hele teatersalen var fyldt. Der var 350-400

mennesker. Det blev en så stor succes, så Dagbladet hernede skrev, at det var så og så godt og alt det der. Så fik jeg lavet en offentlig forestilling, som også havde fuldt hus.

Det var restauratør Chr. Petersen fra »Guldfisken«, som var instruktør. Han var ganske almindeligt medlem, men han forelagde bestyrelsen, at sådan og sådan kunne han tænkt sig, og han havde de mennesker, der skulle med, og så var det i orden. Vi fik rollehæfterne sendt fra København, og så gik vi i gang med prøverne. Til den sidste forestilling havde vi vel en 25-30 prøver nede på »Guldfisken«. Efter prøverne, og når vi havde pyntet juletræ ved juletid, var vi nogle sammen og spillede kort resten af aftenen.

Foreningen var en rent selskabelig forening. Der var noget med, at man i tilfælde af dødsfald kunne få hjælp til de efterladte og hjælp til begravelsen. Men ellers var der ikke noget politisk indhold. Der var også Køge Borger- og Håndværkerforening, hvor det nærmest var byens handlende og håndværksmestre, der var medlemmer der. De havde også nogle store fester nede på Teaterbygningen. Men her kunne arbejdere ikke blive medlemmer.

Vi havde det virkelig sjovt i »Arbejderforbundet«, men det ebbede jo også hurtigt ud. For det er lige som nu, der er ikke noget, der hedder foreningsliv mere, det er jo helt borte.

Brevdueforeningen

»Niels Juel«

Beretteren er født 1918. Hun fortæller om brevueforeningen fra starten.

Der var en brevueforening i forvejen i byen, Køge Brevdueforening. Der var så nogle stykker, der begyndte at snakke om at holde brevdue, og de samledes og lavede en ny forening, der kom til at hedde Brevdueforeningen Niels Juel. Så kom der flere med efterhånden. Vi var i starten temmelig mange, en snes stykker i hvert fald. Min mand havde aldrig været medlem af den gamle forening, men han var kommet hos nogle, og på den måde havde han fået lyst til det. Vi ville ikke melde os ind i den gamle forening, det var der ingen interesse for. De var ikke noget for os de mennesker. Der er da aldrig nogen, der har søgt ind i den, i hvert fald ikke arbejdere. I vores forening var alle arbejdere. Der stod ikke noget i vedtægterne om at medlemmerne skulle være arbejdere, men det var altså kun for dem. Den anden var jo de stores. Den var for de store hoveder. Man kan ikke sige, det var de rige, men de var da lidt mere end os andre.

Det var kun mænd, der var medlemmer, det var ikke for kvinder. Der var kun kvinder med, når vi havde fest. Jeg havde en brevue, som jeg fløj med en overgang, men jeg var ikke medlem. Det var én, jeg havde fået af min mand. Den første tid havde vi et stykke jord derude, hvor fabrikken Hellesens ligger. Der var der også nogen, der havde kaniner, høns og sådan noget. Huse til dyrene lavede folk selv, sådan nærmest skure. Min mand lavede et træhus, støbte selv grunden og alt det. Vi havde ikke andet end due. Så havde vi et lille hus ved siden af, hvor vi kunne være, og hvor jeg kunne lave lidt mad. Om søndagen var vi jo gerne derude. Vi havde en have bagved. Så havde vi grøntsager og sådan noget. Og foran havde vi da også blomster. Det var sådan et dejligt sted at være. Der var mange, der var kede af det, da vi fik opsigelse.

Det var meget interessant. De, der ikke har prøvet det, aner ikke, hvor spændende det er, når duerne kommer flyvende langt borte fra.

Det er ikke til at forstå. Ved kapflyvning blev duerne pakket og sendt. Og de blev fløjet, når de skulle til udlandet. Der var så nogen, der tog sig af dem i det fremmede land. Jeg havde jo én. Min mand kunne ikke lide den, fordi den var broget. Så fik jeg den. Jeg betalte, hvad det kostede for at få den sendt af sted. Brevdue skal jo være blåbandede, men denne her var faldet ud. Den var ellers ægte nok. Så sad vi og ventede på brevdueerne fra Antwerpen, og så lige pludselig kom der en due hjem. Så siger min mand: »Kan du se, hvad det er, der kommer der?« »Ja, det er min den brogede,« sagde jeg, og så var der én, der var vigtig, for den var kommet hjem halvanden time før de andre. Jeg havde den vel en to-tre år, og vandt et par gange på den. Men så måtte jeg jo sælge den, da vi skulle flytte derfra. Vi var med et stykke tid det nye sted ude på stranden, men der var der ikke noget ved at være. Der var så koldt altid og ingen have eller noget.

Jeg kan ikke huske, hvor mange penge jeg vandt dengang, jeg blev nr. et, men jeg fik da to ægte sølvskeer og så penge. De satte gerne en sum til hver due, og så konkurrerede de om dem.

Duerne skulle have mad og vand, og så måtte jeg derud en gang om dagen. I de strenge vintre, vi havde under krigen, da måtte jeg da rende og slæbe kogende vand derud, for om vinteren var det mørkt, når min mand kom hjem fra arbejdet. Og jeg har mange gange gået i sne, så det er ikke så sært, jeg har fået gigt. Om sommeren var vi gerne derude om søndagen. De andre holdt jo gerne til henne hos os, fordi jeg lavede jo kaffe. Jeg kom gerne med en stor pose brød. Da havde vi det så sjovt. Vi sad ude på det grønne og havde stole og borde. Når jeg kom, havde de hentet vand og sat vand over.

Vi gik også sammen og spiste frokost og sådan noget, når duerne var kommet hjem. Hen i oktober, når vi var færdige med at flyve, havde vi gerne sådan en afslutningsfest nede på »Bygningen« eller i Odd-Fellowgården, hvor det kunne falde. Om vinteren fløj vi ikke, men så var der møder med foredrag om due og sådan noget. Der var ingen kvinder med til dem. Det var en mandforening. Jeg kunne lide det alligevel, jeg var meget bidt af det.

Gymnastik

Beretteren er født 1893. Han beretter om sin tid som gymnast omkring 1910.

Jeg slog kolbøtter og stod på hovedet længe inden jeg begyndte at gå i skole. Som ganske lille kunne min far godt lide at lægge en pude, hvis der kom nogen, og vise at jeg kunne stå på hovedet op til en dør eller væg. Men da jeg så begyndte at gå i skole, der gik vi om formiddagen et hold og om eftermiddagen et hold. Og f.eks. når jeg gik om formiddagen, så havde jeg jo fast gymnastiktime, det havde jeg ikke nok af. Så jeg gik om eftermiddagen hen og lavede gymnastik sammen med dem, der gik til gymnastik om eftermiddagen. Det fik jeg lov til af læreren. Hansen hed han, den første folkevalgte borgmester vi fik i byen, det var vores gymnastiklærer og skolelærer.

Se når man gik til gymnastik ude i et forsamlingshus på landet, når man gik ind i det, så var der jo sådan en forhal og så garderobe lige ved siden af. Til den ene side, der var skænkestuerne, og til den anden side gymnastiksalen eller dansesalen. Og der var jo nogen af disse her gymnaster, de sagde, bare vi får et langt tilløb til, så skal vi nok komme over. Så de gik helt ind bagved i skænkestuen, og så kunne de løbe igennem skænkestuen og ind igennem entreen og så ind i gymnastiksalen, så skulle de nok komme op, bare de fik det lange tilløb med den her mægtige fart, de kunne få. Med det samme de startede derinde, der var de oppe på højeste gear. Det gik jo stærkt til at begynde med, men så efterhånden som de nåede hen til redskabet, ja, hvor var det nu, vi skulle sætte af, så havde de jo stoppet op, og så var farten gået af dem. Så stod de næsten stille, og så kom de jo bare op og ride på redskabet.

Jeg gik det første skridt, og så satte jeg farten op, og så havde jeg fuld fart, når jeg nåede

hen til redskabet. Så skulle jeg bare sætte hårdt af, og så springe i vejret, så havde man fart på, og så gled man hen over af sig selv. Det var almindeligt gulv- og redskabsgymnastik. I dag er det jo helt anderledes. Vi havde f.eks. aldrig springbræt, det har de jo i dag, de ryger jo så højt op i luften, når de sætter af på et springbræt. Det havde vi ikke dengang; der havde vi det bare gulv og sætte af på, og så var det ellers bare med at komme over. Altså den gymnastik i dag man ser i fjernsynet, det er jo fantastisk, hvad de kan der. Også ude på landet, de hvirvler jo knageme rundt i alle retninger. Det kunne de ikke dengang, da jeg gik.

Som gymnast i Varpelev i 1911 havde jeg mulighed for at komme til Olympiaden i 1912 i Stockholm. Der var en seminarielærer fra Vordingborg, som var ude omkring i landsbyerne og udsøge gymnaster til Olympiaden. Han så os alle sammen, og der så han, at der lå noget i mig, som kunne bruges. F.eks. flik-flak, det var jeg jo den eneste, der kunne lave der inde på Stevns i de år. Man så aldrig nogen lave det udover mig. Han ville godt have, at jeg skulle med i Olympiaden, men der var jo noget, jeg ikke kunne opfylde, og det var, at jeg skulle skaffe 100 kr. til rejsen, og så skulle jeg have otte dage fri. Det var komplet umuligt.

Jeg var 19 år og tjente på en gård. Dengang kunne man ikke sådan gå hen og få otte dage fri. Noget mere umuligt kan jeg ikke forestille mig. Jeg var så sikker på, at det ikke kunne lade sig gøre, at jeg ikke engang nævnte det for husbond. Desuden skulle jeg møde nogle gange i Vordingborg for at træne med holdet. Det kunne jeg selvfølgelig heller ikke få fri til. Penge til at rejse til Vordingborg for havde jeg ikke – for slet ikke at tale om den vældige sum, som Stockholm-rejsen kostede. – 100 kroner var, hvad jeg skulle have i løn i vinterhalvåret. Opsparing havde jeg ikke. Dengang tjente man ikke mere, end man kunne bruge efterhånden, hvis man skulle have lidt tøj. Tilskud fra Olympiadekomiteen var der ikke noget, der hed. Da først de hørte, at de tre ting ikke kunne opfyldes, så var der ikke så farligt meget mere at snakke om. Det eneste jeg kunne opfylde, det var som gymnast, det andet kunne jeg ikke. Dengang der var det sådan fars sønner. Når faderen bare kunne betale for det.

Gymnastikhold fra Køge ca. 1913. Tidligt deltog arbejdere i idrætsbevægelsen, men først med den øgede fritid i mellemkrigstiden blev det almindeligt at alle i deres ungdom dyrkede idræt.

Forskellige opfattelser blandt afholdsfolkene om man måtte drikke alkoholsvage drikke eller kun naturens egne produkter, om det skulle ske på et religiøst grundlag eller udenfor logesystemet, gjorde at der blev oprettet fire forskellige loger eller afholdsforeninger i Køge. Her ses rejsegildet ved logebygningen for Dagry IOGT, Bjergegade 1894.

Afholdslogen »Dagry«, IOGT

Beretteren er født 1921. Han fortæller om logen fra han blev medlem i 1935.

Mine forældre var ikke afholdsfolk. Det var ikke fordi, at jeg på daværende tidspunkt havde set drikkeri, det var ikke derfor, jeg meldte mig ind. I 1935 blev jeg inviteret op til en konfirmationsfest, som Logen holdt dengang. Det var sådan et kaffebord, hvor der så ved kaffebordet blev fortalt om, hvad Logen stod for, og hvad den arbejdede for. De var interesseret i at få nye medlemmer, og det syntes jeg var helt i orden. Bagefter var der bal, hvor jeg var den eneste dreng, der var der på det daværende tidspunkt. Jeg var ikke meget for at danse den-

gang, men der var en hel del piger med, så jeg blev hevet op til at danse; siden den tid har jeg faktisk godt kunne lide at danse. Jeg syntes om deres program med internationalt broderskab, alle mennesker var lige, uanset køn, race og religion, og derfor meldte jeg mig ind.

Det var overvejende unge mennesker, der kom ind. Vi havde meget samkvem med byerne rundt omkring, bl.a. København, Roskilde og Næstved, og vi holdt lejrture, vi kørte ud til f.eks. Furesøen og holdt lejr. Vi cyklede alle vegne rundt dengang, om det så var til Ålborg, så cyklede vi derop, når der var noget særligt.

Vi byggede også et sommerhjem omkring 1935-36, beregnet for unge mennesker, men da det ikke kunne svare sig økonomisk, så mente Logens vismænd efter et stykke tid, at så måtte vi hellere skille os af med det igen, det gjorde de jo så. Det lå ude på nordstranden, det findes

derude endnu, men nu er det lavet om til beboelse.

Der var møde en gang om ugen i Logen, og så havde vi DGU, hvor vi i hvert fald 3-4 gange om ugen var sammen, enten til møder, udflugter eller også klikevis.

Starten for IOGT skete for godt hundrede år siden i Amerika, og da var den meget religiøst præget. Senere hen var der både det religiøse, og det neutrale ritual. Der hvor jeg har været, og det neutrale ritual. Der hvor jeg har været, der har det altid været det neutrale ritual, man har gået efter. Man går ceremonielt til værks på den måde, at man bliver ført ind i Logen, hvor der findes embedsmænd, som forklarer en, hvad det er, man er i færd med at tilslutte sig. Til slut er der en af embedsmændene, der læser afholdsløftet op, og så skal man lægge højre hånd på hjertet og sige »ja«. Så var man medlem. Det er jo ikke alle, der kan holde det. Engang traf jeg et af medlemmerne, der sad oppe på Torvet og drak. Så siger jeg: »Det dér er altså ikke så godt, nu kommer du ud af Logen.« Han boede nede i logebygningen. »Og så må du finde dig en anden lejlighed, det kan vi altså ikke have.«

Et logemøde foregik på den måde, at der var en ydervagt, som så kom ud, hvis der kom nogen. Så var der en indervagt, som meldte, at der var besøgende. Der var forskellige signaler for de forskellige grader for at komme ind. Da jeg kom ind, da var det meget strengt. I mødelokalet var der fire som vi kaldte lægembds-mænd. De sad i korstegn. Det var Logens leder, som kaldtes »øverste templer«; så var der ham, som havde været øverste templer, han kaldtes »før øverste templer«, og så var der den næste, der var »vice-templer«, han sad modsat »øverste templer«, og så var der en, man kaldte for »kapellan«, der sad overfor »før-øverste templer«. Så var der Loge-deputeret, det var Storlogens tilsyn med Logen, der skulle se efter, at det gik efter forskrifterne. Så var der sekretær, vicesekretær, finanssekretær, skattemester og så var der eneret og ydret, og så var der marskal, som sørgede for, at de forskellige ting blev sat på plads med regalier og alt sådan noget og ellers gik rundt med skrivelser, hvis der var nogle skrivelser.

Dengang agiterede vi meget for sagen, for når vi var ude, så havde vi vores stormfaner

I årtierne før århundredskiftet steg tilslutningen til afholdsbevægelsen stærkt. Dårlige bolig- og arbejdsforhold samt ringe social sikring var medvirkende til et stort spiritusforbrug hos mange arbejdere. Som det ses på billedet forsøgte man tidligt at sikre ædruelige medlemmer af samfundet. Børneforsamlingen i afholdslogen Daggyr IOGT kort efter århundredskiftet.

med. Det var nogle blå flagduge med vores emblem på, og så DGU. Dengang gik arbejdet så godt, og bare vi snakkede om det, så var der mange, der kom med, fordi de så, vi havde mange faciliteter og mange ture, og vi holdt mange fester og sådan noget lignende. Det var noget, der dengang kunne fange de unge mennesker. Vi agiterede ikke så meget for, at de skulle komme med. Når vi bare snakkede om det, så var der mange, der kom af sig selv.

Vi havde mange ture. Jeg skulle bl.a. engang til et ungdomslandsstævne i Sverige, oppe i Eskilstuna lige efter krigen. På daværende tidspunkt måtte man ikke rejse ud af landet, for der var mangel på håndværksmæssig arbejdskraft, og derfor kunne jeg ikke tage min fagforeningsbog med. Der var et af Logens kvindelige medlemmer i Malmø, der havde stået for danskernes indkvartering, og da jeg så kom derover, sørgede hun for, at jeg fik et pas, der gjaldt til hele Sverige, så jeg kunne arbejde overalt i Sverige.

Logen var også den første, der kom frem med studiekreds herhjemme, det var ikke så meget almindeligt kendt med studiekredse. Der er altså flere fra de forskellige partier, som har fået deres uddannelse i Logerne, fordi vi begyndte med at behandle de forskellige emner og bane dem igennem studiekredse. De blev oplært indenfor en organisation og fik at vide, hvordan en organisation skulle føres, og fik på den måde deres talemateriale igennem IOGT. Der var ikke noget, der hed politik indenfor IOGT,

»Øl er farligt«, hedder reklamen på gavlen af logens hus i Bjergegade. Foto ca. 1953.

så det var ikke i nogen bestemt politisk retning, det gik, men de fleste har nok været indenfor Socialdemokratiet.

Afholdsarbejdet har også været meget hjælpearbejde. Jeg har også selv været ude for nogle tilfælde, f.eks. da min datter skulle konfirmeres. Da kom hun og spurgte, om hun ikke måtte få to kroner til en konfirmationsgave. Så spurgte jeg: »Hvordan kan det være?« »Jo, vi samler sammen til én, som ikke skal holde nogen konfirmation, for hendes far er drunker, så han kan ikke holde nogen konfirmation for hende, så vil vi skillinge sammen til en gave.« Så siger jeg: »Jo, det kan du selvfølgelig godt, men du må også godt sige til hende, at hvis hun har lyst, så kan hun komme herop sammen med dig, så holder vi hendes konfirmation sammen med din.« Det ville hun altså gerne, og vi holdt hendes konfirmation.

Der blev sagt, at man havde en svag karakter, fordi man skulle stå i sådan en forening for at lade være med at drikke. Men næsten alle, for ikke at sige alle de unge mennesker, der gik ud igen, det var fordi, de ikke kunne stå for presset ved at blive drillet af deres omgangskreds og sådan noget lignende.

Det har aldrig været noget problem for mig. Selvfølgelig har de stukket til mig og sådan noget, men det har aldrig rørt mig. Nu stod jeg fem år i lære, og jeg begyndte med fire øre i timen, og så steg det til otte øre og 12, 16 og 20 øre det femte år, jeg var i lære. Medens jeg stod i lære, blev jeg tilbudt af en svend, at han ville give mig to kroner for at drikke en bajer, men det sagde jeg altså nej til.

Men der er den danske mentalitet sådan her, at afholdsfolk er nogen tørre og visne nogen. Det er det altså ikke, når man kommer ind på dem. Jeg var tillidsmand engang og var på tillidsmandskursus nede i Æblely. Der var 1. maj møde, hvor vi lavede noget skæg og sådan noget. Selv om de andre drikker, så kan jeg godt lave skæg med dem også. Vi lavede sådan et interimistisk sangkor dér på restaurationen, og jeg stod og dirigerede og sang med. Så kom der én ind og slog mig på skulderen og sagde: »Du har fået en ordentlig hejser på.« Så sagde jeg: »Jeg har ikke fået en dråbe.« Så svarede han: »Det er fand'me løgn,« og så gik han. Det troede han ikke på, at man kunne.

Politik i mellemkrigsårene

Beretteren er født 1897. Han fortæller om sit politiske virke i Køge siden 1919 om Arbejder-nes Fællesorganisation, Slakteriarbejderforbundet, Arbejdernes Radioklub og om andre af arbejderbevægelsens organisationer.

Jeg kom fra Midtjylland. Der kom jeg hjem fra soldat den 30. januar 1919. Der var for lidt arbejde derovre. Så var vi fire kammerater, der blev enige om, at vi skulle ud og se os om. Og den ene af dem, han havde en bror, der arbejdede her i Køge. Så rejste vi herover. Der var arbejde nok, men boligmangel. Så rejste jeg ned til Sorø i en roekampagne, den havde jeg faktisk søgt i forvejen. Men det var ikke meningen, jeg ville have haft det. Hvis jeg havde fået arbejde her i Køge og også logi, så var jeg nok smøget fra det med roekampagnen. Men det var jeg jo næsten nødt til at tage med. Der var jeg i to måneder og tog så tilbage til Køge og fik logi med det samme ude på Vallø mejeri, hvor udsalget er, der var gæstgiver Hans Andersen; det er nu nedlagt som gæstgiveri. Der boede vi tre unge mennesker i den lejlighed dér og spiste nede i Allégade hos snedker Andersen. Vi havde sådan noget kommunalt arbejde til at begynde med. Jeg havde også noget murerarbejde hos Schwartzbach. Men vi spiste dér på det pensionat nede i Allégade. Der spiste vi sammen med formanden hos et af de firmaer, der lavede Køge Værft – Øholm & Co. hed det. Han sagde til mig og min kammerat, om vi manglede arbejde. Ja, det gjorde vi da. »Så kan I bare gå ned på skibsværftet og begynde i morgen, det er derude, hvor de har den store bygning.« Der var vi ude og støbe alt det arbejde derude, dér hvor Junckers er nu.

Det varede kun nogle måneder, så blev vi lockoutet. Arbejdsmændenes fagforening, som var en lokal fagforening, kunne ikke give nogen understøttelse til dem, der blev lock-outet. I hvert fald ikke til de unge mennesker, så vi fik besked på, at vi skulle finde noget andet. Men transportarbejdernes fagforbund i Københavns frihavn var syndikalistisk ledet, og der fik vi lov at komme ind; vi skulle bare lade være med at sige, hvor vi kom fra, det måtte vi

ikke sige, for de måtte ikke beskæftige lock-outede arbejdere. Der var jeg inde i tre måneder, ganske glimrende arbejde.

Syndikalisterne var meget stærkt repræsenteret her i Køge. Hos Arbejdsmændenes fagforening var det specielt havnearbejderne, jord- og betonarbejderne og murerarbejdsmænd, der var syndikalister. Ja, jeg var ikke medlem selv, for jeg var ikke enig med dem. Jeg kan huske dernede på Lauritzens Skibsværft, der samledes ind til »Solidaritet«, syndikalisternes medlemsblad. De gav jo fem kroner hver gang, de kom med listen. Og da ville jeg og min kammerat ikke være med til at give det, fordi det stred mod vores opfattelse. Det kunne de jo ikke ret godt lide dernede, men det måtte de da selv om. Den mand, der var leder af syndikalisterne dengang, hed Kresten Poulsen. Han har senere været i byrådet som socialdemokratisk byrådsmedlem. Han var formand for arbejdsmændene, hans billede hænger også ude på fagforeningskontoret. Han var faktisk med til at samle de fagforeninger her i Køge. Der var Lager- og Pakhusarbejderne, Gummiarbejdernes Fagforening og Arbejdsmændenes Fagforening. De tre fagforeninger blev sluttet sammen, til det de er nu. Det var han sådan set med til dér sidst i 20'erne.

Da jeg kom tilbage til Køge, efter lockouten var forbi, så kom jeg på Imprægneringsanstalten. Det var i 1920. Jeg har aldrig været bange for at tage fat. Men det var da bedre på gummifabrikken, det var den eftertragtede arbejdsplads, og har været det i mange år. Ikke så meget nu mere. Så jeg kom på gummifabrikken i juli. Jeg havde ikke været der så længe, så kom jeg i bestyrelsen i Gummiarbejdernes fagforening. Der var sommetider lidt ballade. Jeg kan huske i 1921, der havde vi en Venstre-regering, det var regeringen Neergård. Så havde de lavet nogle love, der berørte de arbejdsløse – der demonstrerede vi. Jeg husker, at vi var i arbejde om formiddagen, og så havde vi sagt til fabrikken: »Vi går hjem i eftermiddag, for vi skal demonstrere,« for der var demonstrationer. Det var direktøren tosset over, han havde låst porten. Han havde givet funktionæren, der passede porten ordre til det, men det ville han selvfølgelig ikke indrømme. »Det må I selv om,« sagde han så, »hvis I ikke kommer på ar-

bejde i eftermiddag, så er I arbejdsløse og kan ingen understøttelse få.« Så gik der fjorten dage. Da vi kom om morgenen, der stod der funktionærer nede ved porten, og så lukkede de kun nogle ganske få ind, vi andre kunne bare gå hjem igen. Vi fik alligevel understøttelse, det var jo ikke meget – tolv eller atten kroner om ugen. Det var også ligesådan engang senere, der var noget med en 1. maj. Der ville han ikke have, at de skulle holde stille om eftermid-

dagen, det var noget pjat, sagde han. Men det gik da sådan nogenlunde. Jeg var så derude til oktober 1922. Det var så svingende, sommetider så blev vi arbejdsløse tre uger til halvanden måned, så var det så, jeg søgte på slagteriet, fordi på slagteriet der havde det jo været i bund under første verdenskrig, men nu var det for opadgående. Og så fik jeg arbejde dér. Der var jeg i 12½ år, og jeg var formand i 10.

Vi havde næsten ingen arbejdsløse. Produk-

*Borgbjerg taler i Lovparken på
det første arbejderstævne ca.
1914.*

tionen på slagteriet var jo opadgående dér fra 20'rne og op til ind i 30'rne, og den er jo stadigvæk vokset siden endda, kan man godt sige. Der er aldrig slagtet så mange svin i Danmark, som der bliver nu. Jeg kan huske, da jeg kom på slagteriet i 1922, der havde vi det sådan, at vi f.eks. på én uge havde 400 svin, det var jo meget. Vi kom jo senere op på både 2.000 og 3.000 på én uge. Og de er vel oppe på meget mere nu. På de store slagterier som ovre i

Odense, der var de helt oppe på 12.000 svin om ugen. Vi havde sådan set aldrig arbejdsløshed, ikke ret meget da, kun nogle ganske enkelte. Nu havde vi også slagtersvendene ude i byen som medlemmer i fagforeningen. Der kunne sommetider være et par stykker af dem, der var ledige. Men for slagtersvendenes vedkommende har der altid være knas i den. Hvis slagtermesteren havde en svend eller to, ville han jo godt se på sin egen fordel frem for svendenes.

Den tredje del af arbejderbevægelsen, kooperationen, kom ikke til at stå stærkt i Køge. Dog oprettedes i 1902 Arbejdernes Fællesbageri, der kom til at eksistere indtil 1973 hvor det sammensluttedes med bageriet i Ringsted. På billedet til venstre ses den første forretning i Nørregade 36 omkring 1911.

På slagteriet havde vi det godt. For vi kan sådan set ikke sige andet, end vi havde en flink direktør. Han var aristokratisk, i allerhøjeste grad endda. Vi havde f.eks. en episode dernede engang, den glemmer jeg ikke. Vi fik sommetider en skibsladning salt; det var kun et lille skib, der kom med saltet, og så fik vi det kørt ind på slagteriets saltlager. Og vi havde så en vognmand, der kørte det ud. Der var ansat nogle arbejdsmænd til at læsse af, og der stod i vores overenskomst, at folk der antages til arbejde på slagteriet, skal aflønnes efter slagteriets minimal-lønsats, den var større end arbejdsmændenes. Og det gjorde jeg ham opmærksom på, og hvor blev han tosset, at sådan en ung knægt som mig, jeg skulle fand'ne ikke komme og læse paragraffer for ham. Så sagde jeg, at jeg slet ikke var kommet for at diskutere med direktøren, men kan vi ikke få det, som overenskomsten siger, så lader vi det bare gå til forbundet. Og så gik jeg. Og så kom det fra forbundet, så kom han og sagde til mig, at han principielt havde fået ret: »Men nu får de altså pengene.«

Da jeg kom til Køge dér i 1919, der startede vi DSU – det var dengang Socialdemokratisk Ungdomsforbund sprængte sig ud af Socialdemokratiet. Der var borgmesterens far, lærer Jørgensen, der var en, der hed Karl Laursen, som var ansat ved statsbanerne, og så var der en portør, som senere blev nazist, desværre. Det var en dejlig organisation, den kunne jeg godt lide. Således også i Sigfred Hjarsøes periode som formand, han var dygtig. Men der var jo nogen, der var bange for ham. De ældre socialdemokrater sørgede for at lukke munden på ham ved at skaffe ham ind på kommunkontoret, og senere blev han direktør for Købstadsforeningen. Men han er død for mange år siden.

Nej, man blev hurtigt kendt med hinanden sådan set, vi kom sammen på gaden og så til møder. Hvis der var møder, så deltog jeg altid – altså politiske møder. Der var jo De samvirkende Fagforeninger, som holdt møder. Og så vores egne fagforeninger, som vi var medlemmer af. I 1926 blev jeg ganske uventet valgt til formand for forretningsudvalget for De samvirkende Fagforeninger, som på det tidspunkt var gået en del i stå. Vi kunne kun samle tilslut-

ning til maj-demonstrationerne og juletræsfesterne. Grunden var den, at vi i Køge havde en forening, der hed Arbejderforbundet, et ellers misvisende navn, den slags foreninger fandtes andre steder i landet. Det var startet helt tilbage i forrige århundrede for at modvirke fagforeningerne, og de holdt jo store arbejderfester og udflugter og sådan noget. Medlemmerne i det forretningsudvalg jeg blev formand for var ganske unge mennesker dengang, der var faktisk ikke nogen ældre, og jeg var nok den alleryngste af dem. De andre medlemmer var bager R. Fr. Nielsen, typograf Chr. Pedersen, træarbejder Lauritz Larsen, havnearbejder Niels Jørgensen, snedker Petersen, typograf Valdemar Jensen. Vi var indstillet på, at det ikke kunne være rigtigt, at det kun var Arbejderforbundet, der kunne arrangere arbejderfester i Køge. Vi fik da et fællesmøde med bestyrelsen

Køge arbejdersangkor ca. 1905. Også på det kulturelle område har arbejderne søgt at manifestere sig. Tidligt kopierede man de borgerlige sangforeninger; man brugte dannebrogssflag og overtog de hvide sangerhuer ligesom en del af repertoiret også var de traditionelle danske sange.

for Socialdemokratisk Forening, og vi foreslog, at vi ville arrangere en teateraften med bal bagefter, og det skulle være Staunings skuespil, der skulle opføres. Efter nogle betæneligheder fra bestyrelsen for Socialdemokratisk Forening, blev der dog givet tilslutning til at gøre et forsøg.

Det blev en mægtig succes med et pænt over-

skud. Med dette fine resultat fortsatte vi med stadig større tilslutning; vi havde nu bevist, at DSF kunne arrangere arbejderfester i Køge. Og vi holdt så koncertaftener med bal bagefter, og det et mægtigt overskud dengang. Og vi kørte videre med det og blev ved, og vi fik mange penge i kassen på det. Jeg kan huske engang til en teaterforestilling, der kom der så mange, at de ikke kunne være på Teaterbygningen. Vi måtte lave dans ovenpå i Parketsalen for ca. 200 mennesker, som ikke kunne være nede i teatersalen, og der var flere, end der måtte være der. Vi arrangerede også udflugter med ekstratog til Malmø, som blev en store succes med 500 deltagere.

Efter denne succesrige udvikling blev vi enige om at gå videre. Vi besluttede at gøre et forsøg med at gøre De samvirkende Fagforeninger til en mere moderne og omfattende organisation til en Arbejdernes Fællesorganisation, hvis virksomhed ikke alene skulle omfatte det faglige, men også arbejderbevægelsens interesser på det politiske og det kooperative område. Efter at have hentet oplysninger fra andre Fællesorganisationer, udarbejdede vi nye vedtægter for en ændring. Derefter indkaldtes til generalforsamling med forelæggelse af de nye lovforslag. Generalforsamlingen var ret godt besøgt, der var en livlig diskussion både for og imod, men forslaget blev forkastet med to stemmers majoritet. Dette blev vi indenfor forretningsudvalget så skuffede over, så hele forretningsudvalget nedlagde sine mandater. Det

var måske nok lidt overilet fra vores side, men det var mest de ældre medlemmer, der måske nok syntes, at vi gik for vidt og måske også var lidt jaloux over den store succes, vi havde opnået. Men der gik dog ikke så lang tid, før man antog den ændring, vi foreslog til at begynde med.

Der var nogen her i byen, der var ved at starte en borgerlig radioklub, og det fik vi jo så at vide. Jeg kan huske, at vi deltog i et møde, hvor der var en redaktør Reil fra Esbjerg, som var med i Radioforbundet, og de skulle vælge repræsentanter til radorådet. Der deltog vi fra forretningsudvalget i mødet og propaganderede imod. Så holdt vi senere et møde, hvor vi vedtog at opstille og danne en Arbejdernes Radioklub i Køge og omegn. Det var i 1928. Vi kunne jo godt se, at det dér med radioen, det var noget, der var drift i fremefter, der skulle ske noget. Vi havde en studietur til København, og var inde og se de radiostudier de havde dengang. De var jo meget små i forhold til, hvad de har i dag. Jeg var også med i begyndelsen i sygekassen af 2. april. Og jeg deltog også i Fællesbageriets generalforsamlinger. Der blev jeg også valgt. Det var ikke fordi, der kom så forfærdelig mange til stede; mig havde de i hvert fald kig på, så jeg kom med. Det var, mens vi havde borgmester Albrechtsen som forretningsbestyrer. Men der var jo også grænser for, hvor meget jeg sådan kunne. Det var jo også det, der var galt, som det er mange gange, at når folk de får et eller andet, så skal de praktises det hele på.

Sidst i 30'erne deltog jeg i en hel del antinazistisk virksomhed, der fandtes en masse nazister på Stevns. Fra Køge deltog vi i en del nazistmøder, bl.a. i Strøby, St. Heddinge og på Jernbanehotellet i Køge; det endte i en frygtelig ballade. Vi havde også indkaldt til et antinazistisk møde med en vældig tilslutning, hvor der enstemmigt blev vedtaget en resolution til det tyske konsulat, og da jeg var mødets dirigent, fik resolutionen også min underskrift. Dette bevirkede, at jeg efter krav fra tyskerne sammen med tre andre, nemlig Steffen Jensen, slagteriarbejder Svend Jørgensen og maskinarbejder Svend Hansen blev arresteret den 22. juni 1941, da tyskerne gik i krig med Sovjetunionen.

Teaterbygningen ca. 1948. »Bygningen« har siden opførelsen i 1880 været samlingsstedet for køgeborgernes arrangementer. Symbolsk for den politiske udvikling ejedes den først af Køge Håndværker- og Borgerforeningen, men blev overtaget af Arbejdernes Fællesorganisation i 1948.

Der har været socialdemokratisk ungdomsbevægelse i Køge siden Socialdemokratisk Ungdomsforbund (SUF) blev startet i 1916. Efter splittelsen oven på den russiske revolution, hvor kommunister og socialdemokrater gik hver for sig, blev Danmarks socialdemokratiske Ungdom startet i Køge i 1920. Men det var først efter 1928 at foreningens virke for alvor fik betydning. I løbet af de næste 10 år var foreningen en af de vigtigste venstrefløjforeninger med mange aktiviteter. Billedet viser talekoret »Ny slægt og styrke«, hvor DSU'ere i 1933 propaganderede for sine ideer.

DSU

Beretteren er født 1905. Han fortæller fra sin tid i DSU siden 1929.

Jeg blev faktisk medlem af afholdsbevægelsen allerede efter min konfirmation. Min far var også afholdsmand, men det var nu egentlig meget almindeligt, for afholdsbevægelsen stod jo ret stærkt i de år. Det var Larsen-Ledets og Harald Bergstedts tid. De var formidable agitatorer for bevægelsen. Der var Sigfred Hjarsø

også med ude; vi var faktisk en hel ungdomsklub.

Sigfred havde jeg gået i skole sammen med. Han fortsatte i skolen og fik præliminæreksamen, og så blev han sygekassekasserer. På det tidspunkt – i 1929 – havde vi i Arbejdernes Fællesorganisation en formand, der hed Rasmus Madsen. Han tog initiativet til oprettelsen af en DSU-afdeling. Han havde fået fat i Sigfred, som blev den første formand. Jeg kom også med i 29 og afløste senere overlærer Jørgensen som kasserer.

De fleste der var med i afholdsbevægelsen af de unge, gik med ind i DSU eller en hel del af dem i hvert fald. Så til møderne i DSU var det ikke almindeligt at sidde og drikke øl. Jeg var 24 år, da jeg blev medlem, men det var faktisk først på det tidspunkt, at jeg sådan blev egentlig politisk interesseret og bevidst. Vi havde selvfølgelig en stab af ret store personligheder her i byen af socialdemokrater, som vi unge jo mere eller mindre så op til eller kritiserede, men vi havde da et ualmindeligt godt forhold til de ældre. Vi havde jo ingen stemmeret skal man huske på.

Det var nogle meget rige og dejlige år, at vi havde der med et ualmindeligt dejligt kammeratskab med en masse aktiviteter. Der var

skam liv i kludene. Vi var mange medlemmer, 200-300, og når vi havde haft et eller andet arrangement, gik vi i flok i sommernætterne synkende ude i skovene, på Åsen, Sønder strand eller Billesborgskovene.

Et af de helt store arrangementer, som DSU lavede, var den antimilitaristiske udstilling på Teaterbygningen, som varede en hel uge. Vi havde bygget den op over en udstilling i den lille sal, og i den store sal havde vi forskellige foredragsholdere. Der var veteraner fra første verdenskrig til at fortælle om deres oplevelser, og der var flere andre til at fortælle om afrustningsbestræbelserne, som var i gang i de år. Der i 1930-31 var vi alle antimilitarister, alle som én.

Til

Køge By's Befolkning.

I Anledning af den Arbejdsstandsning, der har fundet Sted her i Byen, og de Begivenheder denne har ført med sig, har Køge Byraad Dags Dato Kl. 12,00 afholdt ekstraordinært Møde.

Byraadet har paa Mødet i Overensstemmelse med Politiet, eenstemmigt vedtaget indtrængende at opfordre Byens Befolkning til i enhver Henseende at iagttage fuldstændig Ro og Orden.

Byraadet anmoder endvidere Befolkningen om at holde sig borte fra Gaderne og Torvet, ligesom det indskærpes at man ikke maa færdes mere end 4 Personer sammen.

Det understreges tillige, at der ikke maa ske Sammenstimlen foran de offentlige Institutioner, herunder særlig Gas-, Vand- og Elektricitetsværk, da en saadan vil medføre Livsfare.

Køge Byraad, den 3. Juli 1944.

P. B. V.

N. Albrechtsen,

Borgmester.

Løbeseddel fra kommunalbestyrelsen med opfordring til at holde sig i ro. Selv om borgmesteren har underskrevet løbesedlen, må man formode, at han ikke var helt ukendt med modstandsbevægelsen i byen, da byens øverste embedsmand - kæmneren - var dens leder.

DSU

Beretteren er født 1907. Han fortæller om sin tid i DSU siden 1929.

Jeg blev medlem af DSU, fordi Sigfred Hjarso var en meget fin agitator for bevægelsen, og så har jeg også mødt nogen fra gymnastikforeningen, der også har været DSU'ere. Der fik jeg mange gode venner og har haft mange gode oplevelser.

Vi lavede også diletant; det er et uartigt ord i dag, nu hedder det amatørteater. Og så var der engang, vi skulle ud til en slags nærmest oplysende arrangement ude i Valløby forsam-

DSU og modstandsbevægelsen

Beretteren er født 1910. Han beretter om sin tid i DSU og om sin deltagelse i modstandsbevægelsen.

Der i 1930 eller 1931 var jeg arbejdsløs og kom til at gå på noget, der hed »de arbejdsløses dag-skole«, hvor det særligt var unge mennesker, der kom. Der var nu ikke piger med, for dengang var der jo ikke noget man forstod ved arbejdsløshed hos piger. De blev tjenestepiger, køkkenpiger eller sådan noget. Skolen var nede på Teknisk skole og undervisningen var i dansk, regning, skrivning og engelsk. Men det meste af tiden gik vi og diskuterede politik. Husk på, det var en tid hvor det hele stod i omvæltningens tegn. Bølgerne gik højt, og det var også naturligt for mig med min baggrund at melde mig ind i DSU. Jeg kendte mange af dem, der var medlemmer fra min drengetid, og så gik jeg til et møde og blev meldt ind. Så måtte jeg ligesom alle andre dengang sætte mig på skolebænken i studiekredse og sætte mig ind i de ting, som man dengang skulle sætte sig ind i. Der var et hav af studiekredse, hvor vi behandlede alle emner. Ja, så blev en ørkesløs tid jo også fyldt ud med noget nyttigt.

Hver onsdag havde vi medlemsmøde, og den første onsdag i hver måned, der havde vi et stort møde, hvor vi havde partiets gode folk

lingshus. Sigfred havde en enestående evne til at sætte noget i gang med: »Nu skal du lige...« og så videre. Han sagde så til mig: »Og du, du skal altså læse op derude. Det skal være om industrialiseringen.« Og pludselig får jeg sådan et hæfte i hånden, og så sætter man sig ind i det; ja, det er mennesket, der kun er en maskindel, det er kun et hjul i maskinen. Og så fandt jeg ud af at lave sådan en indledning der, og selve oplæsningen det kunne enhver idiot gøre, så det gik helt fint.

Der var nogle af medlemmerne, der var afholdsfolk, men det var ikke noget, der satte sig så dybe spor ude i den afdeling derude. Jeg har fået de bajere, jeg ønskede at få.

Køge havde en stor og velfungerende modstandsbevægelse. Her ses en maskingeværstilling med modstandsfolk efter den 5. maj.

derne. Jeg kan nævne Hartvig Frisch, Christian Christiansen, H.C. Hansen, Hans Hedtoft, ja sågar far Stauning var hernede flere gange. Ja, og så aktiviserede vi vælgerforeningen og gjorde den til det, der var nødvendigt dengang: en kamporganisation. Efter min opfattelse, så var DSU den hårde kerne i kampen mod dem, der ville nedbryde samfundet.

På Stevns florerede LS og den slags fascistiske og nyfascistiske organisationer. Og det var jo små organisationer arbejderbevægelsen havde der. Derfor var det vores opgave at tage ud til disse forskellige organisationer i landsbyerne helt ned til St. Heddinge og støtte dem i deres agitationsarbejde, møder og møde op,

når de havde deres diskussionsmøder med bønderne, sådan at de kunne se, at der var solidaritet inden for arbejderbevægelsen, for ellers kunne der sandelig være trangt nok for partifællerne i en lille landsby, hvor bønderne regerede.

I Køge var der nogle enkelte nazister, men vi var da i stand til at neutralisere dem. De vovede ikke at stikke hovederne frem her og optræde. Og de af omegnens nazister der forsøgte, blev hurtigt belært om at den gik ikke i denne by. Det var jo grever og baroner, der finansierede det og fyldte deres vildførte tjenestekarle ind i disse her busser og kørte herop og skulle belære os med det. Men jeg tror ikke, der fandt et eneste nazimøde sted her, hvor de ikke blev pebet ud af byen. Der var både med gode og dårlige midler, for vi var ikke synderlig sarte, men man skal forstå, at det var tiden heller ikke til dengang.

Så kom besættelsen og her blev min gode ven fra DSU, Sigfred Hjarsø og jeg involveret i modstandsarbejdet. Det medførte at vi kom til at sidde i både byledelse og lokalkomité. Der fik jeg stablet en socialdemokratisk modstandsdeling på benene. Det var 40 kammerater både fra min egen årgang, og dem der var yngre og de bedste fra den DSU-afdeling, der var under krigen. Nu var forholdene jo blevet ødelagt noget for DSU, idet tyskerne havde beslaglagt DSU-huset.

Enighed i de første år af krigen var det så som så med, fordi der var to synspunkter. Noget mente, at man skulle tie tyskerne ihjel, men jeg hørte til dem, der mente, at det her med at vende den anden kind til, det er ikke altid det rigtige. Der i førstningen var der ikke mange, man turde betro sig til. I hvert fald, så turde jeg ikke, og de der var med fra starten var i hvert fald også få.

Foruden at jeg havde den deling, så var jeg jo også med i byledelsen. Den styrede jo alt det, der skete indenfor modstandsbevægelsen i byen, og som følge af det fik jeg jo selvfølgelig også en hel del at gøre med opbevaring og fordeling af våben. Det medførte også, at jeg i slutningen af krigen ikke kunne være hjemme om natten. Der måtte jeg hver eneste nat sove rundt omkring hos venner og bekendte, dem der turde huse mig. Vi samlede også oplysninger ind til Hærens Efterretningstjeneste, og der kom også fremtrædende partifolk, som fik oplysninger.

Jeg havde den lykke at arbejde hos en gammel DSU-kammerat, og da jeg en dag var i den ulykkelige situation, at jeg stod og manglede plads til 150 stykker våben, så stillede han sin plads til rådighed og gav mig fuld rådighed over den, så jeg kunne gøre, hvad jeg anså for at være rigtigt. Så jeg kan sige, at jeg havde ikke de helt store besværligheder, som så mange andre havde i så henseende.

Mønstring af modstandsfolk.

»Kongernes historie har vi. Vi mangler din« er mottoet hvorunder bidragsyderne har berettet om sig selv. Illustreret med billeder fra tiden fortælles hvordan almindelige menneskers liv har formet sig i en dansk provinsby fra århundredskiftet og frem til 1950.

Der fortælles om hvordan hverdagen har formet sig i hjem og på arbejdsplads med slid og gode øjeblikke. Men samtidig viser de, at arbejdere havde tro på at de kunne være med til at forandre hverdagen, og at de havde ret til at gøre det.

Bogen er et forsøg på en ny historie med menneskene i centrum; et bidrag til *Folkets historie*.

